

Változások a visai táncszervezésben

A zenei szolgáltatók kiválasztása

A belső-mezőségi falvak fiatalsága egészen 1960-as évek közepéig-végéig számos lehetőség közül válogathatott, ha zenészt akart fogadni. Visában és környékén, az általam vizsgált településeken voltak paraszt- esetleg cigányzenészek,²⁶³ akik keresetkiegészítés céljából, valamint a zene szeretete, illetve a helyi társadalom által megfogalmazott igény miatt kerültek ebbe a szerepkörbe. A zenei önellátásra való törekvés vélhetően a helyi társadalom szűkösebb anyagi helyzetével is összefüggött: a visaiak a *másfalusi*, drága zenészspezialistákat hosszabb ciklusra a 20. század közepétől ugyanis csak ritkán tudták megfogadni.²⁶⁴

Visa közelében Bonchida, Szék, Magyarpalatka, kissé távolabb pedig Császári (Cesariu), Ördöngösfüzes, Erdőszombattelke és Nagysajó (Șieu) voltak a muzsikálásnak, mint népi kismesterségnek központjai. A környék legjelentősebb zenészközpontja emberemlékezet óta Magyarpalatka volt (Pálffy 2001: 299). Az itteni nagynevű prímásokért és bandáikért a nagyjából negyven kilométeres körzetben fekvő falvak fiatalsága versengett.²⁶⁵ A 20. század elején a visaiak kedvelt muzsikussai *Dádi*, *Duka* és egy *Öreg* Imre nevű, magyarpalatkai cigányzenészek voltak.²⁶⁶

Akkor a négyéves magyar világ, ahogy vót, aztán votunk Báréba', ott votak valami magyar tanitok, tanárok is. Nem 'tom, hogy hogy vót, hogy természetek kendert [...] csak tudom, ho' votunk ott a fonókalákábo. De az a muzsikás Dádi nem is él, az nagyon rig van meghalva, az muzsikált [...] s annak egy unokájo, az a Béla [Radák Béla]. [...] De úgy ütette meg a nagyapja [Dádi] Bélát... [Miert ütötte meg?] Hogy gordonaljan jól. Hogy tanítsa, tanította gordonalni. [A nyirettyúvel vágott oda?] Persze, a nyirettyúvel [vonóval]. [...] Aztá' úgy sírt, u' sajnáltuk a purdé cigánt [a cigánygyereket], hogy sírt,

263 A vizsgált időszakra vonatkozóan Visából tizenhat műkedvelő, és három, hosszabb-rövidebb ideig a faluban lakó, hivatásos (elsősorban zenélésből élő) muzsikusról van tudomásunk. Ezen kívül biztosan megfordultak Visában más falusi parasztzenészek is. A Visában és környékén zenélő muzsikusról egy 2016-ban írt, hosszabb lélegzetű tanulmányban olvashatunk (Varga S. 2016b).

264 Pávai István nyomán minden olyan zenészt hivatásosnak tekintek, akit fizetség ellenében rendszeresen igénybe vesz a helyi közösség, még akkor is, ha nem ez a kizárólagos keresete (Pávai 2012: 78–80). Kós Károly a zenei szolgáltatást a népi kismesterségek közé sorolta (Kós 2000 I.: 247).

265 Lásd korábban a mezőségi táncdialektusnál a tánckörzet meghatározását. Visában több mint negyven falusi cigányzenészspezialistáról sikerült emlékeket összegyűjteni a vizsgált időszakra vonatkozóan. Ezek szinte mind magyarpalatkai származásúak voltak (Varga S. 2016b: Melléklet/16–35).

266 A *Dádi* vagy *Dádé* nevű zenészről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/22. *Öreg* Imréről lásd Varga S. 2016b: Melléklet/23; *Dukáról* pedig: Varga S. 2016b: Melléklet/18.

*hogy folytak ki a könnyei nekie. Na, osztán azután ő muzsikás lett, de nagyon jó muzsikás lett.*²⁶⁷

Visában ez idő tájt csak egy kéttagú parasztbanda muzsikált, azok is jobbára a gyermekek táncalkalmain, illetve spontán multságokon (Varga S. 2016b: Melléklet/56–57). Arról nincs tudomásom, hogy a korszak legjobbának tartott zenésze, az Öreg Lajos gyakran zenélt volna Visában.²⁶⁸

A hivatásos zenei szolgáltatók viszonylag nagy számban lehettek jelen a zenei piacon; a két világháború közötti időszakban tudunk olyan cigányzenésről, aki távolabbról, vélhetően a Kis-Szamoson túlról érkezett Visába.

[A maga édesapja, Bendi Ferenc is muzsikált bandában?] Ó? Ó muzsikált persze. [...] Az öreg Sándorral, a Sukáuwal.²⁶⁹ Vót egy öreg cigány... avval muzsikált ü. Az [Sukáu] szeginy [...] nem hallatt. Asztán jüttek a fíjuk, hogy állítsák bé, asztán kérdezték, hogy... [mennyiért]. [...] Aszondja: ahogy mondja Ferenc! Mer' édesapámat Ferencnek hitták. Aztán mind az muzsikát sok idejig. [...] Hát ő kimerüt az öreg. Mind a kettő kimerüt. [...] Idesapám neki adott egy pár ványolt harisnyát [a zenélésért]. [...] Aztá' [Sukáu] szeginy [volt], me' nem vót lakáso itt! Úgy lakatt ű házbérbe.²⁷⁰

A falu tánczenei igénye viszonylag biztos megélhetést jelentett, ami vonzó lehetett a hivatásos zenészek számára is, az előbb említett primás ugyanis hozzávetőleg két évtizeden keresztül lakott Visában.

Az 1930-as évektől a második világháború alatti időkhöz egy *Hendri* nevű cigányzenész muzsikált sokat Visában, ahogy a helyiek mondják: *ez volt a körzete*.²⁷¹ Különleges, a többiektől eltérő zenélési stílusa miatt nem volt annyira keresett zenész, mint a szintén magyarpalatkai Kodobák,²⁷² valószínűleg ezért kerülhetett a szerény anyagi lehetőségekkel bíró Visába szinte állandó zenésznek.

[*Hendri*] jól muzsikált. [...] Amikor eljütt az erdőbül... ide a [Palatka felé eső] hegy tetejibe'. Jütt a bandájávol. Ott nekifogatt muzsikáni, hallszott bé a faluba. [...] Úgy húzta! Osztán a fiúk akko' úgy beszéltek meg véle, hogy ha

267 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

268 Kodoba Lajos Öreg Lajosról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24.

269 Șucău (román), jelentése itt: süket. Kocsis Lajos 1911-ben, az egykori Szolnok-Doboka megyei Felsőtökön (Țiocu de Sus) lejegyzett gyűjtésében utal egy cigányzenészre, akit „Sukkéunak”, keresztnevének Sándornak neveztek (Almási 2009c: 169).

270 Elmondta Nagy Miklós Bendi (1923), egykori visai zenész. Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án. Bendi Miklósról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/64a.

271 Radák Imre Hendriről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/23a.

272 Magyarpalatkán a két leghíresebb zenészcsalád a Kodoba és az abból elszármazó Mácsingó volt (Varga S. 2016b: Melléklet/24a–f).

*megszólal a muzsikájo ott az erdő tetején, menjenek elejibe a fjuk. [...] Nem fáradt, nem sajnálta a kezit.*²⁷³

Nála jóval népszerűbb primás volt sógora, az *Öreg Náci*, aki a testvérei közül a legjobban ismerte a magyarpalatkai tánckörzetben élő magyarok zenei ízlését.²⁷⁴ Őt a visaiak leginkább csak esküvőkre, majd később bálókra tudták megfogadni. A magyarok iránti elkötelezettsége miatt azonban a második világháború végén többször érte atrocitás a románok részéről, ami – a háború utáni korszak nehéz anyagi helyzete mellett – indokolhatja visai látogatásainak meggritkulását.²⁷⁵

Az 1930-as évek végétől többször előfordult, hogy környékbeli paraszzenészek szerveződtek bandává.²⁷⁶

[Ezek a palatkai magyarok voltak az elsők, akikkel muzsikált?] *Persze. Édesapámmal, s a palatkaiakkal [Dénes Sándorral és Menyhárt Józseffel] kezdtem meg. Akkó mentünk édesapámmal s a palatkaiakkal, me' azak jüttek csak ketten. És aztán kellett nekik izé... segiccség.*²⁷⁷ *Itt [Visában] játszódtak leghamarább. Szoval lehet, ho' játszódtak ott Palatkán, vagy mit tudom én hol, de amikor megtudták a [visai] legények s elmentek, ho' fogadják bé őket cigánnok, s ezeknek a mai cigányoknak az apjuk [az Öreg Lajika] sokat kirt,*²⁷⁸ *s akko' ezek [a palatkai magyarok] kevesebbér' állottak bé, s akkor befogadták ezeket. [Maga hány éves lehetett akkor?] Tizenöt. Asztán azak muzsikáltak elébb csak a magyar fiúknak itt. Azután befogadták [őket a visai] a románok.*²⁷⁹

A második világháborúig Visa zenei életének érdekes színfoltját jelentették a helybeli zsidó és grófi család ünnepeire alkalomadtán megjelenő bonchidai muzsikusok.

*A bonchidaiak uriasabban zenéltek, mind a palatkaiak. Nem populárt*²⁸⁰ *játszóttak. Használták a cimbalmot, lószekérrel hordozták [...] Mi nem használtuk... A grófnénél vot egy cimbalam, de aszt [a világháború után] szétszedtük, s a húrakat odadatuk a cigányoknak.*²⁸¹

273 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án.

274 Kodoba Ignác *Öreg Náci*ről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24c.

275 Köncei Csongor is ír arról, hogy magyaroknak muzsikáló magyarpalatkai cigányzenészeket bántalmazták a románok a második világháború után (Köncei Csongor 2009: 22, 5-ös lábjegyzet).

276 A Visa környéki paraszzenészekről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/37, 38, 61, 64.

277 A kontrást és a bőgőst együttesen, de külön-külön is *segiccségnek* nevezik Visában és a környékén.

278 Kodoba Lajos *Öreg Lajikáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24b.

279 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án.

280 Populare (román), jelentése itt: népzene.

281 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 1991. január 25-én, Visában.

Az 1940-es és az 1960-as évek között Visában annyi *falusi* (paraszt)zenész volt, hogy egyidejűleg akár két bandát is ki tudtak volna állítani.²⁸² Ennek ellenére a fiatalok törekedtek arra, hogy a hétvégi *táncaikra* valamivel jobb cigányzenészt *fogadjanak be*, mivel a visaiak annyira *gyengén* (hamisan és halkán) muzsikáltak. A második világháború alatt a visai magyarok többször *fogadták* az egyik helyi muzsikust, mert sok irredenta nótát tudott.

*Kovatár*²⁸³ tudatt muzsikáni... valamennyire *falcsul*,²⁸⁴ de azé' nem olyan nagyon... De ő átlogbo' magyar nótákat zenélt... Mert azt mondta, hogy ő Magyarországon vot katana és átlogbo' onnan hozta a zenéket. Aztá' olyanokat húzatt, hogy... Hál Istennek megfordút a világ, zöld ablakba piros-fehér virág... [nevet] [...] Az oan zsingás²⁸⁵ ember vot az étel szempontjából. Hát falun... el kellett vinni a zenészeket vacsoráero. 'Sztá' ahol turos puliszkát főztek, akkor csak húzta az orrát mindig. Na, Sándor bácsi, nem eszik? [kérdték tőle] Neki a húsleves kellett. Aszondta románul, hogy az a magyar étel, a húsleves.²⁸⁶

Az illető primást a második világháború után aztán a kisszámú visai román fiatalság fogadta meg többször, mivel rendkívül olcsó volt.

Az 1940-es években nagy ritkán, leginkább egy-egy alkalomra szóló zenész-fogadás esetén előfordult, hogy jobb zenészek jöttek Visába. A már említett Öreg Lajos idősebb gyermekei közül *Gyurkáról* tudjuk, hogy leginkább lakodalmakon muzsikált Visában, aztán az 1940-es évek közepén néhányszor a hétvégi *táncra* (valószínűleg *kalákatáncra*) és egyéb alkalmakra is sikerült *kihozni* őt a *körzetéből*, Magyarpalatkáról és közvetlen környékéről.²⁸⁷

A szűkös anyagi lehetőségek és a zenei önellátásra való törekvés miatt a gyengébb zenészspezialistáknak sem volt biztos a megélhetésük, így az is előfordult, hogy maguktól vándoroltak el Magyarpalatkáról a környező falvak valamelyikébe.²⁸⁸ Az Öreg Lajos legkisebbik fia, *Puju* így került Vajdakamarásra,²⁸⁹ ahol azonban nem sikerült állandó *körzetet* kialakítania, mivel a nála jobban zenélő bátyját, az Öreg Nácit is meg tudták fizetni a kamarásiak. Így lett a *szegény ember zenészeként* ismert primás a visaiak szinte állandó muzsikusa a negyvenes évek közepétől az ötvenes évek közepéig.

282 A visai műkedvelő zenészekről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/60–64.

283 Pop Alexandru *Kovatárról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/63.

284 Falsch (német), jelentése: helytelen, itt: hamis.

285 Jingaş (román) jelentése: finnyás.

286 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötte Varga Sándor, 1997. március 5-én, Visában.

287 Mácsingó György *Gyurka a Lajosé-ról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a.

288 Lásd például a Kodoba László, *Duka, Dádé*, Radák Béla, *Gabonás, Sándorika, Gyurkuca* és *Puju* nevű, magyarpalatkai származású zenészeket (Varga S. 2016b: Melléklet/14, 18, 22, 23/a/6, 24/a/1, 24/a/2, 24/a/9, 24/e).

289 Kodoba Sándor *Pujuról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24e.

Hasonló történet Radák Béláé, aki már az 1940-es években legényemberként muzsikált Visában, de állandó zenészként akkor került a faluba, amikor az 1950-es években a szomszédos Gyulatelkére nősült.²⁹⁰

Pénzhiány esetén többször előfordult, hogy a faluba érkező cigányprímások kísérete a helyiekből verbuválódott össze, sőt egy-egy alkalommal más falvakba is elmentek *segíccsének* az ismerős zenészspecialista mellé.

Zsúkan filtem, me' román falu. Iszom, s ha tévedek vaj e' kicsit, megpukintanak! [megvernek] Tudod, hogy mi vót Zsukon? Ott, amiko' má' víge a lakodalomnak... Ott visznek... minden asszony pálinkát, anékíí, hogy adjon a gazda. [...] S aztán akkor isznak, akkor rugnak bé. És akkor azt mondták, hogy kell mennünk a leánynak a házához [másnap] regge' [zenélni]... De nem oda a falura, hanem a [szomszédos] Nemeszsukra. Én Bélával [Radák Béla] vótam [zenélni] és a szavai Sándorkávol.²⁹¹ Béla látto, hogy részegek a táncosak... Meglökett... Ne, filj, me' én gyúrtam [erősen bögöztem]! Erős votam kézbül. Vót úgy, hogy elkínóztak, nem írte meg a píz. Elizzadtunk. De olyan kimerülés vót akkor. Ajjjajaj! Én úgy bágyodtam ki, hogy már nem bírtam. Aludtam el... Amikor megátunk e' kicsit má' szunyókátom [...] Mondom: én itt megszökek! Azt mondta [Béla]: Ha megszöksz... az a legjobb lesz, mer' megmondjuk [a zsukiaknak], hogy nincs kívül... zenélni! A gordonnal kijüttem, csinálódtam, ho' meek fére [WC-re]. S akkor kifutottam ott a mezőn... a kukoricás közt. S akkor kijüttem a tanyára, ahol vótak a disznók. S ott vártam meg őket, ho' jüttek. Gondótam, ha elkapnak [a zsukiak], azak úgy megvernek engem... De osztán nem tudtak, me' fiatal votam... Úgy futottam ki ott a templom mellett! Gondótam, ha elvisznek oda Nemeszsukra, én már nem bírom ki. Má' nem bírtam a kezem [...] Én megszöktem, hogy osztánük [a többi zenész] is... mentődjenek. Űk aszondták, hogy megszöktem, avval maradnak, mer' nincs kívül menjenek [zenéljenek]. Elromlott a banda [...] A pénzt aztán megadták nekik. Adtak e' liter pálinkát is. Ugy vót a vásár: e' liter pálinka, s egy kenyér, s egy tyúk [...] Ott vót nekiünk pálinkánk is, de nem ihattál, mer' ha bérugtál vóna, azak megnyakaltak vóna alaposan. Oan vad emberek votak. oan műveletlenek. Ha ittak, azak bicskásak is vótak. Verekedtek űk is köztek. Egy-egy laskát [pofont] adtak egyik a másiknak.²⁹²

Radák Béla az 1950-es évek közepétől az 1960-as évek elejéig gyakran muzsikált a visai *táncon*, sőt lakodalmakon is. Megbízhatatlansága miatt később azonban egyre ritkábban fogadták.

290 Radák Béláról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/23a6.

291 Kerekes Sándor *Sándorikáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a2.

292 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án, Visában.

Amikor ü [Radák Béla] vot, a faluba' nem lépett más cigán'! Ez elhúzta az ördög táncát is, ez a bolond! Ez ördög vót! Úgy kihúzta, hogy ippeg csak nem mondta [a zene], ho' üssed a lábod! Úgy is mondták, hogy ütet nem vágjo ki egyik se' a muzsikáláso'. Nagyan szerettem, az ahagy... [zenélt]. Csak játék vót utánno muzsikáni. Szakisztottam: pakk-pakk-pakk [szaggatott lüktezésben zenélt a kontrával]. Könnyű vót szakasztani [...] Az még a pacsirták énekét is elhúzta!... Úgy izélt a hegedüből, hogy ippeg ugy, mind a pacsirta csinálto... Csak elromlott, me' nagyon iszákos vót, s akko' nem fizette meg a bandát. Nem adta ide a pézt. S akkor a segítésegi otthagyták. Ez kár vót érte, azér' a cigányér' [...] Itt halt meg [Visában], me' úgy jütt a kurszán,²⁹³ és igen sokat ivott, s valahogy a szivit leállította... a vérkeringésit leállította a pálinka.²⁹⁴

Radák Béla elmaradozása után rövid ideig a szintén a Magyarpalatkáról származó *Nácika* lett a leginkább foglalkoztatott zenész.²⁹⁵ 1958-tól 1963-ig Visában élt a magyarpalatkai *Gyurkuca*, mellette gyakran *fogadták* a kispulyoni Míront is.²⁹⁶

Egykori jó táncosok, volt táncszervezők gyermekeik esküvőjére, illetve nagyobb, gazdagabb kiállítású lakodalmakra igyekeztek jó zenészeket fogadni. Az 1960-as évek végéig az *Öreg Náci* és veje Kozák *Zsiga* voltak azok, akik ehhez megfelelő presztízzsel és tudással rendelkeztek.²⁹⁷

1968 és 1970 között bevezették az áramot a faluba, megjelent a rádió majd egyre több családban a *pikap*²⁹⁸ is. Ez nem csak a zenei szolgáltatásban hozott gyors változásokat, hanem a tánczenék területén is.²⁹⁹ A juhmerések, a kultúrotthonban megrendezésre kerülő hétvégi multságok, és a családi ünnepek zenei repertoárjában megjelent a városi zene. A román népies dalokat tartalmazó hanglemezek mellett javarészt magyarországi nótá- és táncdalénekesek slágereit hallgatták a hétvégi *pikapos multságokon*.³⁰⁰ Az 1970-es évek közepétől-végétől megjelenő táncmuzsika lemezeket a visaiak jórészt magyarországi ismerőseik révén szerezték be, csakúgy, mint az 1970-es évek közepén-végén divatba jövő beatzenéket. Ebben az időben a lemezjátszót biztosító kultúrfelelős, illetve a táncmultságot szervező *főnökök* határozták meg, hogy milyen arányban szerepeljen könnyűzene, illetve népzene a multságokon.

293 Cursă (román), jelentése: buszjárat.

294 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án, Visában.

295 Valószínűleg azonos a Kolozsváron elhunyt Kodoba Ignác *Bibirscók Nácival*. Róla bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/ 24b4.

296 Mácsingó György *Gyurkucáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a9. Téglás Míronról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/10.

297 Kozák Jenő Zsigmond *Zsigáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/26.

298 Pick up (angol), jelentése itt: lemezjátszó. A pikap a lemezjátszó karjának hangszedő feje.

299 Ezt a változást Kós Károly is érzékeltette (Kós 2000 II.: 273).

300 Mindezek mellett megjelent egy új szórakozási forma, a labdarúgás. A mérkőzéseket, a korábbi napközben tartott nyári táncalkalmakhoz hasonlóan a falu apraja-nagyja végignézte.

Az 1980-as évek közepén a kultúrházban induló diszkóban az iskolaigazgató által megbízott, visai *kultúrfelelős* egyedül kezelte az iskola lemezjátszóját. Az 1980-as évek végén, néhány Kolozsváron dolgozó fiatal szalagos magnetofont vásárolt. Ettől kezdve a diszkóban a zenét az a magnótulajdonos szolgáltatta, aki meg tudott egyezni a *kultúrfelelőssel*. Ez a típusú lejátszó eszköz ebben az időben drága volt, ezért a diszkós presztízse megnőtt a helyi fiatalok között. Kolozsváron vásárolt műsoros szalagokon angol nyelvű popzenét, illetve a rádióból felvett magyar diszkó, pop- és rockzenét hallgatták.

Az 1980-as évek végétől néhány alkalommal a visai fiatalok kolozsvári beatzenekarok, például az Edda és Píramis dalokat játszó *Duka-zenekar* közreműködésével rendeztek bált.

Az 1990-es évek elejétől egyre divatosabbá váló a dallamos rock és a diszkó, valamint kemény rock zenei stílusok. Ekkor Magyarországról importált magnókazettákra táncoltak hétvégenként, az 1991 őszi megnyílt bárban, illetve házibulikon. A bárban kezdetben a tulajdonos szolgáltatta a zenét, eleinte kazettás magnóval. A 2000-es évek elejétől pedig már a Kolozsvárról érkező, hivatásos lemezlovasok által számítógéppel és erősítővel játszott zene a jellemző. A repertoárjukban vegyesen voltak és vannak jelen magyar, román és angolszász könnyűzenei és diszkó slágerek, magyar rock, illetve lakodalmas rock. Mindemellett megjelentek és egyre nagyobb térrel hódítottak a legújabb house, és mahala és manele zenék is.

Az iskolaigazgató által betanított ünnepi színdarabokat követő táncokon, később bálakon kizárólag cigányzenészek muzsikáltak, egészen az 1970-es évek elejéig, amikor a bálók is lassan elmaradoztak. Kallós Zoltán hatására 1977-től az 1980-as évek elejéig több húsvéti és szilveszteri bálra hívták meg Visába a kolozsvári Bodza-fa tánc házi zenekart. Ők egy alkalommal lakodalmat is muzsikáltak a faluban.³⁰¹ A kolozsvári népzeneészek ugyan olcsóbbak voltak a cigányzenészeknél, de a helyi zenei és táncos szokásokat a magyarpalatkai muzsikások jobban ismerték. A bárrei-palatkai Mácsingó zenekar ezért újra felkapott lett a faluban, a hagyományos hétfégi zenélési alkalmak megszűnte után (kb. 1965) még egészen az 1980-as évek elejéig több bált és lakodalmat szolgáltak ki Visában.³⁰²

A hagyományos, paraszti táncélet felbomlását, és ezzel összefüggésben a magyarpalatkai zenészközpont jelentőségének csökkenését mutatja, hogy az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején más táncdialektusokhoz tartozó zenekarok, például magyardécei (Cireșoiaia) és kolozsi bandák is muzsikáltak visai lakodalmakon.³⁰³ Őket a modern tánczenében való nagyobb jártasságuk miatt fogadták meg, azonban az idők elégedetlenek voltak a zenéjükkel, ezért rövid idő múlva *félbehagytak velük*.

Az 1990-es évektől egészen 2007-ig a hagyományos vonószene már csak lakodalmakon, rendhagyó alkalmakon (például templomszentelés) illetve a magyaror-

301 Kőnczei Árpád 1999. november 29-i szíves közlése alapján.

302 A bárrei-palatkai zenekarról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/23a2a, 24a5, 24a9, 24a9c, 24a10.

303 A magyardécei és kolozsi zenészekről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/11, 15.

szági érdeklődők által közvetlenül vagy a kérésükre megszervezett, táncalkalmakon (táncfilmezés, bál) hangzott fel. A falu egyik legfontosabb gazdasági ünnepe, a tavaszi juhmérés zenei kíséretét is tánc házas érdeklődők hatására változtatták meg a visaiak. Az 1970-es évektől egyre többször lemezzjátészó, illetve magnetofon segítségével szolgáltatották a mérési multság tánczenéjét, az 1990-es évek legvégétől pedig a fent említett családi bandák. Az 1990-es évek közepén, a táncos generáció kiöregedésével jelent meg a modern zene a lakodalmakban is. Eleinte külön helységben, vagy a lakodalom melletti szabad téren, később a vonósbandával felváltva, egyre nagyobb arányban szólt modern, elektronikus zene. Tehetősebb családok lakodalmain kolozsvári és környékbeli magyar lakodalmas együttesek muzsikáltak,³⁰⁴ vagy egyszerűen magnetofonzenére táncoltak a fiatalok.

A városi együttesek közül nem vált egyik sem a magyarpalatkaiakhoz hasonló, állandó zenei szolgáltatóvá Visában. Ennek oka, hogy kizárólag lakodalmakra és nagyobb rendezvényekre specializálódtak, mivel a hétvégi táncos alkalmakra, az 1990-es évek végétől városban és falun egyaránt a jóval olcsóbb kolozsvári lemezlovásokat hívják.

A tánc házmozgalomban híressé vált magyarpalatkai banda vezetői, Kodoba Márton és Béla Visában először 1958-ban, a mezőgazdasági társulás megalakulásánál muzsikáltak.³⁰⁵ Az 1980-as évek elejétől már az akkorra öttagúvá bővült bandájuk élén zenéltek Visában, főleg lakodalmakon. Az évtized végétől 2003-ig szinte kizárólag ők muzsikáltak a visai lakodalmakat, fokozatosan kiszorítva a Mácsingókat, akik csak kisebb anyagi ráfordítással járó alkalmakkor (például lakodalmas menet kísérése a faluban, magyarországiak által szervezett táncfilmezések és bálók) jutottak csak lehetőséghez ebben az időszakban.

2007-óta a lakodalmak többségét már nem falun, hanem városban (Kolozsváron, illetve Szamosújvárt) rendezik. Ezzel párhuzamosan a magyarpalatkaiak zenei szolgáltatása szinte teljesen megszűnt a lakodalmakon. Az esküvő egyes mozzanataira (menyasszony-búcsúztatás, lakodalmas menet a templomig) ugyan még megfogadják őket, de ezek az alkalmak is ritkulnak. A városban tartott lakodalmakon a könnyűzenét és lakodalmas rockot játszó zenészek, illetve a lemezlovas egymást felváltva szolgáltatják a zenét. A tánc házas kapcsolatok hatásának köszönhető, hogy egy 2008-as, Szamosújváron megtartott lakodalomba olyan zenekart fogadtak, akik – némi átszerelés után – tánc házi zenét is tudtak muzsikálni.

A faluban a 2000 és 2015 között évente két-három alkalommal fordul elő hagyományos vonószenével kísért táncmultság. Ezek nagyobb része *idegenek* (tánc házasok, kutatók) által és számára szervezett bál, ritkábban általuk megrendezett táncfilmezés.

Előfordul, hogy egy-egy idősebb tánc kedvelő férfi kortársaival összefogva születésnapi multságot tart, konfirmációra, keresztelőre is hívnak időnként magyar-

304 Ilyen zenekar volt például a kolozsvári Gombár zenekar (Varga S. 2016b: Melléklet/13), vagy a magyardécsei *Csigás banda*.

305 Kodoba Mártonról és Béláról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24b5, 24b6.

palatkai zenészeket. A 2010-es és 2011-es szüreti bált is a helybeli vállalkozók szervezték a falu számára.

Az utolsó sátras, falusi lakodalmat 2017 nyarán rendezték a faluban, előtte körülbelül tíz évig nem volt ilyen jellegű táncalkalom Visában. Ebben a lakodalomban a magyarpalatkai banda, egy kolozsvári lemezlovas és egy lakodalmos rockot játszó szintetizátoros zenélt felváltva.

A zenekar létszáma és felállása³⁰⁶

A szakirodalomból úgy tudjuk, hogy Erdélyben az 1920-as évekig csak néhány reneszánsz udvarházi zenészközpontban (például a szomszédos Bonchidán) használtak bőgőt. Az archaikus népi kultúrájáról ismert Széken a gordonka (*gordon*) a századforduló előtt került be a zenekarba, de csak az 1920-as évektől vált nélkülözhetlenné, a nagyobb testű bőgő pedig csak az 1960-as években (Pávai 2012: 157–158). A kéttagú (prímás és *brácsás*³⁰⁷) felállítás Visából is visszaköszön a két világháború közötti időből. Az 1940-es évekig működő *Rosuj Dani* és *Drótos* páros főleg a gyerekek táncalkalmain zenélt.³⁰⁸ Ekkor, de későbbi időszakban is előfordult, hogy csak egy prímás és kontrás muzsikált ki kisebb táncalkalmakat. Ebben az időben a visai románok kicsitáncán legtöbbször egy klarinétos vagy egy hegedűs szolgáltatta a zenét.³⁰⁹ A visai *nagytancon* ebben az időszakban – mint Mezősségen általában – háromtagú cigánybandák muzsikáltak, prímás, kontrás és bőgős felállásban.³¹⁰ A második világháború előtti időben csak nagyritkán fordult elő, hogy háromnál több fogadott zenész játszott volna. A fogadott muzsikusok azonban kiegészülhettek helyi „műkedvelőkkel”, ilyenkor a zenekar négy–öttagúvá is bővíthetett.³¹¹

Asztán annak [Pujunak] vot egy segícsege [...] Süket vót a kontrás [...] Asztán szeginy az is asztán erőssen oda kellett halljon, hogy kontráljon, hogy hallja a zenét [...] Na, asztán az még vót neki sokat kontrás. Má' ketten vótunk [kontrások]. [Pujunak] vot egy gordonossa, csak egy kicsi ember vot.

306 A magyarpalatkai bandák felállításáról részletesen lásd Könzei Csongor 2009: 22–23.

307 A négyhúros brácsát ritkán használják a Mezősségen, helyette a háromhúros kontra a jellemző (Pávai 2012: 152). Helyi terminológiák ezt a különbséget nem érzékelteik, Visában a kontrás és a *brácsos* (vagy *brácsás*) ugyanazt jelenti. Régi hangszerkettős lehetett területünkön a hegedű – kontrahegedű kettős (Sárosi 1996: 30–31) amire Visából, illetve Magyarpalatkáról csak bizonytalan adataim vannak. Az öttagú bandát figyelve lakodalmakban többször láttam, hogy a kontrások akadályoztatása esetén az egyik prímás hegedűjét brácsának használva kísérte társát. Az is előfordult, hogy ha az egyik prímás elfáradt, szinte félszóba merülve automatikusan kísérőhangszerként kezdte kezelni a hegedűjét, majd felriadva „visszakapcsolódott” a dallamba (Pávai 2012: 152).

308 Kiss Dániel *Rosuj Daniról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/56, Szőlősi István Drótosról pedig Varga S. 2016b: Melléklet/57.

309 Bărăiăn Vasile *Vaszilika* klarinétosról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/55.

310 Sárosi ezt a felállást nevezi hagyományos erdélyi falusi cigánybandának (Sárosi 1996: 31).

311 A hegedű, a kontra vagy mindkettő megkettőzhető – írta a mezősségi tánczenei gyakorlatról Pávai István (Pávai 2012: 238).

*Miko' felvette a bőgőt a nyaka megé, asztán ért majdnem a földre. Mityángónak mondtuk a gordonast.*³¹²

Az 1960-as évek elejéig egyszerre két primás ritkán, csak jeles alkalmakkor muzsikált a faluban. Ilyenkor akkor tudtak mindketten *előre muzsikálni*, ha egy helybeli kontrás segítségükre volt, egyébként általában felváltva primáztak és kontráztak. A négytagú bandák már a téesz-szervezés utáni konszolidációs korszakra voltak jellemzőek. Ekkor általában egy primás, két kontrás és egy bőgős zenélt együtt. A zenekar felállításában a fizetés (*cigánypénz*) elosztása is beleszól. Hagyományosan ugyanis a primás kapta a kialakult bér legnagyobb hányadát, majd a kontrás és végül a bőgős következett a sorban.

*Az első muzsikásnak mindig több jut. Utána a kontrás a végén a bőgős. Ugy vot megszokva [...] Pedig az vot a legnehezebb, amikor cipelted aszt a bánot bőgőt az utcán végig, ahogy kísérted a menyasszont, s az ördögöt, s az apját [...] Osztán bírtuk a muzsikát. Nyírtuk, hogy menjen!*³¹³

A zenészek rangsorát az elnevezéseik is tükrözték: az *első muzsikás* (primás) állt a legelőkelőbb helyen, őt követte a *második muzsikás*, tehát a kontrás, majd a *gordonos* (bőgős).³¹⁴

A zenekar nagysága a hagyományos táncélet intenzitásának csökkenésével fordított arányban nőtt. Ennek kettős oka volt: a városban dolgozók, de a téeszben maradtak is jóval több készpénzt tudtak áldozni a mulatságokra, másrészt az egyre gyérülő táncalkalmakat főleg a nagy ünnepekkor szervezték meg, amikor a fiatalság mellett a fizetőképes házasok is szép számban megjelentek. A ritkuló táncalkalmak miatt a zenészek lehetőségei azonban egyre jobban beszűkültek. Természetes reakcióként bővíteni kezdték a bandákat. Valószínű az, hogy az anyagi elosztása miatt a kíséret kiválasztásában rokonsági kapcsolatok ebben a korszakban váltak (egyfajta nepotizmusként) egyre fontosabb tényezővé: megfigyelhető az a tendencia, hogy ekkor már egy-egy banda szinte kizárólag családi, vagy szűkebb rokoni körből formálódott. Ugyanez lehet az alapja a cigányzenészek ekkor egyre gyakoribbá váló elvándorlásának, ami az 1960-as évek végén és az 1970-es években – a hagyományos táncélet felbomlásakor – érte el a csúcspontját. Néhányan, például a báréi Mácsingók, a Magyarpalatka közelében fekvő gazdagabb falvakban kötöttek ki. Ez esetben nem csak az anyagi szükség mozdította ki őket, hanem a házassodási lehetőség is közrejátszott ebben. Nagyobb részüket azonban a Ceaușescu-féle iparosítás és városiasítás csábította el lakóhelyétől távolra (Könczei Csongor 2009: 27). Ugyanerre a korszakra tehető a falusi paraszzenészek eltűnése is, a téeszessítéssel és az iparosítással párhuzamosan, a városi kultúra felsőbbrendűségével kapcsola-

312 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte: Varga Sándor, 1998. december 5-én, Visában. *Mityángó* ragadványnevéű magyarpalatkai bőgősről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/27.

313 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte: Varga Sándor, 1998. december 5-én, Visában.

314 A *segítség* kisebb jelentőségét mutatja, hogy név szerint kevésre emlékeznek a visaiak.

tos gondolatok és érzések elterjedésével nem csak a paraszti életforma vált lenézetté, hanem a parasztságnak nyújtott szolgáltatások is. A zenei szolgáltatás egyértelműen *cigány dolog* lett.³¹⁵

*Hej, az Istenit, vot nekem [elég bajom], hogy mentem zenéltem... Asztán fel-nőttek a [lányaim]. Két lányom vot, [...] asztán má' aszondták: min' menyen a cigányokkal idesapám, min' menyen a cigányokkal? Úgy hogy má... űk szígyellték, hogy megyek a cigányokkal [...] Má úgy mondjuk, [hogy cigány] me' én is cigány votam akkor [...] Akkó nem mondták ho' zenész. Cigány[nak] mondták. Há' votunk mind a négyen magyarok. Mindenki aszondta: Na, el-jüttek a cigányok? Eljüttek a cigányok. Megjöttek a cigányok? Meg.*³¹⁶

A bandák bővülésének tendenciája tovább folytatódott az 1970-as, 1980-as években és az 1990-es években érte el csúcspontját. A *Mácsingó*, és később a *Kodoba banda* fellépésével állandósult az öttagú felállítás (két primás, két kontrás és egy bőgős), sőt a Kodoba zenekar fénykora idején (az 1990-es évek elejétől 1999-ig) az egyik primás lassan felnövő fia is csatlakozott a bandához, ami így hattagúvá bővült (három primás, két kontrás, egy bőgős). 1995-ben részt vettem egy olyan visai lakodalmon, ahol nyolc zenész (négy primás, három kontrás és egy bőgős) zenélt. Ennek oka már nyilvánvalóan a szervező család anyagi lehetőségeinek reprezentálása volt.

E két zenekar kiváló képességű zenészekből állt, híres elődeikhez hasonlóan tisztán, dinamikusan, a táncosra odafigyelve zenéltek, és jól ismerték a visai táncdallam- és többnyire a dalrepertoárt is. Nagyobb létszámuk és összeszokottságuk miatt erőteljesebb, hangosabb hangzást értek el, így nyilván hatásosabb zenei teljesítményt tudtak nyújtani, mint elődeik. Az egymással rivalizáló két banda (és rokonság) közötti versengésben döntő tényezőnek az állóképesség, a (hang)erő és a dinamizmus, később pedig a magyarországi érdeklődők hatása bizonyult.³¹⁷ A kiöregedő Mácsingók közül az idősebbik (Mácsingó Ignác *Fényesfogú*) az 1980-as években elköltözött Dévára.³¹⁸ Szerepét az időközben egyre gyengébben és halkabban muzsikáló testvére *Gyurkuca* mellé felkerülő *Kicsi Náci* már nem tudta betölteni,³¹⁹ így a *Mácsingó banda* az 1990-es évek elejétől kezdve fokozatosan kiszorultak Visából, miközben a két Kodoba testvér által vezetett banda külföldön is egyre népszerűbbé vált.³²⁰ A különböző táncalkalmakon (lakodalom, juhmérés) megjelenő

315 A zenei szolgáltatás presztízséről és annak változásáról lásd Sárosi 1996: 11–19.

316 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte: Varga Sándor, 1996. augusztus 22-én, Visában.

317 Magyarpalatkai zenészekkel beszélgetve kiderült, hogy az erőteljes, hangos hangszerkezelés sokszor fontosabb, mint a zenei tisztaságra, hangok pontosságára való törekvés, ami a gyakran másfél-két napos lakodalmakat megfigyelve érthetővé is vált számomra.

318 Mácsingó Ignác *Kis Náci* vagy *Fényesfogú Náciról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a5.

319 Mácsingó György *Gyurkucáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a9, a fiáról Mácsingó Ignác *Kicsi Náciról* pedig Varga S. 2016b: Melléklet/24a9c.

320 Többször megfordultak Hollandiában, voltak Japánban, USA-ban. Az 1990-es évek végétől szinte havi rendszerességgel utaztatják őket Magyarországra (Kompár-Rómer 2017c: 183). Az 1992-óta rendszeresen megrendezésre kerülő egy hetes mezősi tánc tábort állandó vendégzenészei. Jelenleg vezető primásuk, Kodoba Florin egyedül is sok felkérést kap Magyarországról, tánc házakon kívül lakodalmakon és keresztelőkön is muzsikál.

táncházasok érdeklődése-szimptátiája, és nem egyszer anyagi hozzájárulásuk is a Kodobák felé döntötte el a mérleg nyelvét.³²¹ A 2000-es évek közepétől a *Kodoba banda* kiszorulni látszott Visából, ennek a két vezető primás halála mellett elsősorban a külföldi vendégszerepléseik következtében megváltozott – és emiatt a visaik által egyre kevésbé kedvelt – zenei stílusuk, valamint a megemelkedett tarifájuk az oka. Ekkor egy időre ismét a *Kicsi Náci* vezette *Mácsingók kaptak fel*.

Kicsi Náci többet tanult az apjától. Idősebb, mint Florin. És mi mondtuk is neki: figyelj, figyelj a nép után, és ne azt huzd feltétlenül, ami neked tetszik. Azt huzd, amit kérnek, ami nekik tetszik, ha akarsz, hogy még hozzunk Visábo [...] Florin ő... akkor ötlet rontja Lőrinc. Nagyon. Lőrinc, ő Kolozsváron nőtt, akko' megkapta eztet a román zenét, s inkább azokat... csináljo. [Magyar] hallgatot tud, de nem annyit [...] Náluk az előny az, hogy... [Kallós] Zoli bácsinál nagyon sokszor megfordultak, fordulnak [...] Na, akkor ennek kapcsán aztán felkerültek... Budapestre is [...] és azt a repertoárt, amit... amit ők tudnak, azt... azt nagyon jól csinálják, csak a skálával ők beszűkültek, a mi véleményünk szerint. De mi többen ezt itt beszéltük egymás között és ezér' is... az utobbi... egy pár év ota mán mi Florint nem még hoztuk [...] Mondjuk a magyarországi táncházbó, ott nem kell nota. Régi hallgato nem kell. Ott kell az a zene, a tánc... aztat huzza, s... sebesen [...] Persze hogyha ide eljön és... itten van hét-nyolc órát, vagy tizet attul függ mikor milyen a hangulat... nem lehet [...], hogy hét-nyolc órán keresztül, leszámítva a kis szüneteket, hogy ugyanazt-ugyanazt ismételje állandóan, és akkor aztán, mi meg mi nagyon szeretünk énekelni is. Ottan vagyunk tizenöt-húsz férfi, vagy ahányan! Még asszonyok is, akik oda beállnak közénk és énekelnek... körbe vesszük a cigányt és vele együtt [lásd Képmelléklet: 6.]. És... [fontos, hogy] tudja az énekeinket!³²²

A 2010-es években általában öt-öttagú felállásban muzsikált a két banda, amelyek között (a rivalizálás ellenére) a zenészek számának és a zenélési alkalmak megfogvatkozása miatt elég nagy volt az átjárás: kontrások és bőgősök itt is-ott is zenélnek, megváltoztatva ezzel a korábban kialakult családi bandák kapcsolatrendszerét.

321 Ebben a kapcsolatrendszerben az etnikus identitásuk is sok esetben torzíva jelenik meg. A magyarországi folklórmozgalom számára ők „magyar cigányok”. A valóságban az egykor református, magyar nevű, ugyanakkor magyarul sok esetben alig beszélő zenész cigányok természetszerűen lakóhelyük többségi társadalmához igazodtak és igazodnak ma is. Ezt mutatja az a folyamat is, hogy egyre kevesebb a magyar elnevezés a körükben és a legtöbbjük már közel hetven éve ortodoxnak keresztelik. Otthon románul és cigányul beszélő, ma már elsősorban cigány-román vegyes identitású emberekről van tehát szó, akik szolgáltatási helyzetétől függően elfogadják a „magyar cigány”, vagy „magyar kultúrát éltető cigány” megjelöléseket. Mindez azonban csak másodlagos, piacfüggő identitás-elemek időszakos megjelenését jelenti velük kapcsolatban.

322 Elmondta Nagy Dániel *Biri Dani* (1950). Gyűjtötte Pattantyús Gergely és Varga Sándor, 2011. augusztus 6-án, Visában.

A 1980-as évek báljain majd az 1990-es évek lakodalmain megjelenő, könnyű- és lakodalmos rockzenét játszó városi zenekarok felállása változó volt. A visaiak anyagi helyzetétől, esetlegesen személyes ismeretségétől függően minimum egy szintetizátorosból álló, maximum ötszemélyes (gitár, basszusgitár, dob, hegedű, szintetizátor összetételű) zenekarokat fogadtak. Ezen belül szinte mindenféle variáció elképzelhető volt, csupán a szintetizátor bizonyult kihagyhatatlannak a lakodalmakban az 1990-es évek közepétől. Hegedűst csak akkor hoztak magukkal, ha a városi zenekar mellett nem szerepelt az esküvőn vonószzenekar – tehát az 1990-es évek végétől egyre gyakrabban – főleg a városban rendezett lakodalmakon. Két zenekar párhuzamos jelenléte anyagilag amúgy is megterhelő volt, ezért a lakodalmakban, az idősebb vendégek fokozatos kiszorulásával mind inkább az elektromos zenére volt igény. A 2000-es évek végétől a több hangszerrel felvonuló zenekarokat fokozatosan kiszorította az elektronikus computer-zene. A változások mögött azonban nem csak materiális okok rejlenek, hanem a generációk zenei igényei között húzódo, szinte áthidalhatatlannak tűnő szakadékok, amelyek kialakulása az elmúlt ötven év zenei divatainak rendkívül gyors változásaival függ össze.

A tánc szervezői³²³

A táncalkalmak szervezőit a mezősegi falvakban általában *kezesnek* (*chizeş*) neveztek.³²⁴ Az általam vizsgált közösségekben a *kezes* kifejezést leginkább a táncszervező szinonimájaként használják, de sok helyen ugyanígy neveztek az évenként újralakuló esztenaközösség megszervezéséért felelős gazdákat is (Kovács L. 2008: 44–45).³²⁵

A *kezesek*, mint a helyi táncélet legfontosabb szereplői, elsősorban a különböző táncalkalmak megszervezéséért és rendben történő lebonyolításáért feleltek, illetve vállaltak anyagi kötelezettséget. Ezen kívül bizonyos időszakokban fontos pozíciót foglaltak el a környékbeli rendfenntartó szervek és a fiatalság, valamint a helyi társadalom és a táncos közösség közötti kapcsolatrendszerben (Novák 2000: 30, 34). Faragó József szerint a *kezesesség* intézménye a 19. századi falusi társadalomban fontos és komplex szerepet töltött be (Faragó 1946: 32, 4-es lábjegyzet). Kiegészítésül

323 A mezősegi táncalkalmak szervezéséről két tanulmányban is beszámoltam. Ezekben a *kezes* szó etimológiájáról, a táncszervezéshez kapcsolódó egyéb tisztségekről részletesen írtam (Varga S. 2016a, 2016d).

324 Pusztakamaráson a zenészek megszervezését *cigányfogadásnak* nevezték (Faragó 1946: 40, 13-as lábjegyzet). Visában egy alkalommal a *táncvezető* elnevezést is hallottam.

325 Visában az 1848-tól a második világháborúig terjedő időszakban a gróftól különböző munkákat felvállaló és azért felelősséggel tartozó vállalkozókat is *kezesnek* hívták. Feladatuk közé tartozott, hogy helybeli napszámosokból csoportot szervezzenek és velük végeztessék el a munkát. A *kezes* kifejezést pénzügyi-gazdasági, ritkább esetben erkölcsi felelősségvállalás vonatkozásában is ismerik Visában.

hozzátehetjük, hogy a *kezesek* feladatai és jogai közösségenként és időszakonként eltérőek lehettek.³²⁶

A *kezesség*, mint társadalmi intézmény működésének megértéséhez tudnunk kell, hogy belső-mezősségi falvakban a zenészfogadást kétrendszerűség jellemezte.³²⁷ Eszerint megkülönböztetünk egymástól rövidebb időtartamú (egy vagy két, esetleg három napig tartó táncmulatságra), és nagy időtartamú (például harminc táncalkalomra szóló) zenészfogadást. A befektetett idő és energia, illetve a felelősségvállalás és a mindezekért elnyert presztízs szempontjából azonban nem volt mindegy, hogy valaki „csak” egy esti házi mulatságnak volt a *kezese*, vagy például egy egész nyárra (egymást követő harminc *vasárnapra*, valamint a három napos pünkösdi táncmulatságra) fogadott zenészeket.³²⁸ Visában csupán két-három emberről tudunk, aki a katonaidéjét leszámítva egész legénykorában szinte megszakítás nélkül *kezeskedett*. Az egyik Fodor János *Selyem* volt, aki később a visai téesz brigádosaiként tudta kamatoztatni kiváló szervezőképességét.

[Mikor volt először *kezes*?] *Hát pont az évet [...] meg tudnám mondani? Körübelül... negyvenkilencbe*. [Mikor volt katona?] *Ötvenkettőtől–ötvenötig [...] Ötvenhétbe’ nősültem. Negyvenkilencbe’ akko’ emlékszem, hogy akko’ megfogadtuk a... a Puju... nevezetű zenészt. Ez vót aztán Visábo’ elég sok ideig... a mi zenészünk*. [Kivel volt akkor *kezes*?] *Evel a Karika Ferive’ [...] Fiatalok votunk, de ugy nekimentünk! Előbbszö’ befogadtuk csak ugy kalákáro, aztán utánno befogadtuk télen vagy harminc vasárnapra... Akkor vot az, hogy osztán, hogy gabonávol fizettek... a leginyek, lányok... me’ nem igen vot péz’, s a... zenész ugy beléegyezett*.³²⁹

A rövidtávú zenészfogadások között is nagy volt különbség volt, aszerint, hogy milyen alkalomra történt. A legmagasabb társadalmi presztízs a három napos ünnepi *tánc* megszervezéséhez kötődött, ami szintén rövidtávú zenészfogadások közé tartozott, amennyiben ezt nem sikerült belefoglalni egy hosszabb periódusba. Ez esetben nagyobb felelősség hárult a *kezesekre*, mint egy ünnepi színház utáni bál rendezésekor, amikor a főszervező amúgy is helybeli igazgató, vagy az egyik igazgató volt. Az egyéb bálók (*kosaras bál*, *aratási bál*) megszervezése, azok hosszú időtartama miatt volt az előbbinél nagyobb feladat.

326 Szék esetében ugyanakkor néhány, első sorban az 1970-es évek táncéletére vonatkozó adat alapján felmerül annak a lehetősége is, hogy a *kezesség* funkcióinak megváltozása okozhatja a *cigányfogadó* elnevezés 20. század közepi elterjedését. Ez időben ugyanis szinte már csak a táncalkalmak megszervezése és lebonyolítása volt a *kezes* dolga, a fiatalság irányításával, illetve képviselőivel kapcsolatos feladatai ekkor már szinte formálissá váltak. Ezt a változást kevésbé hagyományőrző településeken már korábban is észlelték a kutatók. Faragó 1946-os, pusztakamarási gyűjtése idején a *kezesek* szerepének csökkenéséről, illetve degradálásáról írt (Faragó 1946: 32, 4-es lábjegyzet).

327 A kétrendszerűséget először Pálffy Gyula fogalmazta meg tudományos szinten Vajdakamarás táncéletével kapcsolatban (Pálffy 2001: 286).

328 Szinte az összes visai táncos férfi elmondta magáról, hogy legalább egy alkalommal volt *kezes*.

329 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor 2011. február 7-én, Visában.

A kezesség egykori presztízsére utalnak azok a történetek, amik egyértelműen felnagyítva mutatják be az ezzel járó feladatokat, társadalmi és anyagi felelősséget.

Én Gyurkucánok... muzsikált egy este nekem, s adtam neki e' házot. Két szobás lakást. Báréba. Örökbe! [...] Nekem vót egy... sógoramnak az édesanyja [...] És neki nem kellett a ház, me' neki vót lakásó Kolozsvárt. S akko' mi' csináljunk, ho' ne sülyedjen le [a ház]? Te! aszondja [a sógor], gyere, igyunk egy öste, aszondja, s hozd a cigánt, ho' muzsikáljon, s adjuk neki a házot! [nevetés] Most is ott van a ház! Laknak benne! Nem hitte el [a zenész]! Írd csak ide a papírra a nevedet! [mondtuk a zenésznek] Kert, minden, ami vót ott. Most Gyurkának egyik leányo lakik ott. Há'. Még vegyiünk pézt tülle? Ó osztán még muzsikált, kapatt e' olcsó házot, megvette, s ezt othatta a gyermekeinek.³³⁰

A rendszeres hétfégi táncalkalom és megszervezése

Az általam vizsgált belső-mezősségi falvakban hosszú távra (egyszerre több alkalomra) csak a fiatalság hétfégi, rendszeresen előforduló táncmulatságaira a *táncra* fogadtak zenészt. Az egyszerre lekötött táncalkalmak számát általában a falu, illetve a *kezesek* gazdasági helyzete, illetve vállalkozó kedve is meghatározhatta. Saját zenekarral rendelkező falvakban (pl. Magyarpalatkán, Mezőköbölküton), vagy módosabb táncos közösségeknél (Báré, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Vajdakamarás), akár száz, ritka esetben kétszáz táncalkalomra is lekötötték a zenészeket, ami – a ritkán előforduló hétköznapi táncalkalmakat, és a három napos ünnepeket is beleszámolva – egy, illetve két év alatt telt le.³³¹ Visában a visszaemlékezések szerint a leghosszabb ilyen periódus harminc alkalomból állt.

A nagyobb településeken falurészenként külön rendeztek *táncot* a fiatalok, több nemzetiség jelenléte esetén az etnikai szegregáció is tükröződött a táncalkalmak szervezésében: Magyarpalatkán például emberemlékezet óta külön táncoltak a magyarok és a románok. Egy példát tudunk, amikor más társadalmi különbségek is megjelenhettek a táncrendezésben: Visában az 1930-as években külön volt a gazdák és a szegények tánca.³³²

Rígebben vót a gazdatánc, s a szegéntánc... itt Visábo... A gazdák fogadták Hendrit, s a másíkok fogadták a gyengébb cigánt. [Ez a maga korában megvolt?] Megvot. Már megvot, miko' én votam fiatal [...] Miko' én kezdtem tán-

330 Elmondta Chesăuan Andrei (1932). Gyűjtötték: Pattantyús Gergely és Varga Sándor, 2011. augusztus 15-én, Visában.

331 Hosszú távú zenészfogadáshoz lásd még Kós 2000 II.: 257–258, Pálffy 2001: 286, 300.

332 Járdányi adatai szerint Kidében 1919-ig külön táncuk volt a birtokosoknak és a „lenézett családoknak” (Járdányi 1943: 13). Dr. Szabó Márton, Székről elszármazott orvos visszaemlékezéseiben is olvashatunk arról, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek sokszor az ifjúság körében „élesedtek ki”. Példaként hozza, hogy volt időszak, amikor széki Forrószegen is külön táncoltak a gazdagok és külön a szegények (Szabó Márton 2010: 77).

colni a táncho, én má' a gyengébb táncho mentem táncolni. Igen. [Ez megvolt egészen a kommunizmusig ez a két fajta tánc?] Nem. Osztán ezek a gazdalegények mind megnősültek ugye, s osztán nem vot csak egy tánc azután. [Ez hány évig tarthatott körülbelül?] Hát ez én... ugy kaptam. Ugy vot... azt mondták, Papp Andrásnál vot a gazdatánc, és Birdok Mihálynál vot a szegéttánc.³³³

A táncalkalmak száma a paraszti munkaszezonoktól és így az évszakok változásától függött. A táncélet intenzitása az őszi-téli periódusban megnőtt, a tavaszi-nyári munkák idején pedig fokozatosan csökkent. Május elejétől október elejéig a kezesek igyekeztek harminc *vasárnapra fogadni a cigányt*, ami azt jelentette, hogy harminc egymás utáni hétvégén minden vasárnap délután volt *tánc*. Az őszi derekától őszi végéig általában vasárnap este is *táncot* rendeztek. A november eleji *világítástól* (halottak napjától) számítva tél végéig háromszor volt *tánc* egy hétvégén: szombat este, vasárnap délután és vasárnap este. A *vasárnap* kifejezés ebben az értelemben tehát táncalkalmat jelent!³³⁴

Karácsonko' megkezde [a zenész] az első napján este a táncot. Aszondta [...] mikö megkezde a táncot, hogy bé van fogadva húsz vasárnapra, vagy huszonötre. Így vot megfogadva. Akkor télen számított egy szombaton este, az vot e' vasárnap [...] Úgy, hogy szombaton este, vasárnap délután és vasárnap este is, az [összesen] három vasárnapot tötött. Úgy vot számítva télen. Nyáron csak vasárnap. [Télen] vasárnap délután tizenkettökör jüttek ki a templombul, egysze' vot a tánc, egészen [...] olyan hat óráig, fél hatig. Már szürküelt, akko' mentek vacsorázni. Megkezde hétkö, fél nyóckö este, az ment tizenkettöig, éjjélig. Vasárnap este is.³³⁵

Az 1950-es évek közepéig ritkán az is előfordult – kizárólag téli időszakban – hogy hétköznap (kedden vagy szerdán, esetleg csütörtökön) is rendeztek *táncot*. Ilyenkor egy héten akár négy alkalommal is táncoltak a fiatalok. Mindez a visai táncélet rendkívüli intenzitását mutatja.³³⁶

333 Elmondta Papp Zsigmond *Karikás* (1921). Gyűjtötte, Varga Sándor 1999. augusztus 5-én, Visában.

334 Konkrét adattal nem rendelkezünk, de elképzelhető, hogy 20. század előtt valóban csak vasárnapként táncoltak.

335 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 20-án, Visában.

336 Az 1940-es években a Borsavölgyben fekvő Kidén csak vasárnap táncoltak, az ebéd után kezdődő táncmulatság este nyolc körül véget ért (Járdányi 1943: 10). 1946-ban gyűjtött adatok szerint Mezőköbölkúton csak vasárnap volt *tánc* (Kós 2000 II.: 258). Széken az 1950-es, 60-as években vasárnap délutáni és esti *tánc* egy alkalomnak számított, télen előfordult, hogy hétköznap este (szerda, csütörtök) is rendeztek *táncot* (Novák 2000: 40). Ugyanebben a korszakban Válaszúton, télen szombat és vasárnap este táncoltak, ritkán hétköznap is (Kallós 1964: 236). Pusztakamaráson télen-nyáron csak vasárnap este volt *tánc* (Faragó 1946: 32). Szépkenyerűszentmártonban az 1940-es, 1950-es években télen hétvége két *tánc* volt: vasárnap délután és este; nyáron csak vasárnap este (Aladics 2000: 13–14). A táncélet a magyarpalatkai körzethez tartozó falvakban volt a legintenzívebb. Ezt magyarországi adatok is alátámasztják (Tamás 1991: 36–37). A legtöbb faluban télen a visaihoz hasonlóan három táncalkalom esett egy hétvégére, és máshol is előfordult (főleg Magyarpalatkán) hogy hétköznap is fogadtak zenészt.

Tavaszi elején a szombati, majd a vasárnap esti *tánc* is folyamatosan elmaradott. Ez a zenészfogadás szempontjából fontos, hiszen nyári időszakban harminc *vasárnap* harminc hétvégét jelentett, míg télen tíz hétvége alatt *befogyott a harminc vasárnap*. Az első világháború előtti és a két világháború közötti korszakra vonatkozó bizonytalan adatközlések szerint Visában előfordulhatott, hogy fél évre, vagy akár egész évre fogadtak zenészt, ez utóbbit azonban a gazdasági körülmények ismeretében nehezen tartom elképzelhetőnek. Valószínűbb (és a legtöbb visszaemlékezés is ezt igazolja), hogy egy évben két hosszabb ciklusra (2x30 *vasárnapra*) fogadták a zenészt: először húsvét után a tavasz végétől – ősz végéig terjedő időszakra, majd karácsony előtt a téli időszakra.³³⁷

A második világháború utolsó éveiben csak rövidebb, maximum öt–tíz, de gyakran előfordult, hogy csak egy *vasárnapra* fogadtak zenészt, mert a csendőrség nem mindig engedélyezte a táncos összejöveteleket:

Hogy ezek [az idősebb legények] elmentek katanának, osztán műk maradtunk a legnagyobb legények. Há' műk tartattuk a kalákát. Elmentünk Palatkára, s befogadtuk a cigánt. [Az Öreg] Nácit fogadtuk bé... az jütt. Asztán vót egy piszkos biro. Az nem engedett táncolni. Műk má' elhoztuk a cigánt, s nekifogtunk táncóni. Ű [a bíró] beadott a csendőreknek. A magyar csendőrek nagyon... oktalan vótak. Jüttünk a mezőről, s osztán [a csendőrök] bévittek a fogadóba... a cigán nékű, hogy műk énekeljünk s táncojjunk... mezítláb... Aszondtam, hogy má' nem bírom, má' el vagyok fáradva! Akko' [rámparancsoltak, hogy] igyál e' csupor vizet! Kellett igyak e' csupar vizet. Baj vót, mer' aszondtam, hogy el vagyok fáradva. Asztán ütette [a csendőr] a bottal a lábomat. Hogy gyorsabban... gyorsabban! Akko' muszáj vót ugrádjál... hajtatta a lábunkat a bottal. Osztán... [Gáspár Pista] Ágnissal is táncútam. Űtet is elkinozák... Mer' a leányokat is, amelyik jütt a mezőrül, hozta bé... [a csendőr], hogy legyen kivel táncoljunk [...] Magyar ember vót, de elég gyálázatos ember vót. [...] Egy idővel elfogyott a víz. Aszondta: na, két fiú vizért! Én jelentkeztem leghamarább. Én és még egy unokatesvérem [...] Műk elfutottunk, s othattuk a vedreket. Kifutottunk a Nagyadukba... úgy mondtuk. Ott aludtunk a gödrekbe [...] Osztán mondtuk ketten: na, te, műk eljüttünk. De holnap ezek megin' megfognak osztán... Most aztán tényleg megvernek! A'tán csak [...] elmentek [a csendőrök a] dógakra, asztán nem jüttek.³³⁸

337 Vajdakamarási adatok is ezt támasztják alá (Pálfy 2001: 286–287). Magyarorszáton három periódusra fogadták meg a zenészt: a téli *ángária* újévtől húsvétig, a nyári pedig húsvétól Szent Mihályig, az őszi szeptember 30-tól újévig tartott (Tamás 1991: 36–37).

338 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte: Varga Sándor, 2002. június 26-án, Visában. A széki Szabó Márton doktor így emlékszik egy hasonló esetre: „1943 nyarán Sági helyi főtörzsőrmester egy alkalommal felborította a táncházat haragjában. Tőlem már mint maturándusztól azt várták a többiek, hogy próbáljam meg az egyezkedést. Kértem a főtörzsőrmestert magyarázza meg mit vétettünk? Felelés helyett reám mordult: Fogd be a szád te paraszt, hogy mered kitéteni? Káplárja nekem ugrott és egy pofont vágott le. Én igaz széki népviseletben voltam a táncházban, de nálamnál sokkal nagyobb paraszt volt a kakastollas főtörzsőrmester [...] Az ők szájából hallottam először, hogy mi oláhok vagyunk” (Szabó Márton 2008: 71).

A második világháború végétől az 1950-es évek közepéig a fent említettek voltak érvényesek. A téészesítés ideje alatt, a nagygazdáknál elvégezhető kalákák szervezése egyre nehezebbé vált, így nyaranként nem mindig tudtak hosszabb időre zenészt fogadni. Az 1960-as évek elején újból intenzívebbé vált a táncélet, hiszen alkalomadtán a téésznek is lehetett *kalákát tenni*, sőt a pénzforgalom is lassan megnőtt a faluban. Az évtized közepétől azonban megszűntek a kalákák, ami ismét a nyári táncalkalmak megcsappanásához és a zenészfogadási periódusok megrövidüléséhez (maximum tíz *vasárnap*) vezetett.³³⁹ Az 1968–1970-es villamosítás után a hétfégi táncalkalmakat a kultúrotthonban tartott lemezjátszós (*pikapos*) multság, majd a diszkó váltotta fel, ami a zenészfogadást, mint a *kezesek* legfontosabb feladatát feleslegessé tette. Ez a *kezeség* társadalmi szerepeinek erőteljes visszaszorulásához vezetett, úgy azt a későbbiekben majd látjuk is.

A fiatalság rendszeres hétfégi *táncaira* – rendszerint hosszabb periódusokra – általában két *kezes* fogadta meg a zenészeket az első világháború körüli időkben. Más falvakkal ellentétben, Visában nem volt kötelező, hogy a *kezesek* között leszerelt legény is legyen.³⁴⁰ A két világháború között többször előfordult, hogy három legény is elment *cigányt fogadni*. A visszaemlékezésekből kiszűrhető, hogy ebben az időszakban *táncon* részt vevő etnikumok nagyjából számarányuknak megfelelően képviseltették magukat a táncszervezők között:

*Nem vót külön tánc, mert kevesen vótunk románok, úgyhogy tudtunk jól egyezni, és nem vót értelme, hogy két tánc legyen mer kevesen vótunk, és régen drágák vótak a zenészek! Pénz se vót úgy, mint van máma. Aztán fogadtunk zenészt egybe. Ugyi vót egy kezes román, kettő magyar. Aztán mindig, ha mink akartunk román táncot parancsolni, engedték. Még belé-szöktek ők is, ha akarmelyik tudott!*³⁴¹

A két világháború alatti és utáni időszakokban nemzetiségi konfliktusok miatt többször *kettément a hétfégi tánc*, a románok és a magyarok külön táncoltak.

[Maguk, mikor legények voltak, mentek a román táncra is?] *Mentünk, hogy nézzük meg őket [...] Egy darabig táncoltak külön is, táncoltak velünk együtt. Hanem akko' elébb, miko' még gyerek votam, akko' nálunk a magyarok, amelyik má' suhanc vót, külön táncuk vót, az idős legényeknek külön, a románoknak külön. Nem igen egyeztek, me' vót román tánc. Aztán, ha ment a fejekbe valami [berúgtak], kellett több tánc. S aztán ki vót szakasztva, hogy hány román tánc naponta [amikor együtt táncoltak a magyarok*

339 Vajdakamarással kapcsolatban is hasonló változásokról számol be Pálfy Gyula (Pálfy 2001: 286).

340 Kallós Zoltán szerint Válaszúton a két *kezes* közül az egyik mindig katonaviselt volt (Kallós 1964: 236). Széken ugyanakkor a leszerelt legények már nem vállaltak a fiatalság táncalkalmain ilyen tisztséget (Novák 2000: 33–34). Saját adataim szerint ez kizárólag a hétfégi *tánca* vonatkozott, bálokon pl. sokszor leszerelt fiúk *kezeskedtek*.

341 Elmondta Chira Péter (1912). Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában, Visában.

a románokkal]. *Kellett túrni [...] Azé' me' fogadtak egy-egy cigányt, akko' kiszakították, na, vasárnapként hány román tánc. Mit tudom én, akko' több [román tánc] kellett nekik. Összeverekedtek. Aztán bátyám [Gáspár Lajos Lajika] fürge ember vót. Nem vót nagy, de nagyon vérengző vót. Mit tudom én, hol vót a tánc. Mihály bácsinál [a bátyám] megkapta a kotlót a csirkékkel, elvette a tojásokat, mind belévágta abba a román fiúba. Annak a varatás ingje vót... fehér, folyt le rajta a sárga tojás.*³⁴²

Kicsi és szegény falu lévén ez az állapot nem volt sokáig fenntartható, így mindkét háború utáni időszakban megfigyelhető volt a fiatalság részéről egy konzolidációs törekvés, ami a *kezesség*, mint reprezentatív társadalmi tisztség betöltését illeti. Szépen példázza ezt a következő visszaemlékezés:

*Ha [...] megegyeztek a kezesek ketten, akkor minden jo vót, nem kellett, nem tudom mi... Megosztották a munkát. [Kezes] votam evvel a Tuluk Juannal, én nagyon jól értekeztem, és akkor már meg volt szünve ez a butaság a faluba'... a viaskodás, a verekedés [...] Má' azelőtt vót ez az időszak, amit mondtam, olyan negyvenöt után egészen ötvenig majdnem, hogy... hát akko' ki vóták [a románok] a magyarokra, s akko' osztán persze... nem határozták magokat, mer'... ha valami vót, szaladtak Kötelendre, vagy más faluba. Hozták a... román legényeket Visábo, s akko' persze nem lehetett itt semmit csinálni. De utóvégre belegyőződtek, hogy az... nem nagy eredményt hozott se nekik, se a magyaroknak. Aztán félbeszakadt ez, akko' összefértek, úgy hogy együtt tudtak... [mulatni]. És nem is lehetett... mondjuk nem vót annyi román, ők nem tudtak fenntartani egy zenészt, mer' nem tudták fizetni, s akkor osztán így jó vót [...] Meg persze, akko' má' hogyha ő [Tuluk Juan] román vót, én magyar, akkor összefértünk a... fiatalság is. Nem vót meg az irigység, a... ez a nemzeti kérdés, hogy hát... magyarok-románok. S akkor osztán valahogy tetszett a román embereknek, [...] akiknek vót akkor leányuk, vagy legény fiak, hogy na, összeférnek [a magyarokkal] és tudnak együtt táncolni, szorakozni [...] De hát mondom már nagyobb volt az össze... tartás a román–magyar közt. Mer' hát én is elmentem román családba a zenészekkel... ebédre, vagy a vacsoráro. S akkor má' ott nagyon szívesen votam fogadva. Akkor má'... másnap má' tolmácsolták az asszonyok tovább, hogy há' vótak náluk kezesek! [nevet] [...] Tuluk Joany... ő is ment a magyarokhoz is, vagy mentünk mind a ketten is. De má' én is... jól értettem a román nyelvet, úgy, hogy hát... ki tudtam fejezni magam a román családbo' akkárhol.*³⁴³

342 Elmondta Gáspár József (1917). Gyűjtötte Varga Sándor, 1997. május 8-án, Visában.

343 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

Az 1960-as évektől kezdve a román közösség folyamatos apadása miatt egyre többször fordult elő, hogy csak magyar legények voltak *kezesek*, annak ellenére, hogy egyre gyakoribbá vált, hogy három, sőt négy *kezes* is működött egyszerre a hétvégi *táncon*. A sátoros ünnepek alkalmával – amikor ezek az ortodox és a református naptár eltérései miatt nem estek egybe – a románok igyekeztek saját táncot rendezni, amire még az idősebb házasságokat is meghívták, hogy ki tudja fizetni a zenészeket.

[A románoknak volt itt külön táncuk?] *Ritkábban vót, mer' az ünnepek nem egyszerre vannak. Má' kivéve a karácsonyt, újévet. A húsvét meg a pünkösd nekik külön van [...] S akkor mikor többen votak fiatalok, még fogadtak zenészt. Nemigen tudtak ezér csináni, mer' drága vot a zenész és nem tudták kifizetni. Azér' vót [legtöbbször] együtt a... egybe a tánc. De nem is vot semmi probléma, románok közt meg a magyarok közt.*³⁴⁴

Hosszabb periódusra szóló zenészfogadás esetén a visai *kezesek* igyekeztek kiűzőbőlni, vagy legalábbis minimalizálni a pénzzel való fizetést. Nyáron kalákamunkát vállaltak a fiatalság nevében, ősszel-télen pedig terménnyel igyekeztek kiváltani a készpénz egy részét. Ha ez sikerült, kevesebb anyagi felelősséget is kellett vállalniuk – ami egészen az 1950-es évek végéig a pénzhiány miatt fontos is volt. A visaiak visszaemlékezéseiből az tűnik ki, hogy hosszabb periódusokra zenészt fogadni sok nehézséggel és nagy felelősséggel járt, ritkán fordult elő, hogy több legény vállalkozott volna egyidejűleg a *kezességre*.

*Sok probléma vot a kezességgel. Sokan nem vállakoztak, féltek is. Ha valaki gyávo, akko' ne fogjon neki [...] Ez a kezesség, ez ugy ment, hogy... hát valaki persze, aki egy kicsit jobban [...] kibontotta a baját [ügyesebb volt], akko' az vállolta. Szoval [...] merészség is kellett egy kicsit. Nekimegyek! Aztá' meglátom, hogy történik majd! Hát én nem igen jártom ugy... Vot azé', amiko'... nem a legbővebben jöttünk ki, de átlogbo' nem fizettem rá.*³⁴⁵

A *kezesek* számát tehát a pillanatnyi gazdasági helyzet is meghatározhatta, gazdagabb legények könnyebben vállalkoztak, mint a kevésbé módosak. Előfordult ezért, hogy szegényebb *kezesek* akár nem táncos gazdalegényt is maguk mellé vettek – nekik szükségük volt pénzügyi fedezetre, a másik ezért részesülhetett a társadalmi presztízből. Ezt az alábbi mezőgyéresi történet is szépen példázza:

Kizes... votam eggyel, egy gazda fiuval, annak vot pénze [...] jó gazda fiú vot. Egy Juon. Most is él... Mük kezesek votunk [...] Az nem tudatt táncolni. Mind a bot. Az anyja [azt mondta]: Samu, ügyelj a fiamra [...] Gazdák vagyunk, van pénzünk elég, s oan gyengén a fiatalak közt... van véve ez a mük fiunk.

344 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 15-én, Visában.

345 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

Tudja? Szerette vona az anyja, hogy egy víg fiu legyen, me' úgy vót a román faluba', tudja? Akkorjábó' nagyobb kultúra vót min' most! Tudja maga? Ho' szeressék a leányok, hogy na! Tehát legyen táncos! Tudja? Azt mondta: állítsunk cigánt, me' adak pézt! Adatt ezer leit. Akko' nagy vót ezer lei, me' háromezer leiér' harminc vosárnaprá állítottuk a cigánt. Háromezer leiér'! Ezer leit adatt, hogy adjunk előleget. Há' nekünk nem kellett, vaj három-négyszáz lei... Kellett vaj négyszáz leit, hogy adjunk ketten. Ezer leit adatt az anyja, ho' ne tudja az apja. Érti? Nekem adta a kezembe. Hogy adjátok oda a cigánok és állítsátok, ho' legyen... aszondja... me' csak az a legíny van víve [csak azt a legényt ismerik el] Gyíresen, amelyik kezes, melyik zenészeket állít... [nevet] Nem látta meg az anyja soha az ezer leit többet, me'... [nevet] A fia mind [mondta] hogy: visszaadjuk... visszaadjuk! Ó, beszíj te! [mondtam]. Mikor kivettem [pénzt a kezéből] én meg is ittam [nevet]... De nem törődött az anyja. Minden vosárnap adatt neki pézt.³⁴⁶

A második világháború után a tanítók igyekeztek minden ünnepre színdarabot betanítani a fiataloknak, ilyenkor a színházi előadás után *táncot* szervezett az igazgató, általában az éppen aktuális *kezesek* segítségével, de többször előfordult (ha az igazgató nem kedvelte az illetőket, vagy a szereplésük miatt akadályoztatva voltak), hogy másokra bízta ezt a feladatot.³⁴⁷ Ezekre az alkalmakra gyakran négy-öttagú bandát fogadtak, akiknek az éjfélig tartó hétvégi *tánc*cal szemben gyakran másnap délelőttig kellett muzsikálniuk, itt pedig részt vett a falu apraja-nagyja. A feladat tehát nagyobb felelősséggel járt (főleg a rendfenntartás miatt) mint egyébként. Ilyenkor a gyakorlatlanabb, bizonytalanabb legények igyekeztek többen összeállni és hárman-négyen mentek *cigányt fogadni*.

A hagyományos paraszti táncélet intenzitásának csökkenésével, a táncalkalmak számának megcsappanásával és a zenészfogadási periódusok megrövidülésével párhuzamosan egyre nehezebben vállalták a legények egyedül a felelősséget. Az 1950-es évek végétől több olyan esetről is tudunk, hogy csak három-négytagú baráti társaság látta el ezt a feladatot. A legények esetleges bátortalansága mellett ez a városi és termelőszövetkezeti munkák hozta *pénzlehetőséggel*, a gazdálkodóknak végezhető kalákák fokozatos kiesésével, és a magánkézben lévő termény mennyiségének csökkenésével is magyarázható. Ennek hatására a zenészek fizetésében egyre nagyobb arányban szerepelt a készpénz, a legények már nem szívesen vállalták egyedül az anyagi bukás veszélyét, hiszen nem volt már lehetőségük terménnyel, esetleg napszámmal pótolni a hiányt.

Ráfizetés esetén – illetve a *kezeség* presztízsének csökkenésével – az 1960-as évektől egyre gyakrabban fordult elő, hogy 10–20 *vasárnaponként*, sőt szinte alkalmanként cserélődtek a *tánc* szervezői.

346 Elmondta Timándi Samu *Gyéresi* (1919, Mezőgyéres). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. március 4-én, Visában.

347 Színdarabokat követő bálokról Járdányi is tudósít (Járdányi 1943: 10).

3. kép. Legények, akik között a *kezesnek* rendet kellett tartani. Készítette Pesovár Ferenc a visai kocsmá előtt 1964 húsvétján. Kiss Sándor *Császár* családjának birtokában.

Visában kicsi falu lévén, a fiatalok gyerekkoruktól jól ismerték egymást, így egy generáción belül 15–16 éves korukra, a táncos közösségbe történő szocializálódás során kialakult egy hozzávetőleges sorrend, vagy társadalmi szereposztás a fiatalok között: az élelmesebb, gyorsabb észjárású, merészebb legények közül kerültek ki a közösségi alkalmak szervezői. Az említett tulajdonságok mellett a jó tánctudás, valamint némi *pénztehetség* sem ártott a hosszabb távú *kezeskedés*hez. Ahogy azt Fodor János *Selyem* többször elmondta: *Kezesnek az maradt, aki szerette a táncot, jól ismerte a zenészt, s tudott alkudozni.*³⁴⁸

A gyakorlatban a *kezesek* személye esténként a fonóban, nyáron a házak előtti *bandázások* alkalmával dőlt el: a fiúk összeültek beszélgetni, és eközben néhányan jelezték a *szándékukat*, hogy elmennének *cigányt állítani*. Vélhetően a kis társadalmi különbségek is hozzájárultak ahhoz, hogy nem tudunk példát arra, hogy Visában a legények összevesztek volna a *kezes* személyét illetően. Olyan mezőségi falvakban, ahol egész évre tudtak zenész fogadni, vagy rendszeresen többen akarták a *kezes* tisztségét betölteni gyakran előfordult, hogy választották,

348 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

vagy kikiáltották a *kezeseket*. Erről, illetve az ezzel kapcsolatos korteskedésről Visából nincs tudomásunk.³⁴⁹

A kezeset nem választották. Nem választotta senki. Aki, mondjuk az élénkebb fiúk... elmentek és befogadták a zenészt... [Mi volt akkor, ha egyszerre többen gondolták azt, hogy elmegyünk befogadni a zenészt?] Nem történt ez meg. Egyszer se'. Azé' a kezesre, aki elsőbe [korábban] befogadta, azé' mindig figyeltek a másíakak, hogy még be fogja állítani, vagy nem? [...] Nahát egyáltalán nem vot meg ez az ellenpárt, hogy vegyük így. Me' mindig a nagyobb fiuk foglalkoztak, vagy mindig a jobb táncú fiuk foglalkoztak evvel. Akko' aztán azok intézték [...] [Ha letelt az a húsz vasárnap, akkor maradtak ugyanazok a kezesek, akik előzőleg voltak, vagy az már változhatott?] Hát aztán vot, amiko' változott és vot, amiko' nem változott [...] Változott, me' mondjuk én beállítottam valakivel ezt a zenészt, ennyit muzsikált, és ha nem volt kedvem nekem többet, hogy beállítsam, akkor került más. [De te nem mondtad meg, hogy én nem megyek többet? – kérdezte az adatközlő felesége] Há' dehogynem, ezt még beszélgettük ott a fiukkal. Csak úgy... mindig valahogy úgy vot, hogy először azt mondták, hogy menjen ő, mer' ő már tudja, hogy kivel és mit beszéljen, vagy mennyit... [ígérjen]. Hát osztán mindig valaki kellett foglal kozzon evve'. Akko' osztá' hogy ha senki se nem mozgott, akko' csak kellett vállolja [valaki] azt is. Meg kellett próbálkozni evvel is [...] Oan, mind a munkábo' a csoportfelelős... [...] de... ez a kezeség veszteséggel jár is sokszor. Van, amikor nyereséggel végződik, van, amikor veszteséggel. Ugy van a tánccol is. Hát megfogadjuk a zenészt. A kezes, ő felel ezen [ezért]. De ha nem jön ki a péz, ott má' elíg baj van olyanko'.³⁵⁰

A második világháború alatt a frontra került, illetve leventeoktatásra elvitt idősebb legények hosszú ideig távol voltak a falutól, így, addig szokatlan módon 15–16 éves fiatalok előtt is megnyílt a lehetőség a *kezeskedésre*. Felborult az addigi rend a *táncon*, a háború után visszatérő idősebbek és az időközben nagylegénnyé serdült kezesek között több alkalommal súrlódásra került sor.

Má' kezes votam, s az idősebbek visszajöttek a háborúbul. Ittasan béjüttek a táncba... Kelemen Sándornál, s kezdtek rendelkezni: ezt húzzad, azt húzzad! [...] Kitésekeltem őket. Kötelesek votak menni, mer' ez vot a törviny. Osztá' később meglestek és meggallyaztak [megverték].³⁵¹

349 Mezőköbölküton évente a híres őszi, szászlekenicei (Lechinta) vásár napján, Kecsedon pedig húsvétkor választották a *tánc* tisztségviselőit (Kós 2000 II.: 257). Válaszúton is kiválasztásról ír Kallós (Kallós 1964: 236). Széken előfordult, hogy több legény akart egyszerre *kezeskedni*, ilyenkor a baráti köreikben valóságos korteshadjáratot indítottak (Novák 2000: 33–34).

350 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor 2002. június 25-én, Visában.

351 Elmondta Szőlósi András (1929). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. augusztus 20-án, Visában.

Ha mindkét *kezes* tapasztalatlan volt, akkor először a helyi, gyengébb muzsikusokat igyekeztek megfogadni, akik olcsóbban muzsikáltak, mint a magyarpartjai *cigányok*. Ez a táncos közösségnek általában nem tetszett, ilyenkor előfordult, hogy a rosszakaróik megszólták a *kezeseket*. A *kezesek* személye egyébként optimális esetben fokozatosan, egyénekenként cserélődött (Pálfy 2001: 296). Idősebb, tapasztaltabb *legény* gyakran a hajlandóságot mutató fiatalabbak közül választotta ki azt, akivel a *legjobban egyezett*, vagy akire a munka oroszlánrészét rá tudta bízni. Ilyenkor az idősebb a *táncon* szinte csak irányított, sokszor részt sem vett a *kezességgel* járó munkákban: nem ment a zenészekkel vacsorára, nem táncoltatta a leányokat, csak a saját szeretőjét stb. Az ügyesebb, körültekintőbb *kezes* a *tánc* körül sündörgő gyerekeket, *gyengébb* vagy *italos* legényeket is beszervezte a munkákba: itálért, lányok után küldte őket stb. Ezek a gyerekek tulajdonképpen segédszervező szerepet töltek be, ugyanakkor külön, állandósult megnevezésük nem volt.

[Volt kettőnél több *kezes* is?] *Nem igen [...] Volt két kezes, s akkor aztán mind-egyiknek volt egy ilyen, hogy mondjuk eztet... egy ilyen cipcerje*³⁵² [nevet], *aki foglalkozott a munkával. A kezes ahova küldte, oda ment. Ilyenek voltak... ilyen segédek. De kezes inkább kettő van...*³⁵³

A mezősegi *kezesek* közötti munkamegosztásra és rangsorra, valamint a táncszervezéssel kapcsolatos egyéb tisztségekre vonatkozóan szép számmal találunk szakirodalmi utalásokat.³⁵⁴

A *kezesek* feladatai

A táncosok és a zenészek törekedtek egy lehetőleg tartós, állandó kapcsolat kialakítására. Minden hosszabb ideig *kezeskedő* legénynek megvolt a kedvenc zenésze, és ha lehetősége volt rá, őt foglalkoztatta. Megfelelő anyagi háttér esetén a tánczenei minőség javítása, vagy a szolgáltatás állandó jellegének biztosítása érdekében előfordult, hogy táncos közösségek távolabb lakó zenészeket saját községükbe költöztették.³⁵⁵

352 Zipsér (német) eredeti jelentése: szepességi szász. János bácsi a cipszer kifejezést itt *segéd* értelemben használja.

353 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

354 Mezőköbölkülton egy *főkezes* és egy *alkezes* (vagy *második kezes*) szervezte a *táncot*, a fiatalság anyagi és egyéb hozzájárulását pedig a *kamarás* kezelte (Kós 2000 II.: 257). Mezőköbölkülton az ünnepi *táncra* két *vőfély* hívogatta a lányokat (Kós 2000 II.: 258), ugyanezt a funkciót Széken két *kisvőfély* töltötte be (Novák 2000: 37–38) Magyarfrátán egy hetente választottak egy lányt, a *fatű jocuri*-t (jelentése körülbelül: a *tánc* lánya), aki a felocsolta a táncteret a szünetekben (Iosif 1995: 11).

355 Ez csak cigányzenészekkel fordult elő. A szakirodalomban Pávai István említ hasonló esetet Kalotaszegről (Pávai 2005b: 5).

Én még Kamarást is vótam [...] Két ökörrrel, s a szekérrel, hogy elhoztam a cigánt ide, Visábo. Hogy itt lakjon [...] Dukánok hitták [...] De nagyon szépen... [muzsikált]. Az, miko' reátette a nyírentyút a muzsikáro, úgy sirt... [a hegedű! Le a kalappal! [...] Miko' ott vót a hegybe'... ott járt az erdő tetején [Duka]. Mikor reátette a muzsikáro a nyírentyúit, itt má' hallatszott. Nagyon szépen muzsikált.³⁵⁶

Gazdafaluban az is előfordult, hogy a kezesek nem engedték hazavinni a zenészeknek a hangszereiket. Ide kapcsolódik a „zenészrablás” jelensége is: előfordult, hogy a már lefoglalt zenészek az egyezség ellenére más táncos közösséghez mentek zenélni, de a kezesek utánuk mentek és „kilopták”, vagy erővel elhozták őket a mulatságból.³⁵⁷ Ezt néha viccből, virtusból is megcsinálták, esetenként pedig az éppen a politikai hatalmat gyakorló etnikumhoz tartozók fitogtatták ezzel az erejüket. A „zenészrablás” így egyes falvak, vagy falurészek, esetleg nemzetiségek közötti ellentétet is kiélezhetette, ugyanakkor a közösségen belül növelte a kezesek megbecsültségét, tiszteletét.³⁵⁸

Ehoztam egyszé'a cigányokat. Ehoztam? Elloptam őket Kájánbul, osztá' beállítottam őket... beraktam muzsikálni [...] Hárman vótunk kezesek... Buba Andrással és Rahinnal, Margit urával, Józsiával. Hárman vótunk, én vótam a főnök. Na, mondom, gyertek! Mentünk éjjel. Elmentünk éjjel [...] Kájánbo. Mondták, ügyeljete, me' Kájánbo' megölnek! Táncolunk [Kájánba], beszélünk a fiúkkal, minden. Mondom, nekünk a cigány kell, me' be van állítvo! [Korábban megegyeztek a zenészekkel, hogy eljönnek Visába muzsikálni] Mondják, hogy há' [hagyjuk, hogy] nem 'tom még hány párt még táncoljanak le! [...] Hát figyeljete ide, mondom... a [visai] kezeseknek hogy, ne kapjunk, húzzuk el a csíkot szárazan, el kell venni a gordont, s az egyik muzsikát! [...] Amig a cigányok ültek le, egyik elvette a gordont, s egyik elvette a muzsikát. S elmentek a falu vége felé [...] e' házhoz bé. Akkor ott meg vót beszéve, hogy odamenyen az egész [a többi visai is]. Már nem vót gordon. Már nem ment a zene. Úgy aztán akkor nagy nehezen, nagy nehezen kihúztuk a csíkot, nem kaptunk se'. S aztán eljöttünk, keresztül a hegyen... Aztán má' tíz órára, tizenegyre má' itt vótunk. Itt apósékná' a házbo'. Cigányok nem mentek sehova innét muzsikálni, nem tudtak menni. Akkora sár vót! Folyt az eső [...] Este, vettük a zsákokat, le a földre szalmát, s ott aludtak [a zenészek]. Akko' mentem a... vacsora után. Jött a leány és hoztuk a puliszkát,

356 Elmondta Fodor József *Öreg* (1907). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 6-án, Visában.

357 Erdélyi történeti forrásokban is olvashatunk hasonló jelenségről: a Maros-megyei Gegesen (Ghinești) 1762-ben egy Kassai János nevű férfi egy mulatságba belépve „...küsködött, hatalmaskodott el akarván venni a Hegedúst a tánczó Inasoktól” (Kósa F. szerk. 2005: 880).

358 Magyar Zoltán gyűjteményében egy ördögösfüzesi párhuzamról olvashatunk (Magyar 2012: 583–584).

*hoztuk a... kenyeret [...] A cigányok itt ettek... Bort, hogy gyúrjad [igyad]! Szilvapálinkát. Akko' három, vaj négy napig táncoltunk.*³⁵⁹

A téli időszakra szóló *cigányfogadás* a karácsonytól kezdődött. Az 1960-as évekig a karácsonyi ünnepekre általában három napos *táncot* (vasárnap, hétfő, kedd) rendeztek, amit a szervezők igyekeztek már előzőleg belefoglalni egy hosszabb periódusú zenészfogadásba. Általában azonban az ünnepi *táncokra* külön kellett megalkudni, főleg, ha az ünnep első napján színielőadással összekapcsolt *táncot* tartottak.³⁶⁰ Ilyenkor is igyekeztek az ünnep másod, illetve harmadnapjára is biztosítani a zenészt, mert az is be akarta biztosítani magát és könnyebben *elszegődött* olyan helyre, ahol hosszabb távra *fogadták be*. Ez azonban nem mindig sikerült, mert a *cigány megkérte az árát*. Ha nem volt színházi előadás, akkor a három napos karácsonyi *táncra* olcsóbban jött el a zenész.

A *kezesek* nem mindig lehettek biztosak abban, hogy befolyik a megfelelő pénzösszeg. Ez főleg második világháború alatti időkben és a tévesztés első szakaszában volt jellemző. Ilyenkor lemondtak a hosszú távú zenészfogadásról, az ünnep után csak a farsangi időszakra, három *vasárnapra állítottak cigányt*.

A böjti időszakban megritkultak a táncalkalmak. A románok nem jöttek a *táncra*, az ünnep előtti nagyhéten pedig már a reformátusok sem táncoltak, így jelentős bevételkieséssel kellett számolniuk a *kezeseknek*. Volt, hogy a magyarok a húshagyókeddi *táncot*, a rá következő szombat este tartották meg. Ilyenkor a böjt utáni időszakra igyekeztek egy tíz *vasárnapra* lefoglalni a zenészeket.³⁶¹ Itt természetesen a karácsonyhoz hasonlóan kérdés volt, hogy lesz-e bál, illetve, hogy meg tudták-e szervezni a három napos *táncot*, és hogy az beleszámít-e a *tíz vasárnapba*, vagy sikerül-e egy füst alatt kedvezményesen egy három plusz tíz alkalmas periódusban megalkudniuk. A visai táncszervezőknek – szemben például a magyarpalatkai *kezesekkel* – mindezt alaposabban kellett mérlegelniük, hiszen a jó zenészek nem a faluban laktak, Magyarpalátka pedig négy-öt órás járőföldre van Visától.

Egy tíz-tizenöt alkalomból álló periódusban a zenészek maximum két alkalmat engedélyeztek kimaradásra, ezeket akkor használta ki, ha lakodalomba hívták, vagy ha beteg volt.³⁶² Az elmaradt mulatságot más alkalommal pótolták. Késés esetén egyébként az éjfélnél tovább tartó táncmulatságot később fejezték be. A hétvégi *tánc* meghosszabbítására nem volt lehetőség, ilyenkor a *kezesek* levontak a *cigánypénzből*.

Ferivel, Lovással fogadtunk egy bált [...] Aratási bál. Befogadtuk őket, aszszem, hogy János, Ripa János is velünk vot. Azt mondtuk nekik: nézd meg, szombaton este [...] nekünk hat oráro légy a faluba! Még [muzsikálva] eme-

359 Elmondta Kiss Sándor Császár (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

360 A visszaemlékezések erre vonatkozóan bizonytalanok. Néhányan bálnak, egykori *kezesek* viszont határozottan *táncnak* nevezték a színielőadáshoz kapcsolódó táncalkalmakat. Az 1960-as évektől már valószínűleg valóban belépős bálakat tartottak a színházi előadások után.

361 A böjt úrvacsoraosztásig tartott, de aznap vasárnap délutántól már táncolhattak.

362 Ez más mezőségi faluban is általános volt (Kós 2000 II.: 259).

gyünk a vacsoráro, nem 'tom mi [...] hogy tudja a fiatalság is, nézd meg, megjüttek a zenészek. Kilenc ora már el vot mulva, s még akko' jüttek, de aztá' még be is rugva, Marci [az egyik prímás]. Na, most mi lesz? Semmi. Nem ettek vacsarát [...] Hát oan öt órakko' [reggel], má' jünnek, ho' adjam a pénzt. Mondom, kaptok pénzt! Csak nem most! E' kicsit később! Miért? Hány óráro votál fogadva? Hattól–hatig [mondta a zenész] Három orát kés-tél kérem, azt a három orát lemuzsikálo, akkor megkapod a pénzt. Addig 'e leit se! Megyünk [a zenészek el akartak menni]. Tessék, de máris tünjetek! Ha láttod vona te a cigányokat, de beszéltek cigányul! Összeveszett Béla Marcival, ók a két prímás, mer' [nevet] Marci, bé vot rugva. Máskor álljátok meg, ne igyatok, miko' jüttek szógálotba! Utánno ugyis kaptok eleget! Aztá' hozzáfogtak ók muzsikálni. Aztá' hallottad vona azt, hogy hogy sírt a muzsika! [...] Úgy muzsikáltak, hogy! Na, aztá' miko lejártok. Lementünk még a kocsmához, vettünk bort, aztán nyírjad még! Pénzeket megkapták! Akko' má' ók füzettek! Persze tudod a cigány milyen bolond! Ha látja, hogy van kivel, akko' csináljo az eszit.³⁶³

A zenészfogadás előtt a *kezesek* otthon felmérték az igényeket és a lehetőségeket. A téli időszakban a fonókban, máskor a vasárnapi utcai *bandázáskor* gyűltek össze a legényekkel megbeszélni, hogy melyik zenészt, mennyiért és milyen hosszú időre fogadják meg.

Az előkészületek fontos része volt annak a kiszámítása, hogy várhatóan hányan tudnak majd részt venni a *táncokon*. A táncolni nem tudók mellett voltak *szegényebb rendűek*, akik más faluban, esetleg városon szolgáltak; ók általában a rövidebb időtartamú táncos periódus mellett voltak. A *kezeseknek* a konfirmáló korban lévő fiatalokra is figyelni kellett, hiszen közülük kerülhettek ki a *félfizetéses*-nek nevezett kezdők. Ók a *cigánypénz*, illetve a *házbér* felét fizették csak. A *táncosházat* biztosító gazda gyermekei csak akkor járultak hozzá a multság költségeihez, ha akartak. Hasonló volt a helyzet – ha a helyi parasztzenészeket fogadták meg – a zenészek gyermekeivel is. A katonaviselt legényekkel sem lehetett mindig számolni.

[A szolgálknak] sokszo' félbe kellett szakítani a táncrajárást, vagy betegség is közbe' jöhetett... Kimaradtak a táncról. A kezesnek nem vot mit tenni, le-számította a kihagyott vasárnapi pézt az összegből, vaj [...] aki nem vett részt az elejétől... Hagytok, hogy táncoljak félfizetéssel? Há' persze, hogy hattuk... [...] A leszeret legény az már annyit adott, amennyit akart.³⁶⁴

A *kezesnek* tehát pontos ismeretekkel kellett rendelkeznie a fiatalság létszámát és anyagi helyzetét illetően, hogy a fizető táncosok számát fel tudja mérni. A lelkiismeretesebbek füzetet vezettek, amibe az előzetes kalkulációt elvégezték, sőt sok

363 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. február 12-én, Visában.

364 Elmondta Fodor János *Selyem*, (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

esetben az egyes táncalkalmakról hiányzókat is vezették. A táncosok számának kiszámításánál általában plusz-mínusz öt fő *ráhagyást hagytak*, úgy, hogy magukat is beleszámolták. Ha lehetett – a biztonság kedvéért – a zenésszel megkötött alku során megállapított összegnél többet kértek a táncosoktól.

Az egykori *kezesek* visszaemlékezéseiből leszűrhető, hogy az ügyesebb táncszervezők törekedtek a saját magukra és a szeretőjükre eső összeg, valamint a *cigány-nak* szánt ital-, esetleg cigarettamennyiség kigazdálkodására is. Mindezt egyszerre azonban csak ritka esetben sikerült. Ha a táncosok drágállották a zenészt, természetesen igyekeztek kifejezni nemtetszésüket. Szóvá tették, zajongtak, végső esetben leültek és nem voltak hajlandóak táncolni, ily módon próbálták meg sakkban tartani a *kezeseket*. A helyi szokásoknak megfelelően ugyanis csak az fizetett, aki *belészökött a táncba*.

*Avval a Kiss Pistával állítottunk egysze' cigánt, egy ősszel. De drágáér' állítottuk bé. Palatkáruul jütt a cigány el. És beállítottuk három víka [kukorica]csüre egy leginnek'. Husz vosárnoprá. S a leányok két víkáro [...] Egy vosárnop délután... Ült és nem táncolt senki, csak mük ketten a két kezes. Me' drágáták... Na, itt megette a nyavalya! De a cigány úgy húzta..., hogy rengett minden, ugy húzta. Csak forgolódtak a fiuk. Táncoltak vóna is, nem is. Me' drágo vót a cigány. Még péz is kellett [a kukorica mellé]! Node osztán öste mondtam a cigánnok... Húzzad, ho' menjen! Hagyj békit, me' táncolnak ük öste! Aztán adtunk nekije még pálinkát is, osztán öste felállott az egisz [fiatalság]. Na, osztán hajtatták, ho' menjen. Me' a nagy táncú [...] leginy, vaj leány nem tudja megtúrni, ho' ne táncoljan, ha ott a cigány... s húzza. Minha felemelte vóna a lábáruul... Ugy van az ember.*³⁶⁵

Ha a *kezesek* híresebb zenészt tudtak *állítani*, sokszor még a periódus közepén sem volt biztos, hogy a táncos közösség ki tudta fizetni őt. Emiatt előfordult, hogy a szervezők összevesztek a fiatalsággal. Ilyenkor az ügyetlenebb *kezesek bekároltak*: saját zsebből kellett kipótolniuk a hiányzó összeget, vagy le kellett mondaniuk a zenészeket, amikor is az előleg veszett oda. Őket a hátuk mögött gyakran *balkezeseknek* hívták.

A hosszú vagy rövidtávra szóló zenészfogadás a táncos közösség anyagi helyzetétől is függött. Ha a *kezesek* nem voltak biztosak abban, hogy elég pénzt tudnak összeszedni (a táncosok közül sokan bizonytalanodtak), vagy az előzetes elgondolásánál drágább volt a zenész, akkor még ősszel is csak 2-3 *vasárnapra*, legfeljebb egy hónapra fogadtak zenészt.

A zenészek *beállításánál*³⁶⁶ *kezesek* és primás mellett többen, a *kezesek* kísérői, más zenészek (a primás *segítségére*) sót családtagjai is jelen lehettek. Az esemény saját tapasztalataim és a visszaemlékezések szerint öt kisebb felvonásra osztható:

365 Elmondta Fodor József Öreg (1907). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. február 25-én, Visában.

366 A mezőségi zenészfogadásról lásd még: Faragó 1946: 40–41, Kós 2000 II.: 257–258, Kallós 1964:

I. A kezesek megérkeznek a zenészhez és elmondják jövetelük célját.

II. Ez után következik az alku, helyi kifejezéssel élve a *vásárkodás*. A zenészek általában szeretik, ha családtagjaik közül minél többen jelen vannak. Ilyenkor a jobb alkupozíció elérése érdekében a nagy létszámukkal és meglehetősen hangos, izgága, sokszor erőszakos viselkedésükkel megpróbálják nyomás alá helyezni az érkezőket. Ennek ellensúlyozásaként régebben a *cigányfogadók* sokszor kísérettel érkeztek, vagy igyekeztek *egyedül elcsípni* a primást és minél kisebb közönség előtt alkudni. A jól alkudni tudó *kezes* csak az *első muzsikással* tárgyal, a többieket igyekezett figyelmen kívül hagyni. A primás *segítsége* a táncosok szempontjából amúgy is másodrendű volt, nem tudunk arról, hogy a *kezesek* beleszóltak volna a banda összeállításába.³⁶⁷

[Zenészfogadásnál a primással beszélt?] *Hát a primással... ő vot a vezérük nekik.* [Maga megmondta, hogy ki legyen a segítőség?] *Az... rajta [a primáson] múltott, mer' mi nem is tudtuk, hogy ki az aki... tudott, vagy akart jönni, vagy aki tud is. Mer' mindig a primás, ő megválossza magának, me' nem akármelyikkel muzsikál. Mer' hogy ha csak úgy véletlenül összeszedi a csoportot, akkor nem vág a zene. S akkor nagyon... nagyon sűrűn megtörténik, hogy elromlik a zene tánc közbe.*³⁶⁸

A *kezesek* a létszámot is csak az 1960-as évektől határozzák meg, addig egyértelmű volt, hogy a zenekar a három főből áll. A *vásárkodáskor* általában a *kezes ígért* először, elmondva a tervezett alkalmak számát és a ráfordítandó összeget. Ezután a zenész következett az *igényével*. Kis különbség esetén a *kettő könnyen összefér*, nagyobb különbség esetén régebben hosszas, akár egy három-négy órás alkudozás is előfordulhatott, főleg bálszervezés esetén. A szokásos hétfégi táncok hosszát ugyanis a mindkét fél által ismert szokásjog határozta meg, így a zenélés időtartama csak a bálók esetén képezte alku tárgyát.

III. Megegyezés esetén az alkudozás fontos szimbolikus cselekménnyel ér véget: *elütik egymás kezét, mint a vásárban.*³⁶⁹

Ő kért, mi ígértünk. Aztán addig, ameddig már többet nem akart engedni, aztán má' többet nem vót merre, és akko' megütöttük a vásárt [...] A cigányokkal mikor megegyeztünk, akkor kezet fogtunk. Hát odaütöttük néki, s ez vót a kézfogás. Mindegyikkel kezet fogtunk, ha ott vótak a másíka. Ez vót az egyezés [...] Há vitatkoztunk. Sokszó' nem engedtek, s akko' mi

236–237, Novák 2000: 34–35, Pálfy 2001: 299–300.

367 A *segítség* megszervezése hagyományosan a primás dolga volt. Az 1990-es évektől kezdve a tánc házas látogatók – saját zenei igényeik érvényesítése miatt – mind gyakrabban szóltak bele a zenekar összeállításába.

368 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. február 11-én, Visában.

369 Mezőségen mind a mai napig szokásos, hogy vásári alkudozás közben felváltva egymás tenyerébe ütnek a cigányok.

számítottuk, hogy... Pláné, mikor szindarabra vót, aztán az igazgató bácsi megmondta, hogy hát körübelü' ennyit lehet adni. Többet nem. Aztá' vót, amikó' még meghaladtuk, mer' nem vállaták... [Akkor is kellett alkudozni, mikor csőre fogadták?] Mindig kellett alkudozni. A zenész persze kér. Pont úgy van, mint a vásár. Ő kér, mi ígértünk. Egész odáig, amég ő is engedett, mi még tettünk, s akko' így ameddig összefért.³⁷⁰

A kézfogás után a kezesek előleget – minden esetben pénzt – adtak a zenésznek. Ez általában a kialkudott pénzösszeg fele volt. Ritkán, régi, jó kapcsolat esetén (és ha a zenész nem küzdött anyagi gondokkal) előfordulhatott, hogy a zenész eltekinített az előlegtől. Ha a táncosok mondták fel az egyezséget, akkor az előleg elveszett, kivéve, ha időben jelezték az esemény(ek) elmaradását és sikerült egy másik alkalomra, vagy időszakra átütemezni az egyezséget. Ellenkező esetben (ha a zenész mulasztása miatt maradt el a táncmulatság) a vonatkozó szokásjog szerint a zenésznek elvileg az előleg kétszeresét kellett visszaadniuk. Gyakorlatban azonban távol eső falvak kezesei örültek, ha sikerült a kiadott összeget kicsikarni a zenésztől. A legtöbb esetben ilyenkor az előleg egy újabb tárgyalás alapját jelentette, amin a kezesek (főleg, ha helybéliek voltak) már bátrabban felléphettek és merészebben alkudhattak.

Mikor a... a legények bemennek a zenészek közé [...] ott már hírül van adva, hogy vannak legények... akinek kell zenész. Akko' mind gyűlnek ki az egyszén [...] Na, osztán mentünk be a házbo, [a zenészek] fogadtak be oda a lakásokbo, ott aztán alkudoztunk. Vot olyan eset, hogy megcsináltuk a vásárt [a zenészekkel], adtunk előleget is... Mikorá' hazajöttünk [...] visszamondták [a zenészek]. Mer' [...] elmentek mások, akik pénzesebbek votak, s adtak többet nekik [nevet]. Akko'... há' nem vot merre, visszavettük a... 'z előleget és... [...] Rá, mondjuk vaj e hétre, vagy elmentünk vissza hozzájuk [...] Ezeket a palatkaiakat, ezeket a Marci, meg a... a Béla [akartuk fogadni.] Akko' eljöttek a báréiak és... többet adtak nekik. S akko' persze... a cigányember milyen? Hát az... az egyik, aki elment, hogy fogadja bé őket, az a Bodrognak vót a fia, aki ott Báréba [...] csinált oda malmot. Az ígért nekik egy zsák fehérlesztet a... fizetésen kívül, s akko' persze... oda mentek [nevet]. Há' visszadták az előleget, és elmentünk, és fogadtunk másikat [...] Nem jüttek ide, mer filtek, hogy jüjjenek, de üzentek, hogy [...] nem tudnak jönni [...] S osztán ki is derült, hogy há' be voltak fogadva Bárébo [...] De vot ennek a Bélának egy felesége [...], annál vot a lajstrom, na' ő tudatt mindent. Oda fel vót írva, hogy ki hol kell muzsikáljon, mikor, hányadikán... hova mennek, hol van lakodalom... minden [...] Aztá' mondam [az asszonymnak], Hogy ha... mos' má' befogadjuk, s ük [a báréiak] is befogadták [...] És akko' hogy lesz? [...] Majd elintézem én! [Mondta] az asszony! [...] Körübelü' oan ötvenhatba' [történt ez].

370 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

Ha a *kezesek* valamilyen szervezet, vagy intézmény megbízásában alkudtak (pl. iskola, termelőszövetkezet stb. számára szerveztek bált vagy *táncot*) akkor előfordult, hogy írásbeli nyoma is maradt a megállapodásnak. Ez az 1950-es évektől vált gyakorivá.

[Szerződést írtak?] *Nem igen. Írtunk, mos' hátrább egy-egy [...] ilyen kézi nyugtákat. Hogy például megfogadtuk ennyire, s ennyi előleget adtunk... Ők nem tudták aláírni, az vot a baj. Há' ezek mos' még írnak, lehet [...] Tudom, hogy annyi baj vot az igazgató úrral, miko' színdarabot csinátunk... [nevet]. Egy oan... szigorú ember vot, hogy ott minden bani legyen elkönnyelve. Aztán [...] egy fél orábo került, mire a cigányok aláírták. Írd alá! Írd oda! Írd oda! [mondta az igazgató]. Nem tudom! Tedd az ujjad! [nevet]. Aztán ott állandóan mázolta, hogy tudja tenni az ujját... hogy látszódjan. Vagy húzott egy keresztet [mondta a zenész]. Nem tudtak írni...³⁷¹*

Ha az alkudozás, a szolgáltatás és a kifizetés mindkét fél megelégedésére rendszerben alakult, és a mulatságok során jó emberi kapcsolatot tudtak kialakítani a zenészek a táncosokkal (elsősorban a *kezesekkel*), akkor a következő időszakra már könnyebben egyeztek meg. Ez volt az alapja egyes zenészek és falvak táncos közössége közötti, hosszabban tartó együttműködésnek.³⁷²

IV. A pénzügyek elintézése után következett az *áldomás*, amihez a pálinkát elvileg a vásári alkudozásokhoz hasonlóan a szolgáltatónak kellett volna biztosítani. Ebben az esetben azonban a legtöbbször a legények által vitt italt fogyasztották el.

V. A zenészfogadást az 1970-es, 1980-as években még általában multság követte, amin a helyi cigányok, a *kezesek* és kísérőik vettek részt, de többször előfordult, hogy magyarpalatkai vagy esetleg hasonló céllal érkező *másfalusi* legények is csatlakoztak. A zenészek étellel és zenével vendégelték meg a legényeket, sőt a családból táncos partnert is biztosítottak számukra. Az ilyen multság nagyon vonzó volt a fiatal legények számára, hiszen távol otthonuktól, a falu ellenőrzése alól kibújva mulathattak.

Ahányszor elmentünk zenészt állítani, akkor... nem tudtunk hazajönni azon a nap, mer' ott mindig van multság... Vot jobb, mind egy esküvőn. Oda gyűltek... [az emberek] amiko' má' látták, hogy mennek a legények aztán jöttek is körbe. Ott egy fészek van [...] Sokszo' annyi legény ment, nem tértek el a cigányoknál...³⁷³

371 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. február 11-én, Visában.

372 Ilyen állandósult kapcsolatrendszerek a visszaemlékezésekből könnyen nyomon követhetők: tudjuk például, hogy a két világháború között a vajdakamarásiaknak hosszú évekig az *Öreg Náci*, a mezőgyéresieknek pedig szinte kizárólag az *Öreg Gyurka* muzsikált.

373 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. augusztus 15-én, Visában.

A kollektivizálás előtti időszakban, a téli *táncokra* a pénzen kívül *gabonával* (terménnyel) fizették ki a zenészt,³⁷⁴ ami a szegényebb közösségek esetében szinte kizárólag a kevésbé értékes kukoricát jelentette. *Csúre fogadtuk a zenészt*, mondták erre Visában.³⁷⁵

A *vásárkodáskor* a *kezesek* általában azon voltak, hogy a kukorica minél nagyobb arányban szerepeljen a fizetésben, szemben a készpénzzel. A kukorica beszerzésénél ugyanis nagyobb „játékterük” maradt a táncosoknak: a szülők nehezen adtak pénzt, télen pedig nem tudtak napszámba menni a legények, ahol megkereshették volna a *cigánypénzt*. A szülők ugyanakkor ritka esetben ellenőrizték, hogy pontosan mekkora mennyiséget visz el a *gabonából* otthonról gyermekük. A zenét kedvelő, *cigánynak kedvezni* akaró fiatalok így könnyebben adtak a kiszabott mennyiségnél többet, mint esetleg pénzből borralalót. A két világháború közötti időszakban a lányok még ritkán fizettek pénzzel, gabonát viszont tőlük is lehetett kérni.

Be vót fogadva a zenészt mondjuk egy mennyiség pénzért, egy ezer lej, egy ötszázér. Akkor nagy pénz vót ötszáz lej is a mi korunkban! [Mennyi időre fogadták meg?] *Hát mondjuk egy estére, egy napra.* [Hosszabb időre?] *Nem, nem, csak egy szombat estére meg egy vosárnapra, úgy fogadtunk mindig. Hanem ősszel... régen úgy fogadtunk bé kukoricára, adtunk neki kukoricát. Aztán akkor is felszámítottuk: ennyi fiatalság van, ennyi kukorica jut egy személyre. Egy véka, úgy mondtuk rígen, úgy húsz kiló [...]* [A lányok is fizettek pénzt?] *A lányok is. De sokszor nem fizettek, meg inkább adtak vaedorát. Nemigen fizettek úk, télen nemigen, hanem mikor bé volt fogadva kukoricára, akkor már úk is fizettek. Mer akkor a zenész csak úgy állott be, ha mindenki ad kukoricát.*³⁷⁶

A zenészfogadásnál ez az alkupozió azonban rejtett némi veszélyt magában. Más táncos közösség érdeklődése esetén ugyanis a zenészek azoknak a *kezeseknek kedveztek*, akik több pénzt ígértek, már csak azért is, mert a gabona összegyűjtésekor is zenélniük kellett, sőt aznap este ingyen *ki kellett muzsikáljanak egy táncot*.

Karácsony előtt, amit megfogadtam harminc vosárnapra [a zenészeket], akko' egy fél véka, vaj e' véka csú, attul a lánytul, aki táncol, akko' a leginyektü két véka, s ennyi pénz [...] *Na, miko' leszógálo a vosárnapot, azt a bizonyos mennyiséget, amennyit kellett, megadták neki a pénzt. S akko' hét-köznap [...]* *Na, szedjük ki a gabonáját. Ment a két kezes, a cigány velük... S egy loszekérrel, vagy bivalyszekérrel, vagy mivel. Mentek zsákokkal, ahaz a fiuhaz [...]* *Na, ennyi vot, ennyit számítottunk, tessék. Az mérte ki. Össze-*

374 Környékbeli párhuzamait lásd Kallós 1964: 237, Kós 2000 II.: 258, Novák 2000: 35, Pálfy 2001: 300–301.

375 Gazdagabb falvak esetében a kukorica helyett gyakran búzát adtak a zenészeknek.

376 Elmondta Chira Péter (1912). Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában, Visában.

szedték mindenünnen, akko' összegyűtették a kezeshez. Aztá' a kezes vagy fogadott a cigány mellé valakit, vagy a kezes hazavitte [...] De még mámo összeszedte a gabonát a zenész, akko' este táncot csinált, muzsikált ráadást. E' hétköznap este mentek ahoz a házhoz, ahol vot a tánc. Ott még egyet mu-lattak [...] Aszondja: Jól van! Aztán mindenki ugy fizetett, hogy vot pénzük, vagy kukoricájuk, azt mondta: Nesze, vegyé! Ha jól viselkedett a cigány, akko' jól fizették! [Lehetett úgy, hogy pénzt is terményt is adtak?] Lehetett. Mer' hát nekik is szükségük vot pénzre. Én gondolom, még a kukoricát is eladták. Mer' hát a cigányember nem is vot hova eltárolja. Csak hogy hát, ha má' nem vot annyi pénz, akko' átvette a kukoricát is.³⁷⁷

A nagyobb hírű zenészekre egészen a téjesítésig mindig nagy volt a kereslet, így ők még azt is megengedhették maguknak, hogy csak pénzre vonatkozó ajánlatot fogadjanak el a távoli falvak kezeseitől.

Az 1950-es, 1960-as évekig Mezőség-szerte általánosnak mondható, hogy a nyári táncmultságokat aratókalákák megszervezésével igyekeztek biztosítani.³⁷⁸ A visszaemlékezésekből halványan kirajzolódik, hogy a két világháború között még a grófi birtokokon is voltak kalákák (szőlőkapáló és szüreti kaláka) aminek segítségével hosszabb távú zenészfogadást tudták biztosítani maguknak a visai fiatalok. A birtokstruktúra 20. század eleji változásai előtt ezek az alkalmak valószínűleg gyakrabban előfordulhattak. A gazdák földjein végzett kalákák megszervezését a falubeli munkaadók esetén a kezesek, *másfalusi* munkaadó esetén pedig általában a zenész kezdeményezte.³⁷⁹ A második világháború előtt még Visában előfordult, hogy a két helyi nagyzagdnál, illetve a bírónál kalákáztak.

A háború után azonban ezek lehetőségek a faluban egyre csökkentek, végül teljesen megszűntek. A helyi gazdától általában a *kezesek vették fel a munkát*: tehát még a zenészfogadás előtt megegyeztek az illetővel, hogy mennyit és mennyiért dolgoznak majd neki. Ha a munkát terményben kapták meg (*kalangyára* arattak), akkor azt még pénzzé kellett tenni, így a megszerzhető összeg nagysága az eladás sikerétől függött. A szervezők számára kedvezőbb volt tehát, ha pénzt kaptak a munkáért, hiszen ez esetben már előre beoszthatták, hogy azt mire költik majd, és ennek tudatában alkudozhattak a zenésszel.

A helyi gazdáknál jóval módosabb birtokosok laktak a szomszédos Bárében, így a visai fiatalok legtöbbször nekik kalákáztak. A báréi kalákákat általában már a zenész kezdeményezte, miután megegyezett a *kezesekkel*. Ebben az esetben a gazdá-

377 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 20-án, Visában.

378 Mezőszégi párhuzamait lásd Faragó 1946: 33–34, Kallós 1964: 241, Kós 2000 II.: 259, Novák 2000: 44, Pálffy 2001: 300. Az 1970-es évek elején született széki adatközlőim elmondták, hogy elvétele még az 1980-as években is voltak kalákázni a zenésznek. Ilyenkor a termelőszővetkezetnek kapáltak. Az elvégzett munkát a szövetkezet könyvelője munkaegységként jóváírta a zenésznek, aki szintén téjes tag volt.

379 Vajdakamarás esetében Pálffy Gyula is utal erre – ha kissé homályosan is. Egy helyen azt írta, hogy a „cigány eladta a kalákát egy gazdának”, néhány sorral lejjebb pedig hogy „a kezesek alkudtak meg a gazdával” (Pálffy 2001: 294).

val történő alkudozás és a szervezés egy részének a gondja az ő vállát nyomta: helyi kifejezéssel élve *a zenész eladta a munkanapot a gazdának*.

[Első cigányfogadásnál izgult, hogy sikerül-e?] *Osztán egy kicsit igen, mer' mondjuk elég... [nagy volt a tét.] [...] Az első eset jó vót, mert ez... kalákával ment, s akkor osztán oan jó sokan összegyűltünk... hogy... az nagyon jól sikerült. Minden jól sikerült, úgy a kaláka... úgy a tánc. Úgyhogy mindenki, aki részt vett ott a kalákábo... meg nagyon sokan jöttek, aki nem táncolt. Jöttek segíteni. Szerették eztet na, a fiatalok... mondjuk egy-egy napot eltölteni úgy zenéssel a mezőn. Osztán persze este vot egy-egy... nem tudom milyen nagy multság, de úgy [nevet] mondjuk az egisznek egy liter pálinka, már a... a fiuknak, a legényeknek. [Hol volt a kaláka?] Hát osztán előbbször Báréba' vót [...] Nem mi... szereztük [a kalákát], hanem... mi mondtuk a zenésznek, hogy né, hogy állunk. Nem igen birjuk megfizetni eztet a... mennyiséget. Asz' mondta, hogy akkor, ha keres ü munkát, akkor elmegyünk? S akko' úgy hogy a zenész... vette ki aztot a... báréi kalákát. Neki adták a pénzt [...] Hát ő [a Pujó nevű zenész] [...] mindenkit ismert Bárébo' is, má' Visábo' is. Úgy hogy ő tudta, hogy kivel csinálto a bótot, s akko', mikor a gazda megmondta, hogy, na, körülbelül meg van érve a buzája... akko' értesítette a zenészt, a zenész jött, értesített minket. S akko' ejöttek [a zenészek] Visába, s azon este minden fiatal, már aki ados vot [aki addig táncolt] értesítettünk. De hát osztán a zene hallszódott a falun végig, akko' mindenki már tudta, mirül van szo, s akkor azak is jöttek, akik [nevet] nem votak hívva [...] Hát a táncos[ok]... azak meg votak hívva. A másíka nem votak kötelesek, de jöttek ök is. Adós vot, ezér mer' ő táncolt, s nem adatt pézt, akkor a... ez a munka vot... [a fizetség.]³⁸⁰*

Ez esetben a *kezések* nem is találkoztak a munka ellenszolgáltatásával, a pénzt, ritkábban a terményt a gazda a zenésznek adta. A zenész tehát igyekezett a gazdától minél több pénzt kialkudni az adott mennyiségű munkára (pl. egy hektár búza learatása). Előfordult, hogy a kialakult munkán felül a gazdák lehetőséget hagytak többletmunkára is. A *kezéseknek* és a zenészeknek érdekében állt tehát, hogy minél több fiatal toborozzanak a kaláka előtti estén, a *kalákahajton*. A munka közben és a munka végeztével, a gazda udvarára szervezett *kalákatánc*on a zenészek ingyen muzsikáltak. Ritka esetben, például rossz időjárás miatt megcsúszott betakarítás esetén fordult elő, hogy helyi gazda kezdeményezte a munkát és kereste meg a fiatalokat.³⁸¹ 1940 és 1945 között a visai magyar fiatalok több alkalommal kalákában arattak az ide helyezett leventeoktatonak. Volt olyan kaláka, amely során és az azt követő *tánc*on híres (és drága) magyarpalatkai zenészek (pl. az *Öreg Náci* és *Lajika*) zenéltek, akiket egyébként általában csak esküvőkre tudták a visaiak megfogadni.

380 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

381 Ilyen esetről Kós Károly is beszámol (Kós 2000 II.: 259).

Az aratókalákák az 1950-es évek közepén, a mezőgazdaság szocialista átszervezése során szűntek meg. Ezekre a táncért végzett és tánccal összekötött társasmunkákra szinte az összes megkérdezett jó emlékekkel tekint vissza, a korszak társadalmi feszültségei mégis kiolvashatók néhány visszaemlékezésből: *Arattunk. A cigányok hátul muzsikáltak, úgy arattunk a sarlóval a kulákoknak.*³⁸² A termelőszövetkezet megalakulása után az 1960-as években még többször előfordult, hogy kapálólakát szerveztek a fiatalok egy-egy ünnepi táncalkalom megrendezéséért.

Az 1970-es években a *kaláka*, már csak mint a közösség szolidaritásának szép példája működött Visában: abban az esetben, ha a téesz munkásai közül valaki megbetegedett a rokonai, barátai összeálltak és megcsinálták az elmaradt normáját. Ez esetben is előfordult néhányszor, hogy a szervezők helyi zenészeket fogadtak a munkavégzés idejére, így könnyebb volt segítséget toborozni.

A helyi szokás szerint a zenésznek a fizetségén kívül más juttatások is jártak.³⁸³ A *kezesek* máig minden egyes népzenevel kísért táncalkalomra fél, maximum egy liter pálinkát visznek magukkal, amit ők és a zenészek fogyasztanak el. Ezen kívül a zenésznek étel is jár.

A zenész étkeztetését is a *kezesek* szervezték. Az 1960-as évekig a *táncra* járó lányok látták el a zenészeket. Füzetbe felírták, vagy észben tartották a *táncra* járó lányok nevét, és a falu *házrendjét* figyelembe véve a *táncon* már egy héttel korábban felszólították a soron következő lányt, hogy uzsonnát, vacsorát, esetleg késői vacsorát kell majd adni a zenésznek. Megbízhatatlannak gondolt lány esetén ezt gyakran hangosan ki is kiáltották. A helyi parasztzenészek gyermekei nem kellett fizessenek, illetve ételt adjanak a zenésznek, ezért cserébe a muzsikások valamivel olcsóbban vállalták a szolgáltatást.

Az étkezés megszervezése is gonddal járt. Téli táncalkalmakon a szombat esti vacsorára el kellett kísérni a zenészeket a vacsorát adó lány családjához. A zenészek az úton végig zenéltek, így az egész falu tudta, hogy melyik lány a soros. Ez hírverés mutatta, hogy eladó lány van a háznál. Az ellátás minősége a lány és családjának társadalmi megítélése szempontjából volt fontos.

*Ez egy kicsit egy ilyen... dicsekedés vot, hogy mos' vot [nálunk] a kezes zeniszekkel...[ebédelni]! Mer' a lányom táncos és votak az ebéden! Hát ezek [az asszonyok] jobban ellátják a... [náluk vendégeskedő kezeseket] [...] ezért is, hogy osztán ne kerüljön vita belőle... Vagy, hogy pont kerüljen vita [az asszonyok között], hogy aztán [mondhassák], hogy nálunk hogy el votak látvo! Azér' csinálták ezeket.*³⁸⁴

Az egykor szegényebb családból származó visaiak máig emlegetik, hogy hány-szor és mit ettek náluk a zenészek, míg a téesz szervezés korszakában beszolgáltá-

382 Elmondta Chira (Nagy) Erzsébet *Bendi* (1912). Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában, Visában.

383 A zenészeknek járó juttatásokról lásd még: Kallós 1964: 237, Kós 2000 II.: 258, Pálffy 2001: 301.

384 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

tással, adókkal nyomorgatott nagyobb gazdák gyermekei nem tudták őket rendesen ellátni.

[A nagytáncon már a lányoknak is kellett fizetni?] *Ott má' kellett [...] Jaj, idesanyám szegény annyit adott a zenészeknek enni! Én is igaz annyit adtam, miko leányok votak Annusék. Csak jüttek a fiuk: Jaj, Amáli néni, nem akar adni senki ebidet! Mit főzett? Főz? Há' főzek, há' mi csináljak? [...] Asztán... [a kezesek] csak mentek édesanyámhoz, mondták... Néni! Ugyi ad husvétba' a cigányoknak [enni]! Másodnapján! Adak fiuk!... Soha-soha nem mondta, hogy nem ad. Pedig votak nagygazdák, s azak nem adtak. Sose felejtem el vot XY nénid. Az nem adott soha a zenészeknek, hogy egyenek [...] Én is a leányokér [a lányaiért, akik jártak a táncra], Juliskáér' és Annusér' is. Örökké adtam. Minden ünnepeb' kellett adjak [...] Nálunk vot a tánc ott a csűrbe, ahol laktunk a falu közepén. Olyan kalácsot hozott... XY nénid [...] De az olyan barna vot... hogy aztat csak ha nem a kenyértésztából csináták. És én nem láttam, hogy ki hozta, mer ugye a kezes vette el... a kalácsot. S asztán ük, a fiúk azt mondták, hogy szégyellik, hogy adják oda a cigánnak, milyen barna. Min mondták: Ki hozta? Te ki hozta? Há' az XY... Oan gyenge kalácsot hozott [...] Nagygazdák votak, persze... s a cigányoknak, hogy egyenek... nem igen adtak.³⁸⁵*

A vacsora végeztével a háznál a szülők egy párt táncolhattak, majd a fiatalok zenélve indultak vissza a *táncosházhoz*. Télen, szombat estére még járt egy *késői vacsora* a muzsikusoknak, ezt általában tíz óraker, a *táncon* szolgálta fel a soron következő lány.

Vasárnap délben a *kezesek* ismét elvitték a zenészeket a *táncra*, ahová a következő lány elvitte a *délit*. Itt néhány *pár* muzsikálás után, négy óra körül *ozsonnát* kaptak a soron következő lánytól, este nyolc körül pedig egy másik vacsorát vitt nekik. Az 1960-as évektől egyre gyakrabban fordult elő, hogy a mulatság végén nem vitték el vacsorára a zenészt, hanem csak a helyszínre hozott hideg ételt adták oda nekik. Vasárnap nem járt *késői vacsora* a zenészek.

Hát meg vot beszélve mindig előre egy lánnyol, például egy lány, aki ad nekik ebédet, egy másik lány, aki ad nekik nyáron ozsonnát is. Cigányember az zsingás vot [...] A másikkal meg vot beszélve, hogy te adsz nekik vacsorát s akkor egy másik... a későbbi vacsorát. Akkor történt meg tizenkét oraker, mikor vége lett a táncnak, akkor hozott le... Ilyen hideg étel vot [...] Vot a két kezes, azok is ettek a cigányokkal, ez vot a szokás. Vot kenyér, hagyma, túró vagy szalonna, vagy ilyesmi. Ha vot pénzük, akko' ittak egy pohár pálinkát is, ha nem akko' kellett csak víz. Bor nem igen vot abba' az időbe.³⁸⁶

385 Elmondta Nagy (Kiss) Amália (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

386 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 15-én, Visában

Nyári időszakban, mikor csak vasárnap délután volt *tánc, délit*, majd *uzsonnát* vittek a zenészek. Ünnepekkor rendezett, három napos táncalkalomra az utolsó estén minden lánynak kalácsot kellett vinni a táncra, amiből sokszor zsákszámmra jutott a zenészeknek is.

A *táncot* néhány szomszédos faluban (Marokházán például) hagyományosan a *hegyből kiáltották ki a kezesek*. Visában ezt a 2000-es években a helyi idős kántor magánszorgalomból, illetve csekély juttatás fejében tette. „Megjöttek a palatkai orvosok, hoztak a nyírettyűbe orvosságot, a gordonba kenőcsöt!” kiáltotta a *hírverő* 2009 őszén a szüreti bál előtt (Gatti 2011b). Korábban itt csak a színdarabot, és az azt követő *táncot* kiáltották ki, egyébként a hétfégi *tánc* híre informális úton terjedt. A *tánc indításáról* a *kezesek* beszéltek a barátaiknak, akik a fiatalság a hétköznapi délutáni-esti összejövetelein, a fonókban, illetve kisebb bandázások során terjesztették, hogy kik a *kezesek* és hogy elindultak zenészt fogadni. Hosszabb távú zenészfogadás esetén, a *kezesek* az első alkalommal, két-három *pár* után leállították a *cigányt* és *kikiáltották*, hogy mennyiért és hány alkalomra fogadták meg a zenészt. Fontos volt, hogy ezt *tánc* közben mondják el, mert azok, akik *beszöktek a táncba*, fizetni tartoztak.

Az első vasárnap akkor, ahogy járt a pár, beléálltok a fiatalok táncolni, ahogy járt a pár [ment egy táncciklus], akkor a kezes, amikor járt a pár, leállította a zenét. Akkor ott elkezdte mondani, hogy a zenész be van állítva tíz vasárnapra, vagy húsz vasárnapra. Akko' ennyiben van beállítva, s akkor nem tudta még megmondani pontosan, hogy ki mennyit fog fizetni, mer' nem mindenki vot beleszökve ebbe a táncba. Ha vót a vége, akko' ahányon táncotak, annyifele ki[osztotta] [...] Akkor utóvégre akko' aztán megmondta, hogy egy fiú fizet ennyit, mindig a fiúk többet fizettek, meg a lány fizet ennyit. [Ezt mindjárt az első vasárnap meg tudta mondani?] Nem tudta. Nem, mer' még votak, akik beleszöktek azután is [...] Há' mondjuk a harmadik vasárnap...³⁸⁷

A pénzt általában két részletben szedték össze: először amikor letelt a kialakított vasárnapok fele, majd az utolsó alkalommal. Ilyenkor az előzőhöz hasonlóan félbeszakították a *táncot* és *Ki a hibás?* kiáltással elkezdték összeszedni a fejenként kiszámolt összeget, ami a zenész és tánchely bérét tartalmazta.³⁸⁸ A *kezes* vérmérsékletétől függött, hogy az adós a *táncon* maradhatott-e, vagy sem. Általában egy hét haladékot adtak, utána azonban már nem engedték az illetőt a táncra, vagy zálogot vettek tőle.

[Mi volt a kezes dolga?] Ő ügyelt a cigányra... Aki nem fizet, le a gunyávo! Kabát, kalap, ami vot. Aztán nem adtuk oda nekik. Én elvettem egynek a kalapját, pont XY-nak. Elvettem. Mondam: mé' nem fizetsz? Most nincs

387 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. augusztus 12-én, Visában.

388 Erről Kós Károly is beszámol (Kós 2000 II.: 258).

*pénzem! Nem úgy van! Van pénzed! Ha annak, s annak is van pénze, neked is van pénzed! Ha nem adad meg, adjam meg én? Ott nem úgy vot! Én ki kellett tegyem a cigányoknak [mert ő azt mondta, hogy] én eljöttem muzsikálni, nekem adsz ennyi pénzt!*³⁸⁹

Külön elbírálás alá estek az ún. *félfizetések*. Ők voltak azok a legénykéek, akik a konfirmációjuk után még nem töltöttek le egy egész évet a *nagy táncon*. Ők a nagy legények által fizetett összeg felét fizették csak a *cigánypénzbe*, a *ház-*, illetve *csúrbérbe*. Emiatt azonban nem is voltak teljes jogú tagjai a táncos közösségnek, hírvivőként, futárként a lányok összeszedésére, italvásárlásra stb. gyakran használták őket az idősebbek, első sorban a *kezesek*. Ezen kívül csak táncter hátulsó részeit használhatták, nem volt szabad a zenész előtt táncolniuk.

A két világháború között a szokásjog szerint a házasemberek már csak vendégként, egy-két *pár tánc* erejéig maradhattak a *táncon*. A későbbiekben ez kisebb falvakban, így Visában is változott: a fiatal házaspárok nagy része a legényekhez és lányokhoz hasonlóan járt a *táncra*, sőt az 1960-as évek elejéről a még tudunk olyan családos házaspárokról is, akik rendszeresen fizették a *cigánypénzt*.³⁹⁰

*Emlékszek [Timándi] Samu bácsi, hát nagyon szerette [multságot] [A házasemberek] a jöttek oda a tánchoz... Meg vót ez a Kifli János bácsi, Csicsás Józsi, Németi... Misi bácsi, Császár Sándor, Vilmos bácsi... Élvezték, miko' ilyeneket [szőköst] húztak a zenészek. Tudtak is táncolni jobban, mind mik, a legények... Mer' má' régebbiek votak, s minél többet táncol, annál jobban táncol. Aztán megengedtük akkor, hogy legyen egy pár az övék, hogy táncolják ki magokat. S utánno... tudjanak táncolni akik fizetnek, me' ők [a házasemberek] nem azé' jöttek, hogy fizessenek, hanem meg vót engedve a házasembereknek egy pár tánc... [Maguk, mikor fiatal házások voltak rendszeren jártak a táncra, vagy nem?] Hát ö... jártunk a táncra, de... a házasemberek, ha akart fizetni fizetett, ha nem, nem. Már úgy se' lehetett, hogy aztá' állandóan táncol is... Há' én el szoktam menni, én mindig fizettem előre... a kezeseknek, a zenészeknek... Nem akartam azt, hogy valaki megszóljon. De vótak olyanok, hogy nem fizettek egyáltalán [nevet].*³⁹¹

A szokás kialakulása egybeesik a téveszesítéssel, amikor a megváltozott társadalmi helyzet felülírt korábbi szabályokat. A fizető táncosok számon tartása és a pénz

389 Elmondta Gáspár Albert (1925). Gyűjtötték: Horváth Csongor és Varga Sándor, 1998. január 28-án, Visában

390 Más, nagyobb belső-mezősségi falvakban ez a szabály tovább volt érvényben. Vajdakamarással kapcsolatban lásd Pálfi 2001: 305. Széken a hétvégi táncházak megszűnéséig ez volt a gyakorlat. Itt a házasság előtt álló fiatal párnak szabályosan el kellett búcsúzni a *táncról*, az 1960-as években a vőfélye búcsúztatta veressel, korábban a legény saját maga szavalt (Novák 2000: 64–65). Szépkenyerrúszentmártonban a 20. század közepéig csak a karácsony másnapján rendezett *táncba* mehettek el házások (Kós 2000 II.: 243).

391 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. február 11-én, Visában.

kikövetelése is a *kezesek* dolga volt. Ez sokszor vitákhoz vezetett, néhány a *táncra* ellátogató házaspár a régi rendre hivatkozva kérte a neki járó *egy pár táncot*, amit a *kezes* sokszor csak akkor engedett, ha a fizettek érte. Ugyanakkor az egyre fogyatkozó táncos közösségnek szüksége volt az anyagi támogatásra.

Hasonlóan figyelni kellett a *kezeseknek* a nappali *táncra* látogató asszonyokra. A fiatalabb, *jótáncú* menyecskéket gyakran felkérték a legények táncolni, ami kiválthatta a fizető lányok elégedetlenkedését. Tudunk olyan esetekről az 1950-es évek végétől kezdve, hogy a már gyermekes asszonyok is fizettek – sokszor a férjük tudta nélkül – a *táncra*. Erre vonatkozó korábbi adatunk nincs. Ez a rend az 1960-as években bomlott meg, példákat ismerünk arról, hogy ünnep esti *táncra* csoportosan mentek mulatni az asszonyok.

Karácsony másodnap östéjin, mindig a tesvéremnél gyűltünk össze. Egyszer, mi csináltunk? [...] Vótunk vaj négyen, vaj ötön asszonyok... Meghaltottuk a cigányokat a kollektívánál, ho' muzsikátok. Gyertek, ne is szóljunk senkinek semmit, menjünk egész addig, lássuk kik vannak ott! E' csomó fiú [volt ott], s csak két-három léán'. Menyünk... Rózsi, Erzsi a Zsigucáé, Papp András Mari... vótunk vaj ötön, vaj hatan. Mikó' bémentünk, ahogy meglátottok a cigányok, úgy nekifogtak muzsikáni! Gyerünk! A fiúk mind hozzánk! Elvették táncóni az egész bandát! Egysze' csak látjuk, ho' jönnek Józsiék [a táncra látogató asszonyok férjei] is. Na, osztán... neki! [nevet] Kijüttek, me' látták, ho' nem még menyünk vissza és furcsa vót, hogy hol vagyunk [...] Eljüttek oda. Osztán a miénkek vótak a zenészek!³⁹²

A visszaemlékezések szerint az 1940-es évek előtt a lányok ritkán fizettek *cigánypénzt*, a petróleumra való pénzt viszont ők adták össze. Később a legények által fizetett összeg feléért, egyharmadáért táncolhattak. Ugyanígy kisebb összeget kellett fizetniük a ház-, vagy *csűrbérbe*, amibe az 1950-es évektől a korábbi *petróleumpénzt* is beleszámították. A táncos lányok a fizetést, illetve az étel adását is megtagadhatták, ha nem táncoltatták eleget őket, ezért a *kezesek* feladata volt, hogy *felvegyék* (felkérjék) őket. Az ügyesebb *kezesek* a körülöttük lebzselő fiatalabb legénykéket kérték meg erre a feladatra. Az esti *tánc* esetén ugyanígy a *kezes* feladata volt, hogy elhozzák a lányokat a *táncra*, vagy, hogy kísérőket szervezzenek melléjük, az 1970-es évekig ugyanis sötétedés után a lányoknak nem illett egyedül az utcán járni.

Téli periódusban, ha megszorultak a *kezesek*, a táncolni nem tudó *maradékoktól*³⁹³ is szedtek pénzt, hiszen ők is foglalták a helyet.

A tánc hely, illetve a zenész kifizetésére szolgáló kaláka megszervezése és lebonyolítása is a *kezesek* dolga volt. A munkavégzés előtt este (általában szombaton)

392 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte: Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

393 Vajdakamaráson *heverőknek* nevezték őket (Pálfy 2001: 305). Csak legényekről van szó, este a táncolni nem tudó lányok nem voltak ott a *táncon*.

kalákahajtót rendeztek a faluban: a zenészek végig kísérték őket a falun, útközben minden ház kapujában megálltak, kihívták a fiatalokat, elmondták a másnapi munka menetét, majd egy nóta, vagy egy rövid tánc után tovább vonultak. Általában a táncolni nem tudókat is *megszólították*, arra számítva, hogy a kalákákra jellemző jó hangulat miatt őket is rá tudják venni a munkára. Másnap hajnalban az összegyűlt fiatalság a *kezesek* vezetésével, zenész kíséretében mentek kalákázni.

A termény összeszedése ugyanígy a *kezesek* faladata volt: télen szekérrel, vagy szánkóval, szintén zenészek kíséretében a *kalákahajtóhoz* hasonlóan körbejárták a falut, és mindenhol elkérték a kialakított kukorica mennyiséget, majd azt a zenészekhez szállították.

A palatkaiakkal béállottunk törökbúzáér'... a palatkaiakkal... akkor a [visai] román fiúknak béállottunk. S akko', hogy vigyék el a kukoricát Palatkáro, haza az ökrekkkel. Mentünk az egísszen. Én is kellett, ho' menjek, ha zenész votam, ho' ott is... [muzsikáljak], amikor vittük a kukoricát a falun keresztül... Mük a szánkán vótunk... Tél vot. A szán tetején húztuk, ho' menjen. Ittunk e' kicsit. Miko' jüttünk vissza... ezek a román fiuk aszongyák: te, nem menyünk haza csak üres kézt! Ott jöttünk az erdőn keresztül [...] Víttek fejszét magokkal. Vágunk egy szán fát! No, vágjatok csak. Egy-egy oan rud fát [...] hogy... rakjuk fel a szánt... fávol [...] Ezek eladták Báréba' a fát, nem 'tom mennyi pálinkáér'. Az erdész másnap elment a nyomon... aztán jütt, hogy tusakodjék [...] Ho' kik voltak a kezesek, hogy elvitték a kukoricát haza a zenészeknek. Aztán csak kiderült [...] Tudad... elig lett vóna két ökor, hogy vigyék el a kukoricát, me' nem vót, mit 'tom én mennyi kukorica, mit 'tom én hány víka. De mentek nígy ökerrel, hogy milyen gálántok,³⁹⁴ hogy mennek nígy ökörrel, viszik haza a kukoricát a zenészeknek! Aztá' nígy ökör után tettek biza fát! Még vágtok, me' vót egy kicsi a fejükbe', aztán kiforrósodtak s vágtok. Miko' má' eladták: na, most van pálinkánk! Űljetek a szánra, s [...] igyunk! Aztán akkor én nem ittam, mer' ügyeltem a hegedút. Én nem ittam, csak vagy egy nyelést ittam belüle. Itt a... miko' má' jüttünk a mük erdőnken lefelé, má' énekeltek, s itt a falun má' énekeltek. Úgy, hogy elárulták magokat, mer' a nyom a szánnok tudod, látszódatt, hogy huvá vitték. Nem felejttem el soha. Sokan menyen az ember keresztül, te Sanyi. Hej, az Istenit!³⁹⁵

Visai zenészek esetében a *gabona* hazaszállításáért aznap este ingyen *tánc* járt a fiataloknak. Tíz *vasárnapra* egy-egy fiúnak körülbelül egy kaszás napszámának megfelelő összeget kellett fizetni, ami zenészenként körülbelül egy szűk napszámnyi összeget jelentett.

A *cigánypénz* és a *házbér* előteremtése nagyobb részben a fiúkra rótt terhet, akik emellett még a multságokra némi pálinkát is kellett vegyenek. A *legénykedéshez*

394 Galant (román), jelentése: gáláns, itt: felvágós, magamutogató.

395 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. december 5-én, Visában.

*kellett zseb is, mondták ezzel kapcsolatban a visszaemlékezők. A szükséges pénzt legtöbb esetben otthonról kérték, ami főleg a szegényebb családok, illetve több táncos korban lévő testvér esetén ütközött nehézségekbe. A szülők inkább elengedték legénygyermeküket napszámba dolgozni, hogy kikeressék a *táncra valót*. A mezősségi falvakban mindenhol előfordult, hogy a legények otthonról tulajdonítottak el terményt és azt eladva fizették ki a *cigánypénzt*, vagy közvetlenül a *cigánynak* adták. E fölött a szülők a legtöbb esetben szemet hunytak. A megkérdezett visaiak véleménye megoszlott erről a jelenségről. Volt, aki őszintén meglepődött a kérdés hallatán, sőt azon is, hogy egyesek bevallották, hogy saját maguk is csináltak ilyet legénykorukban. Néhányan etnikus sajátosságként igyekeztek beállítani a dolgot:*

Votak románok, akik loptak otthonról, hogy legyen a zenészek... és még vot néhány züllött magyar család... Másról nem tudak ilyet magyar családról egyáltalán. Hát szégyen vot az ilyen [...] Énnekem eszembe se' jutott ilyesmi [...] Kértem. És hogy ha nem vot, akkor megértettem, hogy nincs. Akkó' elmentem valamerre dógozni és pézt kerestem.³⁹⁶

A gyűjtött adatok arra engednek következtetni, hogy az 1960-as évek elején–közepén legénykedő fiatalok már többször loptak otthonról. Ebben talán a megváltozott társadalmi és tulajdonviszonyok miatt bekövetkezett morális zavar is szerepet játszhatott.

A téli időszakban a lányok táncrendezéssel kapcsolatos terhei is nőttek. Az ételadásban a visszaemlékezések szerint a gyakori táncalkalmak miatt szinte minden negyedik-ötödik hétvégén sorra kerültek, ezen kívül gabonát is kellett adjanak, általában a fiúk által fizetett mennyiség harmadát vagy felét.

Az 1970-es évekig a tánchely megszervezése is kizárólag a *kezesek* feladata volt,³⁹⁷ akik még általában a *cigányfogadás* előtt igyekeztek helyet szerezni: nyárra egy csúrt, télre pedig egy nagyobb szobát. A tánchelyet illetően egy-egy szegényebb emberrel egyeztek meg, akinek szüksége volt a *házbérre*, vagy olyan nagycsaládos emberrel, akinek egyszerre több gyermeke is táncos korban volt, ami anyagilag megterhelte a családot.

Az öreg Funduj Mihály házában volt sokszor tánc. Szegény család vot, sok gyerek... Azaknak [a gyerekeknek] akkor má' nem kellett házbírt, se' cigánypénzt fizetni. Abban a korba' az öregnek négy gyereke vot táncos. Asztá az öreg szerette a pálinkát, könnyű vót vele megegyezni. Szerette a mulatságot, vot amiko' elengedte a kimondott bér felét is...³⁹⁸

396 Elmondta egy hatvannégy éves magyar férfi. Gyűjtötte Varga Sándor, 1996. május 5-én, Visában.

397 Mezősségi párhuzamokat lásd Kallós 1964: 236, Novák 2000: 35, Pálffy 2001: 298.

398 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. január 12-én, Visában.

A házigazda gyermekének másképp is kedveztek a *kezesek*: fiatalkora ellenére engedték a zenészek előtt táncolni.

A tánchelyért – főleg nyáron – sokszor kalákával fizettek a visai táncosok, egészen az 1950-es évek közepéig.³⁹⁹ Ilyenkor félnapos arató-, vagy kukoricakapáló kaláka is szóba jöhetett.

A téli tánchelység előkészítése – a szobabútorok kipakolása, padok felállítása a fal mellett, söprés – mivel ez házon belül történt, a házgazda dolga volt.

Nyaranta, a két világháború között még előfordult, hogy a románok az utcán is csináltak *táncot*, ilyenkor nem kellett csűrbert fizetniük, sőt a terepet sem kellett előkészíteniük.⁴⁰⁰ A magyarok ezt ebben az időszakban már *szégyen dolognak* tartották, és a visszaemlékezések tanúsága szerint már az első világháború környékén is inkább csűrben táncoltak. Külön *tánc* esetén a második világháború után már a románok is udvarokba, csűrökbe húzódtak be. A *táncos csűr* előkészítése, már a *kezesek*, és az általuk megkért fiatalok feladatának számított.

Meg kellett csinálni a csűr földjét. Egy-két szekér szivályt⁴⁰¹ feldolgoztunk sárnak. Egy oan rendet levértük a csűr földjire, jól ledöngeltük, utánno lehintettük agyaggal, oan lett, mint az aszfalt. Ahol nem vot megcsinávo rendesen, főleg a cigán' előtt ásódtatt egy göder, ott a lány nem tudatt kifordulni.⁴⁰²

A *táncosház*, illetve a csűr döngölt padlóját minden második-harmadik *pár* után megöntözték és kisépérték. Ez a lányok dolga volt.

A két világháború között a visai *kezesek* a faluba Magyarpalatka felől szombat este szürkületkor, a falu melletti dombról már zenélve leereszkedő zenészeket a falu keleti bejáratánál, a *Kapuskánál* várták, innen együtt mentek a táncmulatság helyszínére (lásd *Képmelléklet: 7*).

Az 1950-es évektől a zenészek már a kocsmához, vagy a szállásadójukhoz mentek és ott találkoztak a *kezesekkel*. A *tánc*, a kocsmá, illetve a vacsorát adó család háza között is állandóan kísért a zenészeket legalább az egyik *kezes*. Menet közben folyamatosan szólt a zene, a *kezesek* pedig gyakran *rikoltoztak*, így hirdették a táncot, illetve gyűjtötték össze az útba eső házakból a táncosokat. Ha volt idejük, útközben betértek a kocsmába. Sokszor előfordult, hogy a házas emberek már a kocsmá előtt várták a zenészeket és bevitték őket egy-egy pohár italra, amiért ők zenélni tartoztak. A *kezesek* ilyenkor könnyen kényes helyzetbe kerülhettek: a mulatásba *beleforrósdó* házasemberek közül nehéz volt *kivájni a cigányt*, és arra is ügyelniük kellett, hogy a zenészek józanul kerüljenek vissza a *táncra*.

399 Erre vonatkozóan Kós Károlynál is olvashatunk információkat (Kós 2000 II.: 261).

400 A Visánál polgárosultabb Pusztakamarással kapcsolatban említi Faragó József, hogy a „helybeli románok még az utcán is táncra kerekednek, legtöbbször a magyarok temploma melletti útke-reszteződésnél, a nagy fűzfa alatt, amely árnyával megvédi őket a délutáni nap hevétől. Ilyenkor a magyarok is odakeverednek, azonban ők az utcán táncot soha sem rendeznek. A tánchely (csűr, udvar), és a bál helye (iskola, csűr)...” (Faragó 1946: 32).

401 Szivály: sárga, ragacsos föld és a cséplésből maradt polyva (törek) keveréke.

402 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. december 12-én, Visában.

A zenélés megkezdésére a *kezes* utasította a muzsikust, utána azonban csak akkor szól bele a mulatság menetébe, ha ráadást akart kérni, vagy ha valami miatt nem tetszett neki a zene. A *kezes* azt is megengedhette magának, ha rosszul táncoló lányt kért fel, hogy a szokásosnál hamarabb leállítsa a zenét. Egy-egy *pár*, illetve tánc, esetleg dallam hosszát maguk a táncosok is befolyásolhatták. Az 1940-es években, mikor a *lassú cigánytánc* kezdett kikopni a használatból, többször előfordult, hogy a legények más, gyorsabb tánc muzsikálására utasították a zenészt.

Arra is a *kezesnek* kellett ügyelni, hogy a zenész két *pár* között ne pihenjen túl sokat. A *kezes* feladatai közé tartozott, hogy a táncok rendelését szabályozza. Általában, ha valaki a *páron* kívül egy táncot akart rendelni, azt szabadon megtehetette, ilyenkor illett zsebpénzt adni a zenésznek. Ha egyszerre többen kértek különböző táncokat a zenésztől, akkor ott a szervezőnek kellett döntenie. Határozatlan *kezesnél* ezekből gyakran veszekedés, verekedés is származhatott.

A *tánc* végeztével este a *kezesek levették a gondjukat a cigányról*. Az első világháború környékén még a belső-mezősegi falvakban jellemző volt, hogy a zenészek ilyenkor elmentek a kocsmába, ahol a házasemberek várták őket. Visában az 1950-es évektől a *másfalusi* zenészek az egyik helyi táncosnál húzták meg magukat.⁴⁰³ A szállásért és a reggeliért szintén muzsikálással fizettek.

Néhány Kis-Szamos menti település esetében (Kecsed, Girolt) tudunk arról, hogy *tánc* rendezői, az *újkirályok* egész évre visszamenően ítélkező és büntető funkcióval rendelkeztek a legénytársaik felett (Kós 2000 II: 257–258).⁴⁰⁴ Mindez az egész fiatalság vezetésével kapcsolatos funkciót sejtet. Ennek a Belső-Mezősegen csak halvány párhuzamait láthatjuk; itt a *kezesek* kizárólag a táncalkalmakon és azok megszervezésekor rendelkeznek az előbbiekhöz hasonló jellegű jogosultságokkal.

A hivatalos szervek (rendőrség, csendőrség, esetleg a faluvezetés) és a táncos közösség közötti közvetítő szerepet is a *kezesek* látták el. Ez a legtöbbször az engedély beszerzésére és az ezzel kapcsolatos felelősségvállalásra korlátozódott. Ilyenkor, baj (verekedés, tűzvész) esetén a *tánc* rendezőit kérték számon.⁴⁰⁵ Visában például 1943 pünkösdjén tűz ütött ki a *táncos csűrben*, ami átterjedt a szomszédos házra is. A szomszédok az anyagi kár megtérítését követelték, de végül perre nem került sor, a fiatalok ugyanis közös munkával, a *kezesek* által szervezett építőkalákával nagyjából helyreállították a kárt. Teljes mértékben nem tudták mégsem tudták kártalanítani az érintetteket, mivel a *táncra* a *kezesek* nem kértek engedélyt, így a biztosító nem fizetett.

403 Visában az 1950-es évektől többnyire az *Újfaluban* élő Chesăuan Indrei és családja szállásolta el a Magyarpalatkáról, vagy Bărăból érkező muzsikusokat.

404 A rendfenntartással és büntető rítussokkal kapcsolatban lásd Kallós 1964: 239, Novák 2000: 35, 62–63, Pálffy 2001: 306.

405 Székről tudjuk, hogy a csendőrség, később pedig a rendőrség, nyomozáshoz is igénybe vette a *kezesek* segítségét, a kommunista rendszerben a falu vezetése gyakran velük szerveztette meg a fiatalok közmunkáját (Novák 2000: 32–36).

Legtöbbit táncótak nálunk, me' vót a... csűr [...] S akko' [...] negyvenháromba', pünkösöd harmadnapján [...] Mihály, Nagy Miklóse, így mondtuk [...] Riasztópisztollya' [...] fellútt oda [a szalmatetőre], s akko' meggyútatta a pajtát. Szalmávó' vót befedve [...] Leégett teljesen [a csűr], még a szomszéd-ba' is min' leégett [...] Meg vótunk ijedve [...] Tettük a vizes lepedőket, aztá' megállt a láng. Nem ígett le [a házunk] [...] Fetettük a vizes lepedőt a nádron, s akko' [...] Há' közél vót a ház [...] A vizes lepedő, az kifogta, az nem engedte. Há' mind önteztük, állandojan. Akko' nem jüttek pompierek⁴⁰⁶, me' a falubu' votak az emberek. Akko' sok nép vot itt. Akko' máskeppen vot. Há' nem büntették meg... még bátyám vót a kezes, nem vót engedő [engedély], aztá' elmaradt úgy [nem kaptak kártérítést] [...] Valami százharminc forintot adtak, u' hogy kártérítést... azt átadto szomszédnok idesapám [...] Me' annak leígett mindene... Közél vótunk egymásho'.⁴⁰⁷

Visában a tánc megrendezését a két világháború utáni időszakokban (az 1920-as évek elején, az 1940-es évek közepén–végén), valamint a tévesztés ideje alatt kötötték engedélyhez a román hatóságok. Az 1941 és 1944 között kiépülő magyar közigazgatás alatt is engedélyköteles volt a táncrendezés, amit különösen a front közeledtével vettek szigorúan a csendőrök. Az engedélyért fizetett összeget a kezesek igyekeztek kigazdálkodni. A visszaemlékezések szerint a tévesztés alatt jóval könnyebb dolguk volt, mivel a zsuki, illetve kötelendi román rendőrök a pénz helyett elfogadtak pálinkát is, az 1960-as években pedig többször előfordult, hogy egyszerűen meghívták magukat a mulatságra, ahol az engedély helyszínen való kiadása, és ellenőrzés címén néhány óráig vendégeskedtek.

Ez a tolvaj milicia,⁴⁰⁸ ezek rendesen jüttek. Osztán ük benn a házbo' ettek, s ittak, s mük künn táncótunk. Na, osztán, miko' eljütt ki, felborzolva, hogy táncoljon, nekifogatt ú is táncolni, mer' a fiatalak búttak reá [...] Jütt oda, hogy a fiatalság őrizkedjen, s hogy egyék, s hogy igyék! [...] A tolvaj [...] Ritka bálunk vot, miko' nem jelentkeztek. Pedig mentem előre, me' akko' Kötelenden vót a néptanács. Mentem előre, s kértem engedét, s mondtam neki: né' szombat beste van bál, megengeded? Meg! Nesze! Adta a papírt. Há' mit füzetté... egy ötezer lei, vaj tízezer lei vót az engedé'? Miko' hogy [...] Adak e' kicsi engedét, de ügyelj! Te felesz! [Te vagy a felelős.] Én felelek. Te vagy a kezes? Igen. Írta föl a nevem. De monda, ho' jün [...] Aztá' csak jelentkeztek mind a ketten, fegyverrel, mindennel [...] Osztá' szitták meg magokat, mentek a faluba, ültek a csárdábo', egész ameddig bégyűlt a fiatalság, s osztán jüttek hazafelé. Osztá' mentek bé a fiatalak közé be a csűrbe. Sokszó vót, hogy nem is mert táncóni, mer' fílt, hogy valamelyik vaj e' fávol odab...sz neki.

406 Pompier (román), jelentése: tűzoltó.

407 Elmondta Kiss József *Harangozó* (1929). Gyűjtötték Pattantyús Gergely és Varga Sándor, 2011. június 4-én, Visában.

408 Miliția (román), jelentése: milícia, itt: rendőrség.

*Ilyen eset is vót! Há' hogy gondolad! Ittas az ember nem törődik. S neki nem lett vona szabad, jüjjen a fegyverrel. Osztán megszították magokat, s mentek a dógakra. Nem csáltok azé' soha semmit. Amelyik akadatt [kötozködött], megmondtuk [feljelentették] osztá' azt hitták másnop posztra [rendőrös], s megbüntették. Fegyelmzették, vaj adtak vaj két poffat nekik.*⁴⁰⁹

A rendfenntartás, a veszekedő-verekező legények csitítása, a táncról való eltávolítása meglehetősen nehéz feladat volt, mivel a fiatalság táncos összejöveteleihez a legények testi erejének fitogtatása is (hangoskodás, birkózás, lökdösődés, verekedés) is hozzá tartozott. A siker általában a kezesek tekintélyén, testi erején múlt, illetve azon, hogy adott esetben hogyan tudták megszervezni a segítségüket.

[Volt valami baj a táncon, hogy magának mint kezesnek közbe kellett lépni?] *Hát olyasmi vót, olyasmi vót elég sok... Csak osztán én mindig a békességet... [kerestem]. Aki nem viselkedett rendesen, azt kitessékeltük. Egyszer... a [Nagy Bendí] Miklós bácsivol vot a bajunk. Há' bejött a táncbo loháton [...] Be a házbo! Nem is vették észre... Táncot mindenki, s egyszer Miklos bácsi a tánc közepin, loháton. Ej, a szentségit a Miklos bácsijának! Há' hogy jütt ide be? Ej, kezdett figurázni. Na! Kivittük onnét a loval... de aztá' nem... nem vertük meg, há' nem... Mit tudom én, már házas ember vot... szigyelltük. Há' nem tudom, hogy milyen esze vót, vagy bolond vót... Há' józan nem lehetett, me' józan ember nem csinát ilyet. De, hogy bejőjjen annyi fiatal nép közé! Egy loval együtt... [Hogy fért be?] Hát tudja a csuda! Nem nagy ló vót! Há'... egysze' csak mindenki visigál, hogy Miklós bácsi benn van a loval... a tánc közepin. Oda Árpíékhoz jött be... Há' megverték vona... Talán karácsony vót, vagy nem 'tom mi. Nem engedték, ho' megverjék. Én mindig abba' jártom, ha lehet küszöböljük ki a bajt. Ne verekedjenek, me' az szégyen dolog vót...⁴¹⁰*

A fenti példa konszolidált korszakra vonatkozik. A világháborús időszakokban elszabaduló indulatokat, a téesz megalakulása környékén kiéleződő társadalmi elletétek miatti feszültséget már nehezebb volt kezelni. Ezekben az időkben, határozatlanabb kezesek alatt sok volt a verekedés. Veszekedésre sok minden adhatott okot: legtöbbször a térhasználati rend be nem tartása, vagy a zenésztől rendelt tánc, dallamon kaptak össze a legények.⁴¹¹

*Emlékszem, itt nálunk is csürbe, sok ideig vot nálunk is a csürbe' a tánc [...]
De elég sokszor összeverekedtek itt is. Például eljött a milicia ide, a csendőr.
Kötelenről. S itt vot egy köteleni fiu. Az táncolt, s min' bujt a cigány eleji-*

409 Elmondta Papp József *Malvin* (1941). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 21-én, Visában.

410 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. február 24-én, Visában.

411 A magyarpalatkai zenészek elmondása szerint volt néhány falu (Magyarpete, Mezőgyéres) ahová félve jártak zenélni, mert még az 1980-as években is napirenden voltak a verekedések.

be. Román vot, román világ vot, gondolta, hogy neki szabad. Erre a magyar fiuk megpofozták. Akkor, amikor ment haza, meglesték, úgy elagyabugyálták, hogy nem birt hazamenni, bevitték [itt Visába] egy romány házhoz. Megverték jól, de aztán a másnap ment innen egy román asszony, hogy értesítette a szüleit. Másnap aztán elvitték a magyar fiukat innen [a kötelendi milíciára] és úgy elverték, Sanyi, hogy a fejükkel a falba! Beengedték a kötelendi civileket hozzájuk [...] s azak elverték szeginyeket.⁴¹²

Belső-mezősségi adatok szerint különösen nehéz helyzetbe kerülhetett a kezes a kitáncoltatás esetén. A megszegyenítő rítussal, a felkérést visszautasító lányokat büntették a legények. Visában és más szegényebb faluban ez ritkán fordul elő, a visaiak egy része nem is ismerte ezt a jelenséget. *Gazdafalvakban* (Vajdakamaráson, Mezőkeszüben és főleg Széken), ahol a társadalmi különbségek nagyobbak voltak, gyakrabban fordult elő a kitáncoltatás. A gyűjtött adatok arról tanúskodnak, hogy a gazdagabb családból származó, esetleg egyke lányok merték megkockáztatni, hogy visszautasítják az őket felkérő legényt. A megsértett legény ilyenkor természetesen igyekezett valahogy bosszút állni. Visában az illető általában összebeszél a barátával, másokat lefizetett, hogy ne *vegyék a lányt táncolni*.

[Olyan volt-e, hogy hívták a leányt táncolni, de a leány nem ment el?] *Nem engedték táncolni, [a sértett legény] lefizette a fiúkat [...] Nem jártuk meg így azér', mer' én csak egy cigánfiúval nem akartam elmenni táncolni. Mindenkivel mentem, de avval nem akartam, avval a cigánnal. Azt mondtam: nem menyek! Mer' olyan... Mit tudom én... Nem tetszett nekem [...] Mind úgy ölelt magához ni. Meg akart puszilni, s én úgy haraguttam arra a cigánra. Gondoltam: olyan büdes vagy, én veled nem táncolok! [Azután] nem hagyott édesapám a táncba. Aszongya: nem táncolsz a cigánnyal, akkor ülj itthon! Ne csak a nagylegényekkel táncolj!⁴¹³*

Ez viszont keresztezte a kezes érdekeit, mivel a lány, ha nem táncolt általában nem is fizetett. Kitáncoltatás más faluban is csak akkor fordult elő, ha a legénynek *elég ereje volt* (fizikai értelemben, vagy társadalmi pozícióját tekintve), illetve sok barátja, akiket a lány udvarlója, fiútestvére, végső esetben pedig a *kezesek* ellen tudott fordítani. Ilyenkor a megsértett fiú barátja felkérte a lányt, és amikor a zenész előtt táncolt vele, leállította a zenészt, az érintett legény pedig azonnal *marsot* húzatott a zenészekkel. A készenlétben álló barátok seprűt adtak a lány kezébe, hogy azzal táncoljon, és igyekeztek kiszorítani a megszegyenített lányt a *táncról*. Az akciót alaposan meg kellett szervezni és gyorsan végre kellett hajtani, mielőtt a lány esetleges pártfogói, illetve a *kezesek* felocsúdtak volna. Ezek az esetek a legtöbb

412 Elmondta Kiss (Gáspár) Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* (1923). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

413 Elmondta Papp Sára *Palanyec* (1941). Gyűjtötte Virág Rita, 1998. január 23-án, Visában.

esetben (főleg széki adatok szerint) általában véres verekedésekkel, bicskázásokkal végződtek. Következésképpen pedig az volt, hogy a lány szegényében hetekig nem mert mutatkozni a fiatalok előtt, néha az érintett családok között harag is keletkezett, amiért nem egy esetben a *kezeseket* is felelősnek tartották.

A táncolni nem nagyon tudó *maradékok* felkérését viszont következésképpen nélkül visszautasíthatták a lányok.

Hasonló, a szakirodalomban korábban nem ismertetett jelenségről, legény *ki-muzsikálásáról* van tudomásom Visából. Ez a rendelkezésemre álló adatok szerint szintén ritkán fordult elő és mindig a *kezesek* kezdeményezték azon legények, ellen, akik többszöri figyelmeztetés ellenére sem fizették ki a *cigánypénzt*. Legtöbbször a két *kezes* egy óvatlan pillanatban, feltűnés nélkül igyekezett kitessékelni a táncról az adóst. Személyes ellentét esetén azonban előfordult, hogy megvárták, míg az illető a zenész elé ér, akkor *leállították a muzsikát*, majd megpróbálták a *hibást kilökn*i a táncról. Ez akkora sértésnek számított, hogy szinte minden esetben verekedéssel végződött.

Itt nállunk sok ideig vot tánc. Vot egy régi csürünk, nádfedeles vót... Az uram engedte, mer' ott az anyosoméknál is ott is sokat vot fonó is és táncmullat-ság is [...] Megtörtint... hogy nem fizetett... XY. Tudom, hogy pont éngem vett el táncolni. Én egisz nap táncoltam, pedig menyecske votam [...] Megvot a két fiam! De egisz nap táncoltam! Nagyon szerettem a táncot! És [XY] elvett táncolni, s azt mondta [a kezes]: nénika, ne menjen táncolni! Mer' leállítom a cigányt, mikor odakerülnek XY-al a cigány eleibe! Mondom: nekem te nem parancsolsz! De elmentem táncolni [XY-al], s miko' odakerültünk a cigány eleibe, leállították a cigányt! [Mert, hogy XY nem fizetett és akkor ne táncoljon?] Há'... csak azér'! De én ugy megszegyelltem magam! [...] Én tudtam, hogy nem miattam [történt], de hát én gondoltam, ha már én a házi vagyok, há' csak azt a szígyent nem csinálják meg! De... éppen, éppen velem történt meg! [...] Nem engedték, hogy muzsikáljon a cigány! Addig, amég ki nem jön a táncbol. De össze is verekedtek akkor!'⁴¹⁴

Szintén a rendfenntartáshoz tartozott a *bámulók rendezése*. A napközben *táncra* ellátogató asszonyok, télen, a *táncosházban* a helyszűke miatt sokszor zavarták a táncot. Este ugyan mindig hazamentek, de a *kezesek* gyakran már korábban megpróbálták őket *útra tenni*, különböző praktikákkal kikergetni őket: például cigaret-tapapírba csomagolt erős paprikával kifüstölték őket.

A gondosabb *kezesek* a tánc körül sündörgő, még nem konfirmált gyerekeket is szemmel tartották. Az ügyesebb leányokat igyekeztek *felvenni* a táncba, növelve ezzel a fizető táncosok számát. Sok visszaemlékezés szól arról, hogy a szülő bort, pálinkát ígért a *kezeseknek*, ha a serdülő lányát elviszika a *táncra*. Más esetben (bár

414 Elmondta Kiss (Gáspár) Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. február 13-án, Visában.

erről lényegesebben kevesebb adat szól) a szülő gyermekét féltve pontosan az ellenkezőjére igyekezett rábeszélni a *kezest*. Más, mezőiségi falvakból származó adatok szintén kiemelik a *kezeseknek* párválasztásban játszott szerepét.

A rendelkezésre álló adatok arra engednek következtetni, hogy fiúgyermekek fegyelmzése a táncon nem tartozott a *kezesek* közvetlen feladatai közé. A *nappali táncon*, a táncos térhasználatban az idősek eleve a zenésztől távoli helyekre szorították a kisebbeket: télen a *táncosház* előszobájába, vagy a pitvarba, nyáron pedig a csűr nyitott oldalához. Sötétedéskor a nagyobb legények hazakergették a gyerekeket a *táncról*.

Másfalusi, ún. *idegen legény*⁴¹⁵ általában csak úgy mehetett be a *táncosház* telkére, ha volt rokona, vagy ismerőse a *táncon*.⁴¹⁶ Ellenkező esetben könnyen előfordult, hogy megverték, vagy kövekkel dobálva elkergették a helyi legények. Ezt elkerülendő a vendégnek ajánlatos volt azonnal a *kezeshez* fordulnia. A *kezes* ilyenkor általában bekísérte a csűrbe, vagy a *táncosházba* az illetőket. Ha barátságos volt a *kezes*, azonnal *felállította* a vendéget és behúzta a táncba. Az ezzel kapcsolatos lehető legudvariasabb gesztus az volt, hogy megkérdezte, kivel szeretne táncolni, majd a kiválasztott lányt odavitte a vendéghez és átadta neki. Előfordult az is, hogy tánc közben az üldögélő vendég előtt a *kezes* megforgatott, esetleg röviden megtáncoltatott egy lányt, és azt azután átadta neki. Rossz táncos lányt adni meglehetősen nagy sértés volt, amit a vendég meg is jegyzett magának és viszontlátogatáskor igyekezett valamiképpen bosszút állni.

Az *idegen legény* önmagától nem állhatott fel táncolni, és ha *fel* is *állították*, igyekezett a táncter félreeső sarkában, a helyieket nem zavarva táncolni. Külön kitüntetésnek, a barátkozási szándék kinyilvánításának számított, ha a zenész elé tolták. Ebből azonban, főleg feszültebb időszakokban (háború utáni időkben) még akkor is baj történhetett, ha a *kezes* pártfogolta a vendéget.

[Samu bácsi miért ment a kötelendi *tánchoz*?] *Elmentem, me' vot egy Danila... az, a Lancsáé. Jó barátaim vótak, tudja? Tudta, ho' jó táncolak, me' vót itt Visábo' a táncnál. Gyere Samu, aszondja, menjünk a tánchoz! Adok én e' leánt, e' jó táncos leánt, hogy táncolj vele [...] Aztá', milyen... az ember. E' vasárnap.... kicsit fel vótam ötözve, elmentem a tánchoz. Táncoltak ott, még az is aki megölte ennek az Ágnisnak a... bátyját, Kelemen Jánost [egy visai embert a háború után]. Az is táncolt... Az nem szerette a magyarokat [...] Amiko' elmentem oda előre [a zenekar elé], ő [Kelemen János gyilkosa] járt, hogy bújjon oda, hogy ő... üssen meg, tudod? De ingemet ezek a Lancsáék nyomtak a zenész elé. Az kezdett búnni oda a közelembe. Ecce' kiátott a Danila annak, hogy belébújjik [beleavatkozik], tudod? Mérgibe'. Én akkor kezdtem húzódni hátra. Idegen falu, nem... [mertem a zenész előtt maradni] Nem, nem nem! Ott táncolsz! aszondja Danila. Az [a támadó] férement. Egy menyecskeve' táncolt és férement és nézett onnét [nevet]. Aztá' táncoltam,*

415 *Megyünk idegen legénynek* mondták a visaiak, ha más faluba mentek táncolni. A románok hasonlóan mondták: *Merem la turení*, jelentése kb.: idegenbe megyünk.

416 A táncos vendéglátás szokásáról bővebben lásd Varga S. 2017a.

aztá' ajjajaj! Úgy táncoltattam a leányokat, hogy... [Aztán nem volt baj?] Nem. Há' ültem vaj három, négy pár táncnál ültem. Aztá' má' jüttek is a leányok: gyere Samu! aszondja, táncoltassál ingemet!⁴¹⁷

A *kezeshez* hasonlóan járhatott el bármelyik legény, ha barátja, vagy rokona volt az idegen legény. Ha senki nem állította fel az idegen legényt, akkor az egy rövid idő után eltávozott, sokáig *ülni a táncon* szégyen lett volna.

Sipas Pista báty és Pántya Grigor [két széki táncos]... elmentek Visábo [a táncra]. S osztán... Pista bácsi az nagyon jól tudta a járást, me járt Visábo e' lányhoz (...) Azt mondta Grigorinak, ho' gyere barát velem, me' ott jól táncalunk, múlatunk! S közbe csalódtak, me' nem állította fe' senki se üket. Struccból [dabcól] kijöttek, s benn járt a pár [táncoltak], s Grigor báty belépiszkolt [beszélgetett] a cseberbe.⁴¹⁸ S akkor, ha lejárt a pár, jöttek ki [a visai táncosok] elizadva... Aszitték falevél a vízbe'. Hajtották fére, s ittak..., s észrevették, hogy mi a helyzet. Osztán keresték üket [Pántya Grigorékat], de nem kapták, me' bébüttak a dísznóólba. Regge' miko' virradt, akko' búttak ki, s irány haza!⁴¹⁹

Jól sikerült látogatás után illet visszahívni a vendéglátókat, gyakran a haza is vitték őket.

Az *idegen legény* intézménye a helyi kislakosságú falvak esetében az endogám tendenciákat enyhítette. A szokásjoghhoz ugyanis hozzá tartozott, hogy a *kezes*, vagy a vendég barátja, rokona által felkért helyi lány *elvéallaja a legényt*. Ez azt jelentette, hogy a tánc után a legény hazakísérhette, beszélgethetett vele. Ha már ismerték egymást, nyáron az is előfordulhatott, hogy a legény ott hált a lányos ház szénapadlásán. Ez a vállalás együtt járt a táncsal; a leány nem igen utasíthatta vissza a *kezes* ilyen irányú kérését. A visai lányoknak csupán a második világháború utáni időszakban nem kellett hazavinniük magukhoz a román faluból (főleg Kötelendről) jött *idegen legényt*.

[Mit csináltak, ha jöttek idegen legények?] Kaptak táncolni... Miko eljütt, akko' felhuzták, s na: evvel a leánnyol menj!... Adtunk nekiek lányt, s ha románok votak, akko' adtunk nekiek e' román táncot. Táncoltak csak ük magokra. S aztán sokszor táncoltak többet is. S ha magyar leginyek votak, akkor táncoltak versent a többivel, s aztán este még elvitték a leányokhoz. Aztán még ha lehetett meg is verték. Na: melyik leányhoz akarsz menni? Akkor megmondta: ni, te, én ehhez elmennék. S akko' a barátja elvitte [...] De vót oan leány is, ho' nem fogadta el, s akko vitte máshoz, amelyik el fogadja [nevet]. Sokféle bajok votak ezekkel. Nem verték meg, [ha az is-

417 Elmondta Timándi Samu Gyéresi (1919). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. augusztus 14-én, Visában.

418 A *táncosház* bejáratánál általában ivóvizet tartottak egy veder alakú, egyfülű edényben, *cseberben*.

419 Elmondta Serestély Márton Hárász (1936). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. április 10-én, Visában.

merősei] *ügyeltek utánno, hogy ne bújjon reá [ne támadja meg] senki [...]* *A kezesek adtak nekik [az idegen legényeknek] lányt. Me' hát az [a kezes] rendelkezett a cigánnyal, s osztán... ű intézte, hogy ne legyen hiba, s panasza. Csakhogy nem igen jüttek. Innét Kötelendrül még jüttek románok, me' közél van. Aztán Báré az egy román község, ott vót cigány [zenész] mindig... osztán nem jüt senki sem [...]* *Idegen leginy nem vehetett [nem kérhetett fel] lányt! Ült addig, amíg kapott leánt. S ha nem, akkor nem táncolt. De hát adtak [...]* *hogy táncoljon! Nem kérdezték kivel akar. Adtak e' jó lánt, amelyik jól tud táncolni. Osztán vótak leányok, akik tudtak jól táncolni [...]* *Táncolhatott három párt is, nem kellett fizessen. Például votam Palatkán is egysze' a táncnál. Ott annyi vót a román, hogy magyar kevés vót. Vót tánc ott is... adtak táncolni nekünk, s öste elvittek a leányokhoz is. De vót barátunk, na, akit jól ösmertem, s vót nálunk. Má' én is leginy votam, s én is elvittem ütet [visai lányokhoz]. Ugy hogy csak úgy mehetett az ember, ha vót valakie üsmerőse, jó. Az ott ült a kapuba, addig, amíg én eljüttem a leántul, hogy nehogy valaki bájüjjen, hogy meggallyazzon [megverjen], vaj kihúzzon!⁴²⁰ [Szokás volt, hogy kihúzzák?] Há' künn még meg is verték! A keszütek egysze' azt mondták, hogy mentek valami idegenyek, osztán elvitték [őket] a leányokhoz. S egyet megfogtak, s bétették egy olyan nagy tekenyőbe, melyik meszes vót. A hátával lefelé, s mind megfőtt mésszel!... S elment haza meszesen. Csufolkodtak sok helyen.⁴²¹*

Másfalusi táncra lányok csak akkor mehettek el, amikor betanult népszínművekkel „turnéztak” a környező falvakban (Beke 1993: 26), vagy ha egy odavaló rokonuk elkísérte őket. Az 1960-as évektől azonban ez a szokás is változott, példákat tudunk róla, hogy Bonchidán szolgáló visai lányok elmentek az ottani táncmulatságra, a *kicsitáncon* is előfordult, hogy a faluba rokonlátogatásra érkező *idegen legénykéék, leányok* jelentek meg.

Vendégnek számítottak azok a házasemberek is, akik nyáron a disznósorda behajtása után ellátogattak a táncra. Ilyenkor a *kezes adott nekik egy pár táncot*, amikor a házasemberek a számukra felkért lányokkal egyedül táncolhattak, a fiatalság ekkor nem táncolt.⁴²² A *kezesnek* kellett ilyenkor kezelnie azt a helyzetet is, ha az esetleg ittas vendég *beleforrosodott a mulatságba* és többet is akart táncolni. Ezt nyáron még elnézték neki, hiszen a csűrben volt elég hely, de a *táncosházban* már szűkösen fértek el. A határozottabb *kezes* ilyenkor kitessékelte a vendéget, vagy pedig pénzt kért tőle.

Visában a gyűjtött adatok szerint a *kezesek* a gyerekek táncitanításában csak közvetve vettek részt: a gondosabb táncszervezők bíztatták a fiatalabb legényeket, hogy ne szégyelljék magukat, kérjék fel a lányokat. A *táncon*, napközben egy-egy al-

420 A *kihúzás* azt jelenti, hogy az *idegen legény* haragosai elmennek ahhoz a lányhoz, aki fogadta az *idegent* és kihúzzák a telekről, majd megverik.

421 Elmondta Fodor József Öreg (1907). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. március 3-án, Visában.

422 Volt, aki ezt tréfásan a *disznók táncának* nevezte.

kalommal a *félfizetések* a zenész közelébe engedték, ahol egy pár erejéig táncolhattak. Ritkán előfordult, hogy kivételes tehetségű kislegényeknek megengedték, hogy táncoljon a zenész előtt.

Éppen mos' beszéltük evvel az Erzsi nénivel, innét a szomszédból, hogy itt is a csűrbe' tánc szokott lenni és itt megin' szembe velünk, itten is tánc szokott lenni [...] És mondja [Erzsi néni], hogy hát osztán: te ezerkilencszáz-ötvennyolc-ba', akko' léptél be a nagytáncba. Volt egy Amáli néni, ott a csűrbe... 'tom jól, hogy én még oan... [kicsi voltam]. Tehát nállunk az vót a szokás... hát gatyábo jártunk és mezítláb voltam, s elmentem... Egy oan ládo volt, gabonásláda a csűrbe' és oda én felültem és én odanéztam, melyik hogy táncolt, ki hogy táncolt. S van itten egy Fodor Mihály, Ripa Mihály [...] s egysze' aszondja: ej, kicsi Császár, gyere ide le! Me látom, hogy ott játszódnak a láboid te! [...] Gyere ide le! S volt egy Puju nevezetű zenész. Na, Puju! Húzd a verbunkot! Én egy gatyábo' és mezítláb... Min' körbeálltok a leginyek. És ütöttem a lábomat, hogy pirosra ütöttem őket... de nem hagytam magamat! Így felemeltek és így dobtak fel a csűrbe né! Dobtak fel a csűrbe, hogy... Ez igen! Ne tanuljon ő tőlünk, hanem mi tanuljunk tőle! Odajött egy Pulyka Mihály nevű, kezes vot... nekem az unokatestvérem és aszondja: te! A bürkit! Te, te, te nagyon jól táncolsz, te fiú! Asztán má' én... kicsit oan szégyenlős votam... De má' más évbe'... Na, gyere fiú be a táncba! Ők engemet ingyen [hagytak táncolni].⁴²³

A *nagytánc* teljes jogú tagjává válásának folyamatát sok tényező befolyásolhatta. A téli időszakban kisebb volt a táncos közösség, amíg házaknál, szűk helyen táncoltak: ilyenkor hamarabb elzavarták a liminális korszakban lévő serdülőket. Nyári *táncokon* az ellenkezője volt jellemző: a jelenlévő szülők, rokon legények-lányok biztatgatták a kezdőket, és a *kezesek* is örültek a fizető táncosok számának gyarapodásának. A fiatalok ügyessége, tánc tudása, valamint a táncra használt tér nagysága mellett befolyásoló tényező lehetett a táncosok gazdasági helyzete, a *cigánypénz* és *házbér* nagysága, a táncos közösség létszáma, illetve a fiatalabbakat pártoló, vagy elutasító magatartása. Ez utóbbiban a *kezesek* fontos szerepet játszottak.

A keresztelő megszervezése

Az 1950-es évekig a keresztelőt csak szűk családi körben tartottak. A közösen elfogyasztott vacsora után általában énekeltek, de arról nincs adatunk, hogy táncoltak volna. Az 1960-as évektől a keresztelő presztízse fokozatosan nőtt, a meghívottak létszáma bővült, és az is egyre többször fordul elő, hogy egy szál zenész muzsikájára, vagy lemezjátszó, később magno zenéjére táncoltak.

423 Elmondta Kiss Zoltán *Császár* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. március 3-án, Visában.

Akkó' keresztetük Zolit, a Bufetesét. Vót Zoltinak e' tesvére, Sári, aki pont az iskola mellett lakik... Aztán avval is milyen táncot vertünk le ketten Sári néninél. Az is úgy verte a csizmáit, hogy csak na! Az anyja az ágybul nízte, me' beteg vót az öregasszon'... Jaj, Sári! Hogy én nem tudtalak tégedet fű-nak csinálni! [nevet] Erzsí, a Zsiguca felesége hátul a kicsi ablakon nézett bé, hogy mi' csinálunk, hogy táncolunk, hogy mulatunk. Me' ő nem vót a keresztelón. Nem tudtam alunni! Aszondja: egísz újjel, ha hallottam, ho' milyen jól mullattok [nevet]. Erzsí néni, a Birdok András felesége lebontotta a kontyomat. Valami oan.... csíkat vett el és felkötette a hajamba', s úgy táncoltunk [nevet]. Ki tudja miket csinátunk! Annyiszó' emlegeti Zolti, a koma is, Erzsí [a felesége] is, hogy fiatal korunkba' mennyit mulattunk.⁴²⁴

A 2000-es években, néhány, korábban a táncházmozgalommal kapcsolatba került fiatal szülő már szinte egy lakodalommal felérő keresztelőt tartott, amire magyarpalatkai zenészeket hozatott. A zenei szolgáltatás megszervezése ilyenkor általában a fiatal apára hárult.

A sorozás és bevonulás megszervezése⁴²⁵

A sor alá menésre Visában 1994-ig hagyományos módon cigányzenészeket fogadtak. A sor alatt lévő legények közül, az amúgy is *kezeskedő* legények vállalták a szervezést. Erre az alkalomra a zenészek általában drágábban jöttek el, mint egy hétvégi táncre, hiszen – a két világháború közötti időben – két napos *táncot* rendeztek ilyenkor. A sorozásra nem kísérték el a legényeket a zenészek, hanem a faluban maradtak. Ekkor az ellenőrzésüket átvette egy fiatalabb fiú, akit a *kezes* jelölt ki korábban. A besorozottak visszatérte után gyakran másnap délig tartott a mulatság. Az 1950-es évektől kezdve sorozáskor csak egy nap rendeztek *táncot*, ami másnap délelőttig tartott. a zenész ellátásáért ilyenkor a sor alatt lévők szülei voltak felelősök.

Miko vótam én sor alatt. Sanyi. Ajjaj! Amnyi cigány muzsikált ott Mikiéknél a házba, hogy... Hány vót? Vagy kilenc? Aztán fogadott az a román fiú is Nyerges... egyedül három cigányt. S nekünk öt! Az nyolc, s vót még egy purdé, kilencen vótak. Miko' nekifogtak muzsikálni ott Mikiéknél, há' aszítted, hogy az a nádfedelees ház elrepül! [...] Másnap oan kilenc órakkó' víge lett, s akko' mentünk végig a zenészekkel Árpádékhoz. Ismered eztet a Csüri Árpádot. Miko bementünk a házba az egész zenísszel oda, az apja egy hordó bort dugott ki. Aztá' nyírjad, hogy menjen! Érted? Az úgy vót [...] Mük, akik kellett menjünk katanának. Vótunk sor alatt [...] Vonattal a Zsuki álló-

424 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

425 A vajdakamarási sorozásról és bevonulásról, mint táncalkalmakról Pálffy Gyula tudósított (Pálffy 2001: 287–288).

másra, s onnét gyalog hazáig! Énekelve a Zsuki hegyből, énekelve hazafelé! Hogy a hegybe' vótak küdve a gyermekik, hogy miko jönnek a regruták, hogy menjenek elejbe a zenészekkel. Ki a hegybe [...] Miko?... jüttünk sor alól haza. Ako' jüttek elünkbe a fiúk, mindenki e' liter borral, s a zenészekkel... Na, mük laktunk ott legközelebb, ahogy lejüttünk, hozzánk mentünk bé leg-hamarább... ott vót a vacsora. Egy tötött káposzta, vagy tyúk vágva... Ef-félét vacsoráltunk mük a fiúk. A zenészek má' azelőtt má' ettek. Na, onnét asztán mindegyikhez mentünk a házhoz... zenészekkel vígig a falun. Úgy muzsikáltak! S énekszóval, lassan, nyugadtan. Oan énekeket, hogy Visa repül el... olyan nota vot. Hajjajaj! Na, azoknak a fiúknak a tesvérek, a rokonság mind gyüttek oda össze [...] Melyik napra, hogy kellett menni sor alá, azan a nap este be vót fogadva a zenész. Aztá' azon íjjel egísz reggelig ott mindenki táncolt. Aztat a regruták fizették. Másnap amíg bírtál mulatni mulattál, s aztán ott eldültél az asztalnál. Lefeküdté és ott aludtál. Ez vót a szokás. De szíp vót minden esetre...⁴²⁶

A rukkoláskor a bevonulást megelőző éjszaka táncot rendeztek a behívóparancsot kapott legények. Ez gyakran nagy terhet rótt rájuk, illetve a szüleikre, mert a két világháború közötti időszaktól kezdve nem mindig egyszerre történt a bevonulás, így tudunk olyan példáról, hogy valaki egyedül fogadott zenészt a rukkolására. A tánc utáni délelőtt a berukkoló fiatalok végigjárták a zenészekkel a falut, elköszöntek a rokonoktól, majd a fiatalság kikísérte őket a falun kívülre, a zsuki állomás irányába.

A lakodalom szervezése⁴²⁷

A lakodalom, mint táncalkalom megszervezése hagyományosan a vőlegény édesapjának és annak egy idősebb, általában tekintélyes, egykori kezes férfirokonának, az ún. *gazdának* volt a feladata. A második világháborúig a lakodalmi tisztségviselők munkáját pontos szereposztás szabályozta, a zenészekkel és a mulatság lebonyolításával a *gazda* foglalkozott, a rituálék és a vendéglátás pedig a két vőfély, illetve a násznagyok feladata volt. A tévesztés időszaka óta, a lakodalmak időtartama lényegesen lerövidült: a lakodalmak a korábbi három nap helyett (Kós 2000 II.: 287–295). szombat déltől vasárnap délelőttig tartanak. Az ingázók és a városi rokonok nagy száma miatt, azok időbeosztásához voltak kénytelenek ugyanis alkalmazkodni a szervezők. Ennek hatására a *gazda* feladatai megfogyatkoztak, ezeket az 1950-es évektől már a vőlegény édesapja is át tudta venni. Kivételt képez a menyasszonytánc alatti táncosztás, amit előbb a menyasszony násznagya,⁴²⁸ az

426 Elmondta Papp József *Malvin* (1941). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. február 8-án, Visában.

427 A mezőszéki lakodalomról, mint táncalkalomról bővebben lásd Kallós 1964: 241, Kós 2000 II.: 276–278, Novák 2000: 47–50, Pálffy 2001: 289–293.

428 Egy bizonytalan adat szerint Ördögösfüzesen a násznagyokat *kezesnek* is nevezték (Gergely

1980-as évektől pedig a vőfély bonyolított le. Ebben az időszakban a menyasszonytánc zenéje is megváltozott, a menyasszonykísérő szokós dallam helyett a keringő jött a divatba. A gazda, később a vőfélyek táncosztó feladatához tartozott az is, hogy a templomi esküvő alatt táncot biztosítson a lakodalomba nem hivatalos bábészködőknek (lásd *Képmelléklet: 8.*), illetve, hogy a kibúcsúztatás után a menyasszonyt megforgatva adják át kérőinek

A lakodalmat megelőző szombaton *siratót* tartottak, ahol a menyasszony még utoljára leányként táncolhatott, mulathatott.⁴²⁹ A *kezességet* itt általában a fiútestvére, vagy közeli legény rokona vállalta el.

*Amikor vót nekem a lakodalmam... Aztán ... vótak régen azak a siratok [...] Akkó' nekem is vot szombaton öste siratom... Az egész fiatalságnak. Me' akko' régebben a lakodalom az öregeké vot. Nem vot a fiatalaké [...] Ezek az idesapám, idesanyám felöli unokatesvérek vettek még részt! [...] És... ő szombaton öste oda ment az egész fiatalság. Nem is kellett, hogy híjják, azt már tudták... hogy van a sirató, hogy muzsikálnok a cigányok, minden... Akkor mint az egész fiatalság. Még a románok is [...] Nekem pont a háború után vot, negyvenötbe [...] Aztán [Szőlősi] Miklós bácsi is eljött, ott táncolt. Elvett engem is, megtáncoltatott. Gyere, menyasszony, táncoltas-salak meg! Jaj, annyit rikatozott is az öreg, s milyen szépen táncolt.*⁴³⁰

Lakodalom helyett a szegényebb családok gyakran csak egy vacsorát szerveztek. Ezekre az esetekre ritkán, vagy csak rövid időre hívtak muzsikusokat. Volt, hogy a zenészeket a vőlegény valamelyik férfirokona szervezte be, meglepetésként.

*Mit tudom én mit mondjak, de megeshetik, hogy pont ők [Kodoba Márton és Béla palatkai zenészek] vótak nekünk akkor az esküvönken... Mer' akkor oan fiatalok vótak és... mondom, hogy a bátyám kiment... Itt vótak [a zenészek] Visába', s egyszer csak jön velük. Akko' vót valami ünnepély, s be vótak fogadva... Társulat... felszentelés. Vot a téesz, s aki nem akart bemenni a téesz-be, akkor azt mondták, meg vót engedve, hogy csináljanak társulatot. S akko' beleiratkoztak nagyon sokan abba'... románok. Ezek a Moldovánok, akik mondom, hogy ilyen vadabbak vótak, hogy... ők legyenek ottan a vezetők... és... akkor azt fel kellett szentelni. Meg vót szervezve, és akkor fogadtak zenészt is, hogy legyen multság. Akko' annak a multságának a végén, hogy itt vótak a zenészek, akko' ehózták őket ide, hozzánk [az esküvői vacsorára].*⁴³¹

2010: 4).

429 A szokás más mezősegi és Kis-Szamos völgyi faluban is ismert volt (Kallós 1964: 241, Pálffy 2001: 289). Örödongösfüzesen meglehetősen korán, valamikor a két világháború között kophatott ki a szokásból (Székely M. 2018: 50).

430 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 26-án, Visában.

431 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. február 8-án, Visában.

4. kép. A visaiak a lakodalmi multság végén a magyarpalatkai zenészek hangszereivel bolondoznak. Ismeretlen készítő, 1970-es évek. Ifj. Kiss Sándor Császár birtokában.

A zenés temetés és szervezése

Visában a visszaemlékezések szerint az 1950-es években még zenészt fogadtak a fiatalon elhunyt legény vagy lány temetésére, akit vőlegényként, illetve menyasszonyként búcsúztattak el.⁴³² Az 1940-es évekből még emlékeznek egy esetre, hogy a temetési menetben is muzsikáltak a zenészek, néhány asszony pedig szomorú szövegeket *rikoltozott*.

Zenével... ahogy temették ezt a Lovász Feri testvérét, a nagyobbikat. Olyan forma vot, vaj egy évvel vot kisebb, mind én [...] Hozták a zenészeket, és aztán még rikatoztunk is! Ugy, hogy ami odatalál [...] Bánat bánat de nehéz vagy, de kár hogy a szivemen vagy. Ha én téged birhatnálak, a világér' nem adnálak [...] Ugy szorítod a szivemet, elveszed a jokedvemet. Igy vo-

432 Kallós Zoltán megfigyelései szerint különösen az észak-mezősségi falvakban volt szokásos a temetés utáni tánc (Kallós 1978: 59–60). Kallós Visát az észak-mezősségi falvak közé sorolta. Tanulmányában részletesen leírta a fiatal halott lakodalmának szokását.

tak ugy kitalálva olyan rikatozások [...] Votak olyan idősebb leányok... má', akik akko' votak nagyleányok. Hogy ott táncoltak. De nem oda [a halottas házhoz] vitték vissza a zenészeket, a zenész csak kikisértte. Mind ilyen.. gyászos énekeket huzott. Szépen huzta. És ha visszajöttek a halottas házhoz, a szomszédba' mentek, nem a halottas háznál... táncoltak! Táncoltak [...] az nem vot vígság, mer' az gyász vot, a gyász szertartáshoz tartozott.⁴³³

A temetés után az 1940-es évek közepéig egy szomszédos házban rövid *táncot* rendeztek. A zenészeket ilyenkor a gyászoló család egyik idősebb férfitagja fogadta meg, ellátásuk a torban történt meg.⁴³⁴

A *fiatal halott lakodalmán* kívül, a visszaemlékezések szerint, zenés temetés csak egy alkalommal fordult elő a faluban: valamikor az 1930-as évek elején egy idős cigány férfit temettek a *palatkai banda* muzsikaszója mellett.

Vót egyszer egy elég idős cigány. Sánta János, úgy mondták. Na, azt is úgy temették el a... zenéssel. Akko eltemették, s ott a temetőn... [zenéltek]. Soha-se felejttem el, a magyar temetőbe' van temetve. Zenéltek, s akkor a cigánnek nekifogtak rikatozni... románul. Hogy: aj murit...⁴³⁵ meghaltál, s ithhattad a feleséged... Úgy rikatoztak. [És táncoltak is?] Ott nem, kint a temetőbe'... Asztán ugye mikó otthun vót a tor... ott má nem vótunk. De a temetésre... oda szaladtunk, ho' lássuk cigántemetést. Akko' nem vótam még tíz éves se'.⁴³⁶

Spontán táncalkalmak

A két világháború között, tavasztól–ősz végéig a visaiak hétfévente délután kijártak a falu melletti rétek egyikére játszani. A résztvevők köre teljesen felölelte a falu lakosságát: gyerekektől az idősekig mindenki mehetett, a visszaemlékezések szerint a sportjátékokban még a negyven-ötven éves korosztály férfiai is részt vettek (Virág R. 2011: 40). A magyar nyelvterület egyéb részeiről ismert *jáccóhoz* hasonlóan, itt is előfordult, hogy egy szál falubeli muzsikus zenéjére, vagy énekszóra néhányan táncolni kezdtek. Ez az alkalom spontán, önmagától szerveződött, engedély kiváltása, zenészfogadás stb. nélkül.⁴³⁷

Az 1920-as években még szokás volt, hogy a szombati *tánc* után a felszabadult zenészek a kocsmába mentek, ahol a házasemberek már várták őket. A kocsmai mulatság sokszor még másnap délelőtt is tartott. Délben a feleségeik díszes szötte-

433 Elmondta Kiss (Kiss) Erzsébet *Birdok* (1926). Gyűjtötte Békési Tímea, 1998. december 12-én, Visában.

434 A mezőségi zenés temetéshez lásd Kiss G. 2006: 50, Kós 2000 II.: 261, Pálffy 2001: 288–289, Kun 2010: 113, Dimény 2010: 125.

435 Ai murit (románul), jelentése: meghaltál.

436 Elmondta Nagy (Kiss) Amália (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

437 A mezőségi *jáccóról* bővebben lásd Kós 2000 II.: 260–261.

sekkel letakart edényben – hasonlóan, mint ha gyermekágyas asszonynak vinnék – hozták az ebédet mulató férjeiknek kocsmához.

Hasonlóan szervezés nélkül zajlottak az utcai táncok, amik a második világháború környékén szűntek meg.⁴³⁸

Visából ismerünk néhány példát arra is, hogy egy-egy jókedvű, mulató férfi, vagy asszony munkájában szünetet tartva táncolt egyet.

Tudom, hogy [Bika bácsi] ott a cigány előtt [táncolt], akko' mikor arrul vot szó, hogy in pontur⁴³⁹ aztán... úgy, hogy letette a két térgyit is a földre ottan, aztán felugrott. Aztán többféle figura vot ebbe' [...] Oan fiatal legényember votam és ott vot a földünk... ott mentek a zenészek keresztül az erdőn Palat-kára. S ő is ott szántott két tehénnel. Pont oda összetalálkoztak [...] Akkor a zenészek ott... má' ismerték. Ott helybe' huztak neki egy táncot. Elhagyta az eke szarvát, a teheneket és ott járt egyet, ott az úton. Igen... [ő] olyan vot.⁴⁴⁰

Vasárnapi *bandázások* alkalmával, tavasszal-nyáron, egy-egy félreeső úton, kapaljban az összegyűlt barátok, szomszéd fiatalok, énekszóra, egy klarinétos (főleg a románok esetében), vagy hegedűs zenéjére táncoltak egy-egy rövid csárdást. Ezek a rövid táncalkalmak az 1950-es években beszorultak olyan családok udvarába, (telente a házba), ahol valamelyik fiatal tudott zenélni, illetve a szülők *közönésesek* voltak (szerették a közösséget).⁴⁴¹

Asztá' jüttek nálunk [...] De meg se' monták idesapámnok, hogy ni... hogy van tánc mámo öste. Jüttek cigányostul, leányostul: Na, Sándor bácsi! Gyútsan lámpát, s... lesz tánc ma! Asztá' felköttünk... Még gyermek votam, felkeltünk az ágybo, Sáriverol [a testvérével] Leültünk a kemence mellé, az ágyot dobták ki... hánták ki a földre. Gyútották meg a lámpát, s táncoltak benn [...] Csak úgy jüttek... anékü, hogy szóljanak. Oda vótak szokva, me' nálunk mindég meg vót engedve, hogy... Idesapám mind engedte [...] Há' olyanko' hogy alu-gyál? Ültünk így [...] a kemence megett, ni, ni! [nevetés] [...] Úgy jütt a pára, mint a küd! A házbo'... miko' hideg vot künn, télen. [Fizettek házbért?] Há' egy-egy semmit! Ez pohár pálinkát az öregnek, s nem tudom, hogy egyeztek meg! Szerették ük is. Mi' csinálj vellük? Huvá még küdd öket? [...] Na, ott vót Mihály bácsid, Zsiga bácsid, Gubás Sándor, s ezek... Jüttek cigányostul, mindenestül. Csak halljuk, ho' cingájálnok az ajtoba'. Na, Sándor bácsi... a lámpát a sarokba! ...hogy ne verjék le. Még füstös vót a gerenda ott fejjül [...] Ki az asztalt, ki az egyik ágyat... Vót e' hosszú pad. Ott csak a cigányok.

438 Spontán utcai tánc a Küküllő-mentén is ismert volt (Karsai–Martin 1989: 58).

439 *Românește în ponturi* (románul), jelentése kb.: román pontozó.

440 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1997. június 14-én, Visában.

441 Házaknál spontán kialakuló szórakozási alkalmakról bővebben lásd Kós 2000 II.: 259–260.

Asztá' verték ott... vaj tizen! Ki tudja hunnan jüttek? [...] Összegyütették egymást [...] Negyvenes évekbe'.⁴⁴²

A spontán táncalkalmak közé sorolom a tánctanulásokat is. A kislányok az iskolában, otthon, vagy az utcán játék közben gyakran táncra perdültek.

[Édesapja, Rosuj Dani muzsikált?] Muzsikált! Verje meg a szerecsia! Az egisz nagy, magaroj'⁴⁴³ emberek, leginyek rigebben ükeminél tanultak. Jüttek ide... Dani bácsi! Na, mámo öste, csütörtek öste, vaj kedd öste... vaj szombaton öste... Jün muzsikáni? Menyek! Mennyiér'? Há' ott, ni... egy-egy semmi-ér! Muzsikált [...] Ott vergődtek a fjjúk. Ott tanultak meg [táncolni]! Én is! S a tesvérjeim is... Muzsikált. Na, idesapám! mondam egyik dilután... vegye a muzsikáját... s muzsikáljan! Gyere Ibolyka, s Bözsi... táncoljunk! [nevet] Tanultunk táncolni [...] Itt ni, ahogy muzsikát. Kettőt erre, kettőt arra fordultunk pe la szpátje.⁴⁴⁴ Ott ni, megtanútunk... csárdásokat.⁴⁴⁵

A tánc kíséret legtöbbször énekszó, illetve *rikoltozás* volt, de a visszaemlékezések szerint előfordult, hogy a négyest gyakran csendben, csak a forgás szédítő élményéért járták. A fiúcskák általában egyedül, sokszor valahol a közösség elől elhúzódva, vagy az állatok legeltetése közben csoportosan gyakorolták a táncfigurákat. Ezek szintén spontán táncalkalmak voltak.

A visszaemlékezések szerint házi mulatságok minden télen voltak Visában egészen az 1980-as évekig. Ezek egy-egy jobban sikerül névnap után, naptári ünnepeken fordulhatott elő, összegyűlt ismerősök között, vagy rokoni körben. Ilyenkor általában énekszóra, esetleg százmuzsikára táncolhattak, de a résztvevők kedvétől függően akár zenészt is hoztak a faluból. Még az 1970-es években is előfordult például, hogy a téesz helyi vezetői (elnök, brigádosok, könyvelő) összegyűltek és zenészt állítottak.

Akkor vot annak az [...] Iréknének egy nagybátyjo vót a könyvelő, még nem vót akko' megnősülve. S akkor vót itt az a... Jancsi, annak vót a... az édesapja vót a raktáros, az tuott muzsikáni is. S akkor vót az öreg Molnár is [...] Akkor az tudat kontrálni, s akkor Józsi meg tuott gordonalni, ez amelyiket mondtam, hogy vót könyvelő. S akkor osztán így ni ni, egy vosárnap este és szombaton östénkint mentünk arra [...] télenkint [...] Na, akko' ott is egy pohár pálinkávo, s na még vittem tésztát [...] Mentünk oda, aztán ott fogtunk neki táncolni. Kezdek neki ott muzsikálni, hogy jütt meg a kedvek, ott táncotak, aztá' ott is mondtam így ni egyet-egyét, még rikótoztam ott, ahogy

442 Elmondta Papp Ferenc *Karikás* (1933). Gyűjtötte Varga Sándor, 2005. március 19-én, Visában. Más falvakban is előfordultak késő esti spontán táncmulatságok: egy ördögösfüzési párhuzamot illetően lásd Magyar 2012: 583.

443 Mágároi (román). A mágár szó jelentése: számár. Itt kb: nagy számár.

444 Pe la spate (román) jelentése: A hát mögé. Táncfigura, amikor a férfi elveti a nőt a háta mögé.

445 Elmondta Kiss Anna *Császár Ankuca* (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. február 4-én, Visában.

táncótunk [...] így ni az uramnak. Ne taszigálj kedvesem, gyenge vagyok, elesem. Gyenge vagyok, erőtelen, mint a pi...a meztelen! [nevet] [...] Aztán kacagták, gyűltek össze [...] De én nem is rikatoztam olyan sokat, hanem azután káptyi⁴⁴⁶ lettem, miután férhez mentem.⁴⁴⁷

A szervezés ilyen esetekben spontán valósult meg, a résztvevők összepótlak valamit a *cigánynak*, a helybeli paraszzenészek viszont általában ellátásért, csupán a multság kedvéért is szívesen muzsikáltak. A visszaemlékezések szerint Magyarpalatkán, Mezőgyéresen stb. a helybeli zenészeknek a fiatalok sokszor *minden mozdíthatót* (burgonya, baromfi, szalonna, tojás, kenyér, ital, feleslegesnek ítélt ruhánemű, bútordarabok stb.) elhordtak otthonról. A paraszzenészek esetében fizetésként ez utóbbiak nem jöhettek szóba.

Házi multságokra, spontán táncalkalomra gyakran hívtak alkalmi zenészt, esetleg az egész falubeli parasztszandát. Ezt nem szervezték meg előre, csak aznap este valaki *elment a faluba cigányér*. A házi multságokon az egyezkedés gyakran az esemény végén történt a zenész és a résztvevő férfiak között, így az egész közösség viselte az anyagi felelősséget, ilyenkor általában senki nem *kezeskedett*.⁴⁴⁸

A 2000-es években új jelenséggént tapasztaltam, hogy néhány fiatal, aki kapcsolatba került a tánc házmozgalommal, a faluban egyre nagyobb presztízsnek örvendő keresztelőkire igyekezett a magyarpalatkai bandát megfogadni. Ezen kívül két olyan esetről is tudunk, amikor születésnapra fogadtak zenészeket ugyanebben az időszakban: mindkét esetben a szervezők olyan személyek voltak, akik jó kapcsolatot ápolnak a magyarországi érdeklődőkkel, látogatókkal. A szervezés ilyenkor hasonlóan zajlott, mint egy bál alkalmával, a különbség annyi, hogy a házigazda fogadta a zenészeket, akit ilyenkor nem *kezesnek*, hanem *gazdának* mondanak.

A kicsitánc szervezése⁴⁴⁹

A konfirmált fiatalok rendszeres hétvégi táncalkalmához hasonló volt a *kicsitánc*, amit a gyermekek 12-13 éves koruktól látogathattak. Ez a táncalkalom nem csak a tánc formai elemeinek tanulására, gyakorlására szolgált, hanem a táncos szokások, viselkedési formák és a táncszervezéssel kapcsolatos tudás elsajátítására is jó volt.

446 Capti (románul), jelentése kb.: eszement, bolondos.

447 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

448 Eddig csak Vajdakamarás táncéletével kapcsolatban foglalkoztak behatóbban a *kezeséggel*. Ott, a visai példához hasonlóan 2–4 személyről írnak, csakúgy, mint a Lozsárd-völgyi Felsőtőkön (Pálffy 2001: 296). Saját gyűjtéseim szerint Széken is hasonló volt a helyzet, bár a szakirodalomban csak két személyről olvashatunk (Novák 2000: 33–34). Katona, Magyarfráta, Magyarszovát, Mezőköbölkút, Szépenyerűszentmárton és Válaszút esetében szintén csak két legényről tesznek említést a kutatók (Aladics 2000: 18, 21, Almási 2009c: 161, Iosif 1995: 11, Kallós 1964: 236, Kós 2000 II.: 257, Tamás 1991: 36). A Kós Károly által vizsgált Girolt és Kecsed (Kis-Szamos völgyétől nyugatra eső falvak) esetében is valószínűleg csak két-két táncszervezőről beszélhetünk (Kós 2000 II.: 257–258).

449 Széki és vajdakamarási gyermekek táncalkalmainak leírását lásd Novák 2000: 50–56, Pálffy 2001: 286.

Az 1950-es évekig a *kicsitáncot* csak a nagy naptári ünnepeken szervezték meg, és ilyenkor általában három napos mulatságot rendeztek. A *tánc* szervezőit a fentiekhez hasonlóan ugyanúgy *kezeseknek* hívták. Feladataik és jogosultságaik hasonlóak voltak a nagytánc szervezőiéhez, annyi különbséggel, hogy ők csak helyi paraszzenészeket, vagy *gyenge cigányokat állítottak*, akiknek egy-egy alkalomra történő megfogadása és ellátása nem terhelte meg nagyon a szüleiket. Egyetlen alkalomról tudunk, amikor néhány az átlagosnál merészebb legényke más faluból hozott zenészt a faluba.

Há' vót elsőbben a kicsitánc, me'... úgy vót a dolog, hogy egy karácsonba' [...] egy barátom, nagyobb, mind én, egy évvel. Jártunk a juhokhoz, me' vótak juhaink és nem vót hó, s akko' jártok a juhok ki a mezőre. Te, azt mondja, én állítak cigánt, kicsitánc lesz karácsonba'. Te eljössz? Há', mondam, én elmennék, ha valaki ügyeli a juhokat. Hát... ü állított e' cigánt. Elment érte más faluba! Öreg cigán vót... Már eljűtt a karácsony, de kellett menni a juhokkal is! Én duzzogtam, hogy nem meek ma, me' nagy ünnep! Az apám nem engedett nekem. Aszondta, vedd a tarisznyád és induljád', me' eresztem a juhokat! Nem menyek ma! Hagyja itthon őket! Nem lehet! Adatt e' taslit ide a fejemre. Osztán este elmentem [a kicsitáncba], de má' nappa' nem mehettem. De hát olyan csepütánc vót, tetszik tudni?⁴⁵⁰

A téészesítésig a *kicsitánc* ugyanolyan zárt közösség volt, mint a *nagytánc*, nem nagyon fordult elő, hogy a nem oda tartozók (szülők, konfirmált legények, leányok stb.) megjelentek volna. A kereseti lehetőségek javulásával (téesz megalakulása, városi munkahely) anyagiakban a szülők többet tudtak gyermekeik szórakozására fordítani, így az 1950-es évek közepén-végén a *kicsitánc* valósággal felvirágozott: szinte minden hétvégén megrendezték, sőt sok esetben komplett háromtagú parasztsbandát fogadtak a *kezesek*. A tánc szervezői ekkor már nem mindig a kicsik közül kerültek ki, hanem olyan legények is megpróbálták, akiket – testi, esetleg szellemi fogyatékoságuk, túlságosan visszahúzódó természetük miatt – a *nagytánc* közössége nem fogadott be. Ez esetben még a hosszabb távú (egész télre szóló) zenészfogadásról is tudunk. Ilyenkor természetesen a zenészeket ugyanúgy el kellett látni, mint a nagytánc esetében; ezt a feladatot a *kezesek házrendjén* sorban következő lányokra osztották.

A kicsitánccon egy vasárnap én háromszó' adtam az öreg Jakabnak, Géza bácsinak, s még ki vót egy? Mónár [a zenészek]. Háromszó adtam, hogy egyenek. Adtam ebédet, oszonnnyát, vacsorát nekiök. A cigányoknak... Édesanyám ott út a kertbe, nézte, hogy táncolunk. Akko votunk a kicsitáncnál. A kezesek má' eljöttek szombaton hozzám, hogy én vasárnap délbe adjak

450 Elmondta Fodor József Öreg (1907). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 6-án, Visában.

a cigányoknak. Adtam, hogy egyenek. Na, озsonnyára nem akart senki adni. Kiátották idesanyámnak: Ágnes néni! Nem ad senki a cigányoknak enni! Nem baj, gyertek me' adok én! Akko' vacsarára újra. Megin' senki nem akart. Van, aszondja, déltől zódfuszulyka [zöldbab] leves, s pánkó [fánk]. Gyertek egyetek! [nevet] Sokáig táncoltunk abba' a csűrbe' Ferenc bácsinál.⁴⁵¹

A gyermekek táncalkalmain ebben az időszakban többször megjelentek az idősebbek is: arra is tudunk példát, hogy elmaradt a *nagytánc*, az idősebb legények ezért kizavarták a *kicsitáncról* a gyermekeket, vagy elvették a zenészeket tőlük. A *kicsitánc* rendezése ezzel együtt jóval kevesebb munkával és kisebb felelősséggel járt, mint a *nagytáncé*. A *kicsitánc* az 1950-es évek végén néhány évig szünetelt, ami szintén a szabályok megváltozásából következett: egyik nyári hétvégén a visai rokonaiknál vendégeskedő kötelendi leánykák elmentek a *kicsitáncra*, a visai fiúcskák felkérték őket táncolni, amiért a helyi lányok megsértődtek és csapatostul elmentek a *nagyok táncára*, ahol az akkor éppen anyagi gondokkal küszködő *kezesek* örömmel fogadta őket. Ezek a lányok attól kezdve a *nagytáncra* jártak.

Egy vasárnap jüttek Kötelendrül valami román leányok. Ezek a fiúk mind táncoltatták a román leányokat... a kicsitánccon... Má' persze akko' minket nem vettek annyit. Me' ha vették azokat, miük maradtunk le! Felbosszankodtunk, elvettük magunkat, lementünk a nagy tánchoz. A leányok... otthattuk az egisz fiúkat. Táncoltak itt... Lovász Ferivel szembe' ott Dani Mihály Erzsínél. Ott táncoltak a csűrbe'. János kezes vot, Selyem János. Menyünk, de úgy szégyelltük magunkat, hogy menyünk a nagy táncba. Meglátott János a kapuba, hogy állottunk: Na, gyertek csak ide jómadarak! [nevet] Rendre az egízzet elvett táncolni János. Akkor asztán bémentünk a nagy táncba. Gátá⁴⁵²! Többet nem még táncoltunk kicsitáncba'. Aztá' lejüttek a fiuk is mind. Otthatták... aztá' a zenészekke' mi lett osztán. Hazamentek, me' nem adott senki, hogy egyenek se'... Mind lejüttek ük is [a fiúk a kicsitáncról], s nekifogtak táncolni a nagy táncba'.⁴⁵³

A *kicsitánc* az 1960-as években újra indult, azután a modern, kultúrotthonban megrendezett táncalkalmak megjelenésével végleg megszűnt. Ettől a korszaktól kezdve a tánc tanulásnak nem maradt intézményes kerete, visszaszorult családi körbe.

451 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

452 Gata (román), jelentése: kész.

453 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

Tánc a fonóban⁴⁵⁴

A visai fonókban általában a farsang idején táncoltak a fiatalok. Arra vonatkozóan, hogy zenekart *fogadtak* volna, csak a két világháború közötti időszakokból van adatunk, később már inkább egy-egy zenélni tudó legény muzsikájára, illetve énekszóra táncoltak.⁴⁵⁵ Az asszonyok által szervezett fonókaláká (ami gyakran a farsangi időszakra esett) általában kiadós mulatsággal végződött (Kós 2000 II.: 265–266), ilyenkor az 1950-es években még előfordult, hogy a fonnivalót kiadó, vagy a fonósokat a házába hívó gazdasszony zenészeket *fogadott*. A visai asszonyok általában falubeli zenészeket *állítottak be* ilyen alkalmakra, de Báréból van adatunk arra, hogy az ottani nagygazda felesége Magyarpalatkáról hívott zenészeket.

Az 1940-es években, a Visával szomszédos Báréba helyezett magyar tanítók is szerveztek fonókalákákat a részükre kiosztott kender feldolgozása céljából. Volt olyan alkalom, ahová a visai magyar fiatalokat is elhívták, ami rendhagyó eseménynek számított, hiszen a fonók meglehetősen zárt közösségeknek számítottak.

*Hogy vótunk ott [Báréban] a kalákábo, ott... úgy is mondtuk, az öreg Lajika bácsi az muzsikált. Na, s osztán ott olyan szépen rikatoztak a leányok, az egisz leányok, úgy ahogy fontunk, úgy egy öste, ahogy fontunk. S ahogy a cigányok... muzsikáltak, oan szípen, úgy táncokat is muzsikáltak, s oanko' lehetett rikatozni [...] s osztán mit 'tom én, hogy milyen, hány oráig fontunk [...] tizenkét, egy oráig? S azután osztán vót tánc reggelig. Nem is nagyon akartak hagyni édesanyámék, hogy menjünk, de osztán azé' csak mentünk, me' jütt a bátyám [...] Ó nagyobb vót vagy két évvel, mind én. [És ott voltak odavalósi román lányok is?] Persze votak [...] Azér' nem vót probléma, táncoltunk mük is, a magyarak is, vettek jobban a román fiúk is táncolni, de oan szépen táncoltak azak a román fiúk, s oan szépen vittek. Minket is táncoltattak, de nem vot probléma. Innét vitték münket, mer' [...] akkor kellett járni ide leventére. Na, osztán itt vótak ók is [a báréiak]. S osztán úgy reggel jöttünk haza, amikor, hogy már megvirradatt. De aztán így ételt, olyasmit nem hoztak. Még azt se tudam, hogy a fiúknak adtak valami italt, vagy nem adtak.*⁴⁵⁶

A két világháború között még előfordult, hogy a gróf, a bíró, illetve a pap hívta fonókalákára, illetve tollfosztókalákára a visai asszonyokat.⁴⁵⁷ Ezek a visszaemlékezések szerint mindig táncsal végződtek, a zenészeket ilyenkor gyakran a fonnivalót kiosztó papné, grófné stb. valamelyik falubeli ismerőse, a meghívott asszonyok egyikének a férje *állította be*.

454 A fonóbéli táncokról lásd bővebben: Novák 2000: 45–47, Pálffy 2001: 294.

455 Az 1940-es években Mezőköbölkúton a zenész hibájából elmaradt táncalkalmakat gyakran a fonóbéli mulatsággal pótolták (Kós 2000 II.: 259). A fonóbéli zenéről és táncról bővebben lásd Kós 2000 II.: 273, Pálffy 2001: 294.

456 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötték Békési Tíme és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

457 A mezőségi fonókalákákról, mint táncalkamokról lásd Kós 2000 II.: 265.

Bálok szervezése⁴⁵⁸

A rendelkezésre álló adataim szerint a visaiak, valamikor a két világháború közötti időszakban ismerhették meg a bálozás szokását, ami az 1940–1944-es *magyar világhán* jöhetett divatba.⁴⁵⁹ Az újfajta táncalkalom viszonylag kései megjelenésére az is utal, hogy az adatközlők sokszor bizonytalanok voltak a *tánc* és a bál kifejezések használatával kapcsolatban.⁴⁶⁰

Visában bálakat télen, egy-egy szombat este rendezték meg. Általában a kezdeményezők és a lebonyolítók is a *táncon kezeskedő* legények voltak. A házasemberek báljainak szervezésekor az összeszövetkező házasok általában egykori, tapasztalt *kezeseket* kértek meg, hogy *állítsanak cigányt*.

A bál szervezésekor a szokásos feladatokon felül a *kezeseknek meg kellett szólítaniuk* a táncosokat, hiszen meghívás nélkül nem volt szokás részt venni a bálon. A meghívás egyben azt is jelentette, hogy *kosaras bál* lesz, amire a lányoknak enni-ivalóval, a fiúknak pedig innivalóval kell készülniük.

Az 1940-es évek elején a visai magyarok számára többször szerveztek bált a leventeoktatás helyszínéül szolgáló iskola épületében, ami egyébként nem volt szokásos.⁴⁶¹ A helyszínválasztással, a jó zenészek megfogadásával, valamint azzal, hogy csak a magyar lakosságot hívták meg a bálókra, a magyar hatóságok a jelenlétüket és az erejüket kívánták reprezentálni. A tánczenét szolgáltató zenészek repertoárja a hagyományos és máskor is megszokott táncdallamok mellett ezeken az alkalmon leginkább a *magyar csárdásokkal*, irredenta és világháborús katonanótákkal bővült. Visában, ebben az időszakban tiltották a románság táncos összejöveleit.

Az 1960-as évektől gyakran előfordult, hogy a fiatalság által betanult színdarabot szomszédos magyar falvakban is bemutatták. Ilyenkor általában a házigazda iskolaigazgató vagy *kultúrfelelős* bált rendezett. A bálokon a *kezesek* a résztvevő lányok közül valakit kiválasztottak, hogy hozzon vacsorát a zenésznek. Erre mindig akadt jelentkező, hiszen az ételadásnak nagy presztízse volt. Ezen kívül minden résztvevő lány bőségesen vitt süteményt a kosarában,⁴⁶² amiből jutott a zenésznek is.

Az 1990-es években, magyarországi táncbálozások által, vagy az ő közbenjárásukra szervezett bálokon csak akkor volt étel, ha a *kezes* helyi volt, vagy ha a külső szervezők először egyeztettek a helyiekkel, akik a szervezés ezen részét magukra vállalták. Az 1960-as évek óta az étkezési szokások gyökeresen megváltoztak Visában,

458 A mezőszégi bálók szervezéséhez lásd Kallós 1964: 239–240, Novák 2000: 41–45, Pályfi 2001: 287.

459 A Belső-Mezősnél valamivel polgárosultabb mezőszégi területeken már valamivel korábban megjelenhetett a bál, mint újfajta táncalkalom. Viski Károly a 20. század elején, a kelet-mezőszégi Mezőszilváson hallotta a következő kifejezést a helyi románoktól: *Á fáre gyin bálház, dá ke náj bilét = kifélé a bálházból, mert nincs jegyed* (Viski 1908: 220). Faragó szerint Pusztakamaráson már az 1940-es években már ismertették a bálozás szokását (Faragó 1946: 34–35), csakúgy, mint a Borsavölgyi Kide esetében (Járdányi 1943: 10).

460 Ez más mezőszégi faluban, például Magyarfrátán is előfordult (Magyar 2012: 464).

461 Ez más faluban, például Szentmátén is előfordult (Magyar 2012: 515–516).

462 Fontos volt, hogy egymást és a legényeket is megkínálják a saját maguk által készített *pánkóból* (fánk), vagy *csörögéből*, mert ebből derült ki, hogy milyen ügyes háziasszony lesz az illetőből. Meg is bírálták egymás süteményeit, ezért sokuk helyett az anyjuk, vagy nagyanyjuk készítette el azt.

többféle ünnepi ételt (süteményfélék, szendvicsek stb.) használnak mint korábban (Bedő 2011: 108). Ez a kosaras bálók megszervezését bonyolította, hiszen a meghívott házaspárokkal egyeztetni kellett arról, ki milyen ételt-italt hoz a mulatságba – az ételek és italok nyújtotta reprezentációs lehetőségek területén senki nem akart elmaradni a másik mögött. A magyarországi vendégek fogadásával kapcsolatban is tapasztalhatóak hasonló reprezentációs törekvések. A személyes, baráti kapcsolatok szorossága (baráti szívességtétel) mellett ezek is közrejátszottak abban, hogy az 1990-es évek közepén a táncmozgalomban érintett visai családok közül sokan önként vállalták a zenészek ellátását. Ilyenkor többször megkérték a szervezőket, hogy a korábbi hétvégi táncokhoz hasonlóan hangos zeneszóval vonuljanak a családhoz. A táncos korosztály kiüregedésével, illetve a magyarországi látogatások dömpingszerűvé válásával ezek a lehetőségek megszűntek.

Az 1980-as évek elején a faluban bálákat muzsikáló kolozsvári táncmuzsika zenekarokat, az őket meghívó visai ismerőseik látták otthon vendégül. Ez esetben, városi vendégekről, sok esetben barátokról lévén szó, a vendéglátók szállást is biztosítottak a zenészeknek, csakúgy, mint az 1980-as években a faluba látogató kolozsvári beat, illetve rock zenekarok tagjainak.

A hagyományos népzenevel kísért táncos alkalmakon ma is a *kezesek* feladata a zenészek ellátása. A 2000-es évek elejétől ez a falu központjában található kocsmában (*bufet*), illetve egy helyi vállalkozó által rendbetett régi magtárban történik, a faluban lévő boltokból vásárolt élelmiszerekkel.

A mérési mulatság és megszervezése

Mezőség-szerte a 20. század elejétől a 2000-es évekig, körülbelül száz éven keresztül volt szokásban, a Szent-György napon, vagy ahhoz közeli hétvégén tartott *juh-mérés*, más néven az *összeadás*.⁴⁶³ Visában a juh-mérésnek nevezett, tavaszi gazdasági ünnepre az 1960-as évekig szinte minden alkalommal zenészt fogadtak a juhtartó esztenaközösségek (*turmák*).⁴⁶⁴ Ilyenkor előfordult, hogy egyidejűleg akár három *mérési mulatság* is volt a faluban.

*Itt a szomszédba' Lovásznál vót egy mérés, akko' az alsó házná' vót egy mérés. Az alsó házná' mértünk mi, s a túlsóná' mértek a lapusiak, úgy mondtuk. Tehát közvetlen egymás mellett vót a két turma.*⁴⁶⁵ *És olyankor az ember iszik, egyik asztaltul, a másiktul... A nótábo... bele-belevág a másikéba, vagy magasabbra, hogy emelje ki magát. Aztá' az is, hogy abba' jártok,*

463 Ez több faluban egybeesett Szent György napi táncalkalmakkal. Botházán (Boteni) például egészen a tévesztésig ilyenkor tartották a szabadban megrendezett magyar–román *innepi táncot* (Zsigmond 2018: 105).

464 A Borsavölgyében már a két világháború között kezdett elmaradozni a zenéssel kísért mérési mulatság (Kovács L. 2008: 77–78).

465 Turmă (román), jelentése: nyáj.

hogy ellopták egyiktől a zenészt. Kihítták a zenészt, elcsalták át a másikhaz, aztán ment a vita [...] Az öreg Kis Pista [...] elment, hogy kicsalto, s elhozta a zenészeket a szomszéd turmától [...] Aztán persze, hogy már ebből jüttek a viták, a bajak, s aztá' csak vissza kellett menjen, hát ott vót befogadva a zenész. Onnan kapta a pénzt. Oan kis viccelés vot, csak a viccnek van aztán áro is, sokszo'.⁴⁶⁶

Az összeadás során megméri az egyes gazdák juhainak tejhozamát, ami alapján eldöntik, hogy a nyári legeltetés folyamán melyik gazda hány alkalommal mehet megfejni a közös nyájban legeltetett állatokat. A szokás gazdasági szempontból is kiemelkedő jelentőségű a közösség életében. A nap végén a tejmerést zenés-táncos multság követi. A táncalkalomra a zenészeket a juhtartó gazdák által kijelölt személy, általában egy régi kezes szervezte, a cigánypénzt a gazdák pótolták össze, a muzikusok ellátásáról pedig az első gazda felesége gondoskodott. Az este rendezett táncalkalmon olyanok nem vehettek részt, akik nem mértek. A multság sokszor „tréfás lakodalommal” ért véget, vőlegénynek és menyasszonynak maszkírozott férfit és nőt hordoztak végig a falun egy kiskocsin rikoltozás, zajongás közepette.⁴⁶⁷

Há' a míriskor rendeztük a lakadalmast. Rípa Ferinek az apja vót egyszer a vőleginy. S Ámáli, a Cire Feri felesége vót a menyasszony. Itt ni nálunk a telken [...] A menyasszont vittük a szekéren, ott egész a tyúkketrecig, vissza! [...] Akkó elköttették az utat! [...] Lejüttek a falubul, há lássák mi' csinálnok itt, me' úgy verték a fazekakat, s a rossz tekenyöket itt nálunk, hogy! Az asszonyok! Olyan dörömbözés vót! Jaj! S akkó' leültettük a vőlegént az asztal megé, hogy vegye át a menyasszonyát. Ki tudja miket csinátunk? Igazán bolondok vótunk'.⁴⁶⁸

A téész ideje alatt a juhmérésekre már nem fogadtak zenészt, eleinte lemezját szó, később magnetofon segítségével szolgáltaták a muzsikát. Ebben az időszakban a multságok sokszor másnap délig is eltartottak.

Egysze' anyósomná vót a mérés. Nem vót zene, semmi. Me' akkó' régebben csak ilyen rádiók vótak. A pikáp ott rajta, s akkó' tettük a lemezeket, s úgy [...] Azt mondja Árpád, a Hajtó Sándoré az a Csüri Árpád: én adom nektek a rádiót, hozzátok ide, múlassunk! De csak úgy, ha jün utánna hat asszony! Gyertek velem asszonyok! Hat asszony jüjjen velem! Na, kivállottunk, elmentünk hat asszony a rádió után. 'Ztán rendre hoztuk. Rendre vettük a vállunkra, s vittük. Egy-egy tíz lépist, tizenöt lépist, me' aztán vette át a másik, hogy mindegyiken vigyük, amíg odaírkeztünk anyósomhoz. Azt mond-

466 Elmondta Kiss Zoltán Kocsmáros (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. február 13-án, Visában.

467 Ennek párhuzama más mezősségi, illetve Borsa-völgyi faluban is megtalálható volt (Kovács L. 2008: 78).

468 Elmondta Papp Margit Mercuk (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

*ja Rózsi, a Buba Miklósé mikó érkezünk oda anyósom felé, azt mondja: te, adjátok nekem, hogy én vigyem, ho' lássa Miklós, hogy én viszem a rádiót! [nevet]. Akko' táncolt az öreg Hajtó Sándor, Árpádnak az apja, kiestek a fogai. Lehajultam, hogy felkaptam... hama' bétette! Agyag vót lenn a földön, úgy felvette az öreg, s bé a szájába úgy agyagosan, s úgy táncolt! [nevet]*⁴⁶⁹

2003-tól kezdve többször előfordult, hogy a mérési mulatságra magyarországi táncházások fogadtak zenészt. Egy 2007-es terepmunka során megfigyelhettük, miként jön létre az esti mulatság külső szervezés eredményeként és hogy mennyire fontos a kezes irányító személye.

A 2007-es juhméréskor egy lelkes magyarországi érdeklődő volt az esti táncmulatság főszervezője, *kezes*. Ő fogadta meg a zenészeket, a juhos gazdák közössége az ő véleményét is figyelembe vette a juhmérés időpontját illetően. A hajnalig tartó mulatság során azonban kiderült, hogy a *kezes* a kellő hozzáértés és az előkészületek hiányában többször hibázott. Nem szervezte meg például a zenészek etetését, ami miatt a zenészek felháborodtak és nem akartak zenélni. A *kezes* helyi ismerősének kellett megmenteni a helyzetet, aránytalanul nagy részt vállalva a mulatság lebonyolításában. A magyarországi *kezes* nem ismerte a juhtartó közösséget, így nem tudta, ki jogosult részt venni a mulatságon és ki nem. Az egyre növekvő tömeg miatt táncolni nem tudó gazdák egy része hazament, majd másnap a táncházásokkal jó kapcsolatot ápoló gazdaktól visszakövetelte a mérés költségeire befizetett összeg részét (Varga S. 2014a: 119–120).

A juhtartó gazdák kiöregedése miatt a visai *turma* a 2010-es években szűnt meg, azóta a faluban nem tartanak mérési mulatságot.

Tánc a vásárban

A visaiak hagyományosan két vásárra jártak rendszeresen. Bonchidán minden hónap első keddjén volt vásár, míg Mócson, a hasonlóan heti rendszerességgel megtartott sokadalmon kívül évente egyszer, augusztusban rendezett *cseresznyei vásárt* látogatták. A mócsi vásárra az egész Mezőségről érkeztek fiatalok. A vásár az első világháború körül még leányvásárként funkcionált. Körülbelül az 1960-as évek közepéig szokás volt, hogy a különböző falvakból érkező fiatalság elhozta a saját zenészeit, akikkel a vásártér kijelölt pontjain letelepedtek és *táncot* rendeztek.

A muzikusokat ezekre az alkalmakra a *nagyítánc kezesei* fogadták meg, általában a hosszú távú zenészfogadástól függetlenül, mivel gyakran hosszán, délelőttől estig kellett muzsikálniuk a zenészeknek. A visszaemlékezések szerint előfordult, hogy a vásárban húsz *tánc* is működött egyszerre, amelyek között a legények szabadon járhattak, és bizonyos pénzüsszeg lefizetése ellenében bárhol táncolhattak *egy pár táncot*.

469 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

A cél a mulatságon kívül az ismerkedés, és kapcsolatok kötése volt: a környékbeli román falvak fiataljai közül sokan itt szereztek házastársat maguknak. A táncokon a jó táncos legények között sokszor versengés alakult ki.

Vót olyan is, hogy letett egy mosdótálat, s rajta táncolt!... Az én apámnak a bátyja [Fodor Zsigmond] [...] olyan nagy mosdótálat letett, s azon táncolt! Az nagy dolog vót, hogy nem esett le róla! Tudta ott verni a lábait a mosdón! És hogy facsarja... [a lábait] a magyar táncba'. Abba' a csúrdöngölőbe'. Letette a tálot a cigán' eleibe, s kezdett innét, s felszökett a tálra [...] S tudta verni a lábát [...] Má' az milyen figura lehet és egy könnyű ember, hogy meg tudja ű tartani magát azan... Az nagy szó vót [...] Mentek Mocsra a vásárba, asztán... gyűltek össze a cigányok, hogy muzsikáljanok a fiúknak [...] 'Sztán azt mondta egy ember nekem, hogy aszondja: szeginy Zsigmund, vót... leg-alább negyven-ötven leginy, hogy táncolt, de Zsigmondot nem tudta kivágni egy se'! Oan nagy táncu vót! Osztán haragudtak is reá, me' mér' táncol jobban, mind űk! Na, hogy ki tud jobban táncolni. Nem vágta le egy se űtet. Ū tudott a legjobban.⁴⁷⁰

A második világháború után a visai magyar fiatalok mócsi látogatásai a feszült etnikai helyzet, a sok verekedés miatt megritkultak, szinte teljesen megszűntek. Néhány bizonytalan adat szerint a bonchidai vásárban is volt *tánc*, de arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy a visaiak ezen részt vettek volna.

A vásári táncalkalmak a zenészeknek is lehetőséget adtak tudásuk bemutatására, szolgáltatásuk reklámozására.

Vót vaj husz tánc. Mocsan. Mind falukrul jüttek [a legények] zenével. Aztán e' lei vót, ho' táncoljál. Mentél leánnyol ehez a tánchoz, táncoltál, fizettél e' leit. A zenésznek gyűtették. Vótak ott legények, akik gyűtették. De osztán vót vaj husz tánc. De osztán táncoltál itt, osztán mentél túl... Amikor [a palatkai] Gyurka a Lajasé nekiállott és nekikezdett muzsikáni... osztán a többiek mind klíng-klíng-klíng! A másíknak vaj a nyírentyűje szakadt el, vaj a húrja... Nem tartattak a húrak. Mer' Gyurka az ördegge' vót. [Az összes többi cigánynak elszakadt a húrja?] Aztá' má' nem mindegyiknek, de a jobbaknak. Vótak ott jó zenészek. Vótak... egy Ferike gye lá Császár!⁴⁷¹ [...] Aztá' vót egy muzsikás, de nyírentyűje nem vót ilyen rendes... Hanem csak úgy csinálvo, hogy még gyűrve vót így ni! [nevet] Akkorjábó' aszt mondták, hogy az muzsikál a legjobban. De mikor nekikezdett az öreg Gyurka muzsikáni, osztán odagyűlt az egisz piac, hogy annyi nép vót ott, hogy hajjajaj!⁴⁷²

470 Elmondta Fodor József Öreg (1907). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. március 3-án, Visában.

471 De la Ceasar (románul), jelentése: Császáriból.

472 Elmondta Timándi Samu Gyéresi (1919, Mezőgyéres). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 26-án, Visában.

Tánc városon

A Kolozsváron szolgáló székiekhez hasonlóan a belső-mezőségi falvak is igyekeztek a hétvégén táncmulatságot szervezni maguknak. Az 1950-es évek közepéig-végéig előfordult ezért, hogy több falu legényei társultak egymással és zenészt fogadtak a Magyarpalatkáról Kolozsvárra költözött cigányok közül. Ilyenkor három-négy kezes is volt, aszerint, hogy hány falu képviselői vettek részt a szervezésben. A tánc helyszíne általában egy vendéglő volt.

Csináltunk táncot Kolozsvárt. Vót a Széchenyi téren egy Mihály nevezetű [...] S aztán nálló csináltunk táncot, fogadtunk zenészt. Vót kocsmája is. Vót egy külön szoba... Annyira meg vótunk má' üsmerkedve, adott nekünk hitelbe pálinkát, pénzt, mindent! Mük ketten [Timándi] Samuval... Aztá' a leányok is, mé' szógáltak Kolozsvárt kamarások, palatkaiak... keszüiek. S akko' tudták, ho' csinálunk táncot akkor jüttek, s megint. Ugyi vasárnap, ugyi mindenki... leány... vagy minden fiúnak vót kimenője. Ki a Hóstátbo szógált, ki a zsidonál szogált, ki másnál szogált... [Honnan szereztek zenészt?] Vót ismerős zenész. Palatkaiak. Ott Kolozsvárt laktak [...] Szoval, mük szedtük be a pénzt, nekie, annak a Mihálynok. Samuval ketten mi vótunk a kezesek, s vót még egy, Samunak tesvére Feri. Az nagyon nagy táncu vót. Az jobban táncolt, mind bárki. Az úgy táncolt, mintha drótra lipett vona, úgy táncot [...] Az járta a leginyest is, a kurázsit [...] Aztá' vót zenészünk, minden vasárnap el vót rendezve... Ez lehetett a harminché-t-harminckilences évekre' [...] [Hogyan hirdették ki a táncot?] Hát ugyi mentünk ki sétálni minden vosárnap... ott. A Liliom utcai kocsmábo' vot a tánc. Sokan begyültek. Reggelig is mulattak, akiknek nem kellett menni szógálotro... Vót, amikó' összevaka-lódtunk [összeverekedtünk], de azé' aztán egyeztünk... A szíkiekkel verekedtünk egyszer, csak osztán elkaptak a rendőrek.⁴⁷³

Tánc a román nemzeti ünnepen

1945 és 1957 között minden év május 10-én, a román nemzeti ünnep⁴⁷⁴ alkalmából a Visával egy közigazgatási egységben lévő falvak számára ünnepséget szerveztek a román hatóságok, amit mindig a visai *Erdő alatt* tartottak meg. Az ünnepségre – melyet étel- és italárusítással kötöttek egybe – a szomszédos román falvak (Báré, Korpád, Köteland) fiatalsága sokszor saját zenéssel érkezett, és a vásári szokásoknak megfelelően, külön-külön letáborozva *táncot* szervezett, amin némi készpénz ellenében bárki részt vehetett. Minden *táncnak* – a vásári táncalkalmakhoz hason-

473 Elmondta Papp Zsigmond Karikás (1921). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. január 28-án, Visában.

474 1877. május 10-én nyilvánította ki Románia parlamentje az állami függetlenséget (Szász 1988b: 1651).

lóan – külön *kezes* volt.⁴⁷⁵ A helybeli magyarokat a román hatóságok sokszor ki-vezényelték a helyszínre. Itt a szervezők által leitatott és feltüzelt románok sokszor verekedést provokáltak a kiszolgáltatott magyarokkal.

Táncalkalmak a téesz és a társulás szervezésében

1953-ban kolozsvári pártaktivisták az agitációs propaganda részeként színelőadást szerveztek Visában, ami bállal végződött. Arra nincs adatunk, hogy visai *kezes* részt vett volna ezek szervezésében. A táncmulatságon városi zenekar játszott; tangóharmonikával, dobbal és fúvós hangszerekkel *magyar csárdásokat* zenéltek. A visaiak ezt az alkalmat utólag tréfásan a *kollektív felszentelésének* nevezték el.

Felszentelték a kollektívot.⁴⁷⁶ És akkor asztán rendeztek egy bált. Kijött valamilyen zenekar [...] Pont akko' votam katana. Ez ötvenháromba' vót... Csak a felesígem mondta, hogy ez a XY néni akkor rikatozta, hogy: megérett a nyakas körte, a kulákot nyakon törte, érik már a rengő szilva virágzik a kollektíva! [...] Me' vót tánc, s bál... hogy mindenki lássa, hogy... hogy fog menni a kollektív gazdaság. Kijött valamilyen formáció⁴⁷⁷ Kolozsvárrul. Tudom, hogy ez a XY bácsi [azt rikoltozta, hogy] Szeretem a kollektívat, mind a disznó a csihánt. Csiha, csiha, csihaha! [nevet]. Így rikatozta.⁴⁷⁸

Később a téeszbe történő beszervezésnek ellenálló, *társulásba* tömörülő gazdák – egy másik bál keretében – szintén megtartották saját összejövetelüket. Ezen a táncalkalmon magyarpalatkai zenészek muzsikáltak; ezzel a helyi gazdák a földhöz és a régi állapotokhoz való ragaszkodásukat is reprezentálták. Ezt az alkalmat egykor *kezeskedő* visai gazdák szervezték.

A kötelendi és a visai téesz összevonásakor, 1961 januárjában a szövetkezet vezetői bált rendeztek Visában. Ezt a téesz vezetősége rendezte, ők *fogadták be cigányokat* is.

A visai és a kötelendi téesz egyesülése (1963) után 1989-ig a kollektív vezetősége minden nyáron, a betakarítás végeztével táncot rendezett a kötelendi réten. Ez volt a betakarítás ünnepe (Ziua Recoltei). A visaiak a kötelendiekkel való rossz viszony miatt mindig félve mentek el a számukra szinte „kötelezően előírt” táncalkalomra. Ezeket szintén a téesz vezetősége szervezte.

475 A második világháború és a rendszerváltás közötti időszakban más faluban is előfordult, hogy a kommunista párt szabadtéri táncmulatságokat rendezett falun. Magyarborzácson például a március 8-i nőnapot ünnepelték ily módon. Ezt *chirmăș*-nak, mulatsággal egybekötött találkozónak nevezték (Poenar-Rus 2010: 143).

476 Collectiv (román), jelentése: termelőszövetkezet.

477 Formație (román), jelentése: formáció, zenekar.

478 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

A hétvégi tánc átalakulása

A hétvégi táncok már az 1960-as évek elején átkerültek a grófi udvarházból kialakított *kultúrba*, ahol a zenész szerepét a fent említett periódusban átvette a lemezjátszó. A táncalkalom neve még egy darabig *tánc* volt, később néhányan *pikapos mulatságnak* hívták, de az elnevezés nem terjedt el a közhasználatban, a hétvégi táncmulatságot ekkortól általában csak úgy emlegették, hogy *megyünk a kultúrba*. Itt a cigányzenészek által játszott zene helyett pedig a magyarnótás lemezekre és a magyar táncdalénekesek slágerreire táncoltak a visaiak.

A gyűjtött adatok szerint hagyományos vonószenével *kimuzsikált* rendszeres hétvégi táncalkalmak, valamint a falurészek szerint elkülönülő lányfonók az 1965-os, 1967-es évek valamelyik telén szűntek meg. A hosszabb ciklusokra történő zenészfogadás, ezzel együtt a zenészek terménnyel, kalákamunkával való kifizetésének szokása ezzel egy csapásra eltűnt.

A mezőgazdasági munkák ritmusához eleinte az újabb táncalkalmak a *pikapos mulatságok* is alkalmazkodtak. Télen, a korábbiakhoz hasonlóan szombat este, vasárnap délután és este volt táncmulatság, míg nyáron vasárnap délután. A városi munka és az ingázás elterjedésével a vasárnapról fokozatosan szombatra és egyre inkább szombat estére került a hangsúly. Új jelenség volt a nyári szünet időszakában a hétfő délutáni táncalkalom megjelenése, ami az 1970-es években volt jellemző.

A kezes, a kultúrfelelős, a főnökök és a báros

Az 1970-es évek elejétől már csak ünnepekben volt hagyományos, élőzenével kísért *tánc* a faluban, a *pikapos mulatságokra* viszont minden hétvégén sor került. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a *kezeség* intézménye is változott. A kultúrotthon, a zsuki községi tanács vezetése és a helyi iskolaigazgató ellenőrzése alatt működött. Utóbbi felülről ellenőrizte, esetenként szervezte is a fiatalok szórakozási alkalmait. Az 1960-as évek közepétől az addig kezeskedő táncrendezők, a kultúrotthon táncalkalmait is megszervezték, de itt feladatuk már csak a belépődíj helyszínén történő beszédére, a lemezjátszó kezelésére, és a rendfenntartásra korlátozódott, ezen kívül a helység műszaki állapotáért tartoztak felelősséggel, valamint télen a fűtésről gondoskodtak. Az 1970-es évektől a kultúrotthonban megszervezett hétvégi táncalkalmakon az iskolaigazgató által kijelölt *kultúrfelelős* rendezte a mulatságot, ő kezelte a lemezjátszót, az erősítőt és a hangfalakat. Az 1970-es évek elején még többször előfordult, hogy néhány későn megházasodó öreglegény, akik ünnepekkor még *kezeskedtek*, megegyeztek a *kultúrfelelőssel*, és ők rendezték a hétvégi mulatságot a kultúrházban.

Az 1970-es évek közepétől ezt a feladatot teljesen egyedül végezte a *kultúrfelelős*, aki a minden egyes alkalomkor beszédett belépődíjjal havonta elszámolt a zsuki tanácsnak. A községi vezetőség ennek egy részét visszautalta a helyi iskolának, a másik részét – papíron – a kultúrotthon fenntartására költötték. A visaiak

tulajdonképpen saját művelődési házukat bérelték ily módon a zsukiaktól. A zsuki tanács engedélyéhez kötött hétvégi táncszervezés, valamint az ezzel járó szolgáltatások, illetve anyagiak ekkor kikerültek a visai táncos közösség kezéből.

A változás már a megnevezésben is megmutatkozott: a tánc rendezőit ebben a korszakban már nem *kezesnek*, hanem *főnöknek*, szólították, ami a tevékenységi köreik átrendeződését is jelentette. A zenészfogadással és az ezzel kapcsolatos *kezesesség* vállalásával szemben – a megnövekedett alkoholfogyasztás, és az új gazdasági helyzetben sokszor kiélesedő társadalmi ellentétek miatt – a rendfenntartó szerep vált elsődlegessé. A faluban lakó, a helyi térszben dolgozó és így némileg még a hagyományos paraszti kulturális mintát követő fiatalokkal szemben fokozatosan megerősödött azok csoportja, akik a városban dolgoztak, vagy tanultak. A közép- és szakmai iskolákba elkerülő, ingázó, vagy bentlakó fiatalok, akik a társas érintkezés újabb szabályait, a divatos városi zene- és tánc kultúrát közvetítették a falu felé. A kulturális minták ellentétei a közös táncalkalmakon szembetűnően megjelentek és bár hosszú távon nem okoztak társadalmi törést a falu életében, mégis számtalan esetben torkolltak vitákba, ritkábban verekedésekbe. Ilyenkor a *főnököknek* kellett közbeavatkozni, akik egy idő után már a különböző zenei stílusokat egymás után felváltva játszották, így próbálva elejét venni a veszekedéseknek.

Ott má' ment a népzene mellett más is... Ott má' vót vita. [...] Tudod, akkor megkezdett az ingázás... Akko' persze a kolozsváriak, akik ott mentek oda tanulni, akkor, hogy hát csak könnyűzenét! Nem! [mondták a főnökök] Egy ilyen, egy olyan! Tetszik, jó, ha nem... nem! Ott azé' a főnökek mi vótunk!⁴⁷⁹

A beszedett pénz felett a zsuki tanács, illetve az iskolaigazgató rendelkezett, aki ezt általában a kultúrház karbantartására, rezsiköltségekre, tárgyi eszközök beszerzésére, valamint színdarabok rendezésére fordította. Ezen kívül a táncmulatság szervezői esetleg zsebpénzhez juthattak a bevételből, de ez már nem saját ügyességükön, hanem az igazgató jóindulatán múlt. A belépődíjat készpénzzel kellett megváltani, a terménnyel, illetve munkával történő fizetés lehetőségére is teljesen megszűnt ebben az időszakban.

Ebben a korszakban a hagyományos táncszervezés bár visszaszorulva, de tovább élt. A nagy ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösöd), illetve a lakodalmak, a ritkábban előforduló bálók, valamint a házas emberek spontán táncalkalmi még cigány- illetve helyi paraszttzenészt kívántak. A zenészek megfogadásáról gondoskodó személyt, még ma is *kezesnek* hívják.

Má' nem mondták: kezes. Aszondták: ni, a főnökek. De, miko' a tánc vót, akko' a kezesek. Mikor zene vót, palatkai zenész vót, akko' kezesek. Kezes, fizess! Hát igen úgy vót.⁴⁸⁰

479 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 20-án, Visában.

480 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 20-án, Visában.

Az 1960-as évek zűrzavaros gazdasági-társadalmi helyzete miatt a korábbi szokások, íratlan szabályok is megkérdőjeleződni látszódtak. A zenészfogadással kapcsolatban is olyan problémákkal találkozott ekkor a *kezesek*, amelyek régebben ritkábban fordultak elő: több esetben előfordult, hogy a zenészek nem jöttek el a megállapodott időpontban, illetve, hogy olyan ittas állapotban érkeztek, hogy csak nehezen tudták a szolgáltatást elvégezni.

Az 1980-as évektől induló diszkó szervezője is a *kultúrfelelős*, később pedig a néhány magnó-tulajdonos volt. A tánc szervezésének korábbi presztízséhez hasonló megbecsültség párosult ezzel a szereppel, azzal a különbséggel, hogy a *kezesek* esetében ez az elvégzett szervezőmunka, a fiatalok összetartása, képvisellete és a rendtartás miatt jött létre, míg a diszkósok esetében az átlagnál jobb anyagi helyzetet, illetve ennek a közösségi célokra való felhasználását jutalmazta. A rendtartás és a bevétel megállapításának és beszédésének feladata ekkor teljesen a *kultúrfelelősre* maradt.

Az 1991-ben megnyílt bár teljesen új helyzetet hozott a táncmulatságok szervezésében is. A diszkót a bártulajdonos szervezte, ugyanazon a helyen, ahol italt és dohányárut is árult. Az élvezeti cikkek eladásából egy-egy este akkora bevétele volt (és van), hogy abból a bár fenntartási költségeit, valamint az 1990-es évek közepétől kolozsvári lemezlovasokat is meg tud fizetni. Ezeket eleinte egy-egy alkalomra *fizette meg*, a 2000-es évektől, a számítógéppel érkező lemezlovasokat azonban egyszerre több alkalomra, akár egy egész nyárra is leszerződtek.⁴⁸¹

Az első bár megnyitása óta máig négy bár is működött egymás után, többszöri tulajdonosváltással. A hétfégi diszkó és italárúsítás mellett egy idő után mindegyik kénytelen volt vegyesboltot is indítani és többen még így is belebuktak a vállalkozásukba. A fokozatosan fogyó fiatalság nem képes már eltartani a hétfégi diszkót. 2006-óta a téli időszakban megritkultak ezek a táncalkalmak, a visai diszkó a 2010-es években már leginkább csak nyáron működött. A rendfenntartás feladatát helybeli, idősebb fiúk látták el, akik a szolgálatukért ingyen italt kaptak. A zenei szolgáltatás minőségébe, a zenei program összeállításába a vendégeknek gyakorlatilag nem volt beleszólásuk, ritkán fordult elő, hogy a lemezlovasról valamilyen számot, esetleg zenei stílus lejátszását kérjék. A lemezlovas a zenei adókból ismert aktuális, populáris zenei divatoknak megfelelő repertoárból válogatott, a báros, mint a táncalkalom megszervezője ezt a munkát teljesen rábízta. A táncmulatság szervezését, a zenei ízlés alakulását tekintve a fiatalság ettől kezdve passzív fogyasztóvá vált – fizikai és kulturális értelemben egyaránt.

A 2000-es években a Kolozsvárról érkező lemezlovas utazását és helybeli ital-fogyasztását fizette a bártulajdonos, de étellel nem látta el, szállást sem biztosított számára.

Az *idegen legény* intézménye a hagyományos hétfégi *táncok* elmaradásával megszűnt. Jöttek ugyan a kultúrotthonba megrendezett hétfégi táncmulatságra, esetenként bálókra is *másfalusi* legények, ezek azonban, ha befizették az ajtónál a be-

481 A lemezlovasat már *megfizetik*, és nem *beállítják*, *megfogadják* stb.

lépődíjat, akkor elvileg ugyanúgy részt vehettek a táncmulatságon, mint a helyiek. Egyedül a térhasználatban volt megfigyelhető a korábbihoz hasonló jelenség: a visaiak a körben táncolt táncokba nem szívesen engedték be a *másfalusi* legényeket. Az 1990-es évek elején-közepén, Gheorghe Funar, a nyíltan nacionalista kolozsvári polgármester ideje alatt újból elmérgesedő nemzetiségi helyzet (főleg a kolozsvári magyar konzulátus megnyitásakor) sokszor verekedésekhez vezetett. A szomszédos zsuki, illetve kötelendi fiúk több alkalommal nagyobb számban jelentek meg a visai diszkóban, benyomultak a visaiak által alkotott körökbe így provokálva verekedést. A bártulajdonos ekkor szintén zsuki román volt, így általában le tudta csitítani a kedélyeket, nagyobb baj esetén viszont sokszor a rendőrséget hívta. Ebben az időszakban fordult elő először, hogy a rendőrség szinte mindig megjelent a visai diszkóban, egy rövid ellenőrzés erejéig. A *másfalusi* legények köre egyébként ebben a korszakban jelentősen beszűkült, első sorban a szomszédos román falvakból jöttek, például Zsukról is, ahonnan korábban szinte egyáltalán nem. A visaiak az 1970-es évektől az előbbihez hasonlóan lassan elmaradoztak a vajdakamarási, magyarpalatkai *táncokról*, ritka látogatásaik célja már a kötelendi, illetve a zsuki diszkó volt. A 2000-es évektől a szomszédos Szék addig merev különállása is lassan feloldódott, így a széki fiatalok látogatása is egyre gyakoribbá vált a visai diszkóban, a visai román fiatalság eltűnésével párhuzamosan a szomszédos románok látogatása megritkult. Ennek hatására a vegyesházasságok száma ebben a korszakban megnőtt. A posztmodern kor táncos alkalmaira egyébként a faluban, csakúgy, mint pl. Kolozsváron egyre kevésbé jellemző az etnikai szegregáció (Patakfalvi 2007: 80).

A kezesség intézményének továbbélése

A visai paraszti táncgyományok viszonylagos hosszú életéhez jelentős mértékben hozzájárult két olyan személyiség tevékenysége, akiknek habitusa, valamint a tánc és zene iránti elkötelezettsége sokszor még a falusi társadalom konvencióinál is erősebbnek bizonyultak. Fodor Árpád *Denuk* és Lovász Ferenc *Kuli* rendkívül hosszú ideig, az 1960-as évek közepétől az 1970-es évek közepéig *kezesként és főnökként* egyaránt fontos szervezői voltak a falu táncéletének (lásd *Képmelléklet: 9*). Kései nősülésük miatt sokáig hangadók maradtak a fiatalság körében, minden nagy ünnepre igyekeztek zenészt fogadni és a *pikapos táncokon* is sok esetben az ő zenei ízlésük érvényesült. A két szóban forgó férfi a házasságuk után is hosszú ideig rendeztek bálakat, sőt az 1990-es években még tánctanítást is szerveztek a fiataloknak, azzal a céllal, hogy hagyományörző csoportot alakítsanak a faluban. Ez a tevékenységük, első sorban a falu idősebb lakosainak és a rokonok rosszállása miatt abbamaradt.

A *pikapos mulatságokon* felborult a könnyűzene-népzene aránya, ugyanis a szóban forgó *kezeseknél* öt-nyolc évvel fiatalabb táncosok is ebben az időszakban házasodtak meg, a következő generációban pedig már nem volt olyan határozott személyiség, aki a paraszti táncokat kedvelte volna. Az 1970-es évek közepétől az

1980-as évek elejéig – az említett két *kezes* kiválásától a magyarországi és kolozsvári táncművelés érdeklődés megjelenéséig – a hagyományos táncalkalmak erőteljesen megritkultak Visában. Többször előfordult, hogy nagyobb ünnepekkor is elmaradt a három napos *tánc*, sőt az is, hogy az ünnep első napjára szervezett színi előadás utáni táncot sem rendezték meg. Az 1970-es évek közepétől a visai fiatalok már nagy számban tanultak és dolgoztak Kolozsvárott. Idegen környezetbe kerülve természetesen igyekeztek összejárni, saját otthoni kapcsolatrendszerüket a városban is megtartani. Az ebben a korszakban induló kolozsvári táncművelés ideális találkozóhelynek bizonyult, itt ugyanis hozzájuk hasonlóan idekerült kalotaszegi és mezőségi falusi fiatalokkal, valamint a falusi kultúra iránt érdeklődő, és emiatt rendkívül befogadó városi értelmiséggel találkoztak. A Kallós Zoltán neve által fémjelzett táncművelés egyik hatása volt, hogy a városba kerülő fiatalok, akik sok esetben éppen szabadulni igyekeztek saját, maradinak tartott falusi kulturális jegyeiktől, más megvilágításban kezdték látni ezeket. Így a visai fiatalok közül számosan saját hagyományaik felé való fordultak, hangadóik között ott voltak azok a fiatalok, akik mintegy a családi hagyományaiknak megfelelően (a *Császár* család egyik leszármazottja, valamint a *Jakab* testvérek stb.) jó táncosok voltak. Ekkor ők váltak a faluban a „hagyományok letéteményeseivé”, Kallós Zoltán közreműködésével csoportot alakítottak és több alkalommal is képviselték Visát különböző fellépéseken, szocialista éra kultúrversenyein, nem mellesleg pedig ők folytatták a *kezeskedés* hagyományait.

Az itt említett személyek az 1990-es évektől a legfontosabb segítői voltak a faluba látogató magyarországi kutatóknak és táncművelésnek. Több alkalommal közreműködtek a helyi táncalkalmak megszervezésében, egy-egy alkalomra (néptáncfesztiválok stb.) tánc csoportot állítottak össze a falu jobb táncosaiból – azt lehet tehát mondani, hogy táncszervezési tevékenységüket revival formában folytatták tovább. Ennek, a folklorizmus által életben tartott folytonosságnak köszönhető, hogy a *kezeskedés* intézménye még ma sem szűnt meg, azokat a már nagy ritkán előforduló táncalkalmakat (juhmerés, bál) ahol még megfogadott zenészek szolgáltatják a tánczenét még ma is a *kezesek* irányítják.